

**AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ
KAPSAMINDA GERİ GÖNDERMEME İLKESİ:
SURİYELİ MÜLTECİLER**

**2022
YÜKSEK LİSANS TEZİ
ULUSLARARASI POLİTİK EKONOMİ**

Yusuf ÇOLAK

**Danışman
Prof. Dr. Ali ASKER**

**AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ KAPSAMINDA GERİ GÖNDERMEME
İLKESİ: SURİYELİ MÜLTECİLER**

Yusuf ÇOLAK

Prof. Dr. Ali ASKER

T.C.

Karabük Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Uluslararası Politik Ekonomi Anabilim Dalında

Yüksek Lisans Tezi

Olarak Hazırlanmıştır

KARABÜK

Nisan 2022

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	3
DOĞRULUK BEYANI	4
ÖNSÖZ	5
ÖZ.....	6
ABSTRACT.....	7
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	8
ARCHIVE RECORD INFORMATION	9
KISALTMALAR	10
ARAŞTIRMANIN KONUSU	11
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	11
ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ/ PROBLEM	12
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	12
KAPSAM VE SINIRLILIK/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER	12
BİRİNCİ BÖLÜM	14
1. SURİYE KRİZİNİN YARATTIĞI MÜLTECİ AKINI.....	14
1.1. Göç ve Mültecilik.....	14
1.2. Suriye Krizinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi	18
1.2.1. İç Nedenler.....	19
1.2.2. Dış Nedenler	21
1.3. Suriyeli Mültecilerin Göç Hareketi	22
1.4. Suriyeli Mültecilerin Türkiye'ye Göçü ve Meydana Getirdiği Kriz	25
1.5. Suriyeli Mültecilerin Avrupa'ya Yayılımı	30
İKİNCİ BÖLÜM.....	35

2. GERİ GÖNDERMEME İLKESİNİN TEORİK VE HUKUKSAL ÇERÇEVESİ	
.....	35
2.1. Geri Göndermeme İlkesinin Kavramsal Çerçevesi ve Tarihsel Gelişimi....	35
2.2. Uluslararası Hukukta Suçluların İadesi.....	39
2.3. Geri Göndermeme İlkesinin Hukuki Çerçevesi.....	43
2.3.1. Uluslararası Sözleşmeler	45
2.3.2. Ulusal Mevzuat	47
2.4. Suriyeli Mültecilerin Geri Göndermeme Kapsamında Değerlendirilmesi .	52
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	56
3. GERİ GÖNDERMEME İLKESİNİN AİHS ÇERÇEVESİNDE	
UYGULANABİLİRLİLİĞİ VE SURİYELİ MÜLTECİLER.....	56
3.1. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi.....	56
3.2 AİHS’de Geri Göndermeme İlkesi.....	59
3.3.Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Suriyeli Mültecilere Uygulanabilirliği	
.....	65
3.4 Geri Göndermeme İlkesine İlişkin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi	
Kararları	67
SONUÇ	75
KAYNAKÇA.....	78
ÖZGEÇMİŞ	86

TEZ ONAY SAYFASI

Yusuf ÇOLAK tarafından hazırlanan “AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ KAPSAMINDA GERİ GÖNDERMEME İLKESİ: SURİYELİ MÜLTECİLER” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. ALİ ASKER

.....

Tez Danışmanı, Uluslararası Siyaset ABD

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği ile Bölge Çalışmaları Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 22/04/2022

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Sanem YAMAK (KBÜ)

.....

Üye : Prof. Dr. Ali ASKER (KBÜ)

.....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Ali Samir MERDAN (ÇAKÜ)

.....

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Hasan SOLMAZ

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Yusuf ÇOLAK

İmza :

ÖNSÖZ

Tez konusunun belirlenmesi ve hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen, beni her daim cesaretlendiren danışman hocam sayın Prof. Dr. Ali ASKER'e, aydınlatıcı eleştiri ve katkıları için Dr. Öğr. Üyesi Sanem YAMAK, Dr. Öğr. Üyesi Ali Samir MERDAN ve emeği geçen tüm hocalarıma, teknik konularda yardımcı olan Zeynep AKDOĞAN'a, ilk günden itibaren yanımda olup bana destek olan eşime gönülden teşekkürü borç bilirim.

ÖZ

Geçmişten bugüne insanlar, yaşadıkları yerde maruz kaldıkları işkence ve zulümden kaçarak daha güvenli bir ortama göç etmek zorunda kalmıştır. Tunus'ta başlayıp çok kısa bir süre içerisinde Arap ülkelerine yayılan ve “Arap Baharı” olarak adlandırılan protestolar Suriye'yi de etkisi altına almıştır. İnsan hakları ihlalleri, düşünce özgürlüğü, rejimin uyguladığı otoriter baskılar, ekonomik kriz gibi iç ve dış pek çok sebeple protestolar gün geçtikçe büyümüş ve adeta bir iç savaşa dönüşmüştür. Suriye'de yaşanan kriz, insanları güvenli ve yakın ülkelere göç etmeye zorlamıştır. Bu ülkelerden biri de Türkiye'dir. Yaşanan iç savaş nedeniyle 2011 yılı itibariyle Suriyeli mülteciler Türkiye'ye göç etmiş ve bugün sayıları 4 milyona yaklaşmıştır. Göç dalgasının kitleler halinde yaşanması ve Suriyeli mültecilerin ülkede kalma sürelerinin uzaması hem sosyolojik hem de hukuksal sorunlara yol açmıştır.

Suriye'de yaşanan iç savaş nedeniyle Türkiye'ye göç eden Suriyeli vatandaşların hukuki statüsü nedir? Mültecilik kapsamında değerlendirilmeleri söz konusu edilebilir mi? Yoğun göçün ardından yaşanan sorunlar neticesinde geri gönderilmeleri mümkün müdür? Uluslararası Mülteci Hukuku ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamında değerlendirildiğinde izlenilecek yol nedir? gibi sorular çalışmamızın amacını oluşturmaktadır. Çalışmanın hazırlanması sürecinde, konu ile ilgili bilimsel makaleler, kitaplar, uluslararası sözleşmeler, yasal düzenlemeler ve internet kaynakları kullanılmış, konuyla ilgili verilen Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mülteci; Geri Göndermeme İlkesi; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi; Suriyeli Mülteciler

ABSTRACT

From the past to the present, people have had to migrate to a safer environment by escaping the torture and persecution they have been subjected to in the place where they live. The protests, which started in Tunisia and spread to Arab countries in a very short time and were called the "Arab Spring", also affected Syria. It has grown day by day and almost turned into a civil war due to many internal and external reasons such as human rights violations, freedom of thought, authoritarian pressures applied by the regime, and economic crisis. The crisis in Syria has caused people to go to the nearest safer countries. One of these countries is Turkey. Due to the civil war, Syrian refugees migrated to Turkey as of 2011 and their number has reached 4 million today. Experiencing the migration wave in masses and the prolongation of the stay of Syrian refugees in the country have led to both sociological and legal problems.

What is the legal status of Syrian citizens? Can they be evaluated within the scope of refugees? Is it possible for them to be sent back as a result of the negativities experienced after the intense migration? What is the way to be followed when evaluated within the scope of International Refugee Law and European Convention on Human Rights? Questions such as these constitute the aim of our study. While preparing the study in this direction; It is aimed to examine the “principle of non-refoulement” within the framework of the rules of International Law, to fill the gap in this field in terms of law and international relations and to create a resource for the studies to be done on this subject. During the preparation of the study, scientific articles, books and internet resources related to the subject were used. At the same time, international conventions, documents and regulations are included within the scope of the study.

Keywords: Refugees; Non-Return Policy; European Convention on Human Rights; European Court of Human Rights; Syrian Refugees

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Geri Göndermeme İlkesi: Suriyeli Mülteciler
Tezin Yazarı	Yusuf ÇOLAK
Tezin Danışmanı	Prof. Dr. Ali ASKER
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	22.04.2022
Tezin Alanı	Uluslararası Politik Ekonomi
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	86
Anahtar Kelimeler	Göç ve Mülteci; Geri Göndermeme İlkesi; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi; Suriyeli Mülteciler

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	Non-Return Policy Under the European Convention on Human Rights: Syrian Refugee
Author of the Thesis	Yusuf Çolak
Advisor of the Thesis	Prof. Dr. Ali ASKER
Status of the Thesis	Master's Thesis
Date of the Thesis	22.04.2022
Field of the Thesis	International Political Economy
Place of the Thesis	KBU/LEE
Total Page Number	86
Keywords	Refugees; Non-Return Policy; European Convention on Human Rights; European Court of Human Rights; Syrian Refugees

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
AP	: Avrupa Parlamentosu
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
BM	: Birleşmiş Milletler
BMMYK	: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliđi
FKÖ	: Filistin Kurtuluş Örgütü
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İHEB	: İnsan Hakları Evrensel Bildirisi
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S	: Milattan Sonra
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OHAL	: Olağanüstü Hal
PMOI	: Halkın Mücahitleri Örgütü
TCK	: Türk Ceza Kanunu
UAD	: Uluslararası Adalet Divanı Statüsü
YUKK	: Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Tarih boyunca insanlar bulundukları ülkelerden çeşitli sebeplerle ayrılarak yaşamlarını farklı ülkelerde devam ettirmek istemişlerdir. İnsanların yaşamlarına farklı yerlerde devam ettirmek istemeleri ekonomik sebeplerle olabildiği gibi bulundukları ülkede ırkı, dini, etnik kökeni, siyasi düşüncesi sebebiyle ayrımcılığa veya kötü muameleye maruz kalacağı korkusuyla da olabilmektedir.

Ayrımcılığa ve kötü muamele korkusuyla göç eden kişilerin geldikleri ülkeye geri gönderilemeyeceği başta 1951 sayılı Cenevre sözleşmesi olmak üzere birçok uluslararası sözleşmede düzenlenmiş ve geri gönderme yasağı uluslararası hukuk normu haline gelmiştir.

Diğer uluslararası sözleşmelerin aksine doğrudan geri gönderme yasağının düzenlenmediği Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin geri gönderme yasağı kapsamında sağladığı hukuki koruma ve bu korumanın Suriye'de yaşanan iç savaş sebebiyle kitleler halinde Türkiye başta olmak üzere çeşitli ülkelere göç öden Suriyelilere uygulanabilirliği araştırmanın konusunu oluşturmaktadır.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu çalışmada, Türkiye'ye kitleler halinde gelen ve sayıları 4 milyona yaklaşan Suriyelilerin oluşturduğu çeşitli sorunlar işlenmiş, geri gönderme ilkesinin taraf olduğumuz Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamında değerlendirilmesi yapılarak Suriyeli mültecilerin hangi şartlarda ülkelerine geri gönderilebilecekleri ele alınmaya çalışılmıştır.

Suriyeli mültecilerin yoğun olarak bulunduğu ülkelerde mülteci meselesi çok önemli sorun haline gelmektedir. Bu durum Suriyeli mültecilerin ülkelerine geri gönderilmesi hususunu gündeme getirmektedir. Suriye'de yaşanan iç savaş ve insan haklarına aykırı uygulamalar devam ettiğinden mültecilerin durumuna ilişkin kalıcı çözüm arayışlarından sonuç alınamaması bu çalışmanın önemini artırmaktadır.

ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ/ PROBLEM

Bu çalışmada, Suriye’de yaşanan iç çatışmalar sebebiyle başta Türkiye olmak üzere çeşitli ülkelere sığınan Suriyelilerin geldikleri ülkelerde sebep oldukları sorunlar ele alınmış, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin geri göndermeme ilkesi kapsamında sağladığı koruma irdelenmiş ve Suriyeli mültecilerin ülkelere geri gönderilme meselesinin çözülmesi amaçlanmıştır. Türkiye’nin de taraf olduğu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi hükümleri ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarına bakıldığında Suriye’deki iç savaş sona ermeden, temel insan haklarına ilişkin asgari standartlar sağlanmadan ve kötü muamele uygulamaları sonlandırılmadan Suriyelilerin ülkelere geri gönderilmesinin mümkün olmadığı değerlendirilmiştir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Çalışmanın oluşturulmasında Suriye’de yaşanan iç savaşın sebepleri ve sonuçları, Suriyeli mülteciler/sığınmacılar, geri gönderme yasağı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi gibi konulara ait kitaplar, bilimsel makaleler, tezler, uluslararası sözleşmeler, kanunlar, Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları incelenmiştir. Yapılan incelemelerde doğrudan birincil kaynaklar kullanılmaya çalışılmıştır. Toplanan tüm kaynaklar birlikte analiz edilmiş ve yorumlanarak açıklanmıştır.

KAPSAM VE SINIRLILIK/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Yapılan çalışmada, Arap Baharı sonrasında Suriye’de yaşanan gelişmeler, Suriyelilerin göç etme sebepleri, mültecilerden kaynaklı bir sınır ülkesi olarak Türkiye’de yaşanan sorunlar, geri göndermeme ilkesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin geri gönderme yasağı kapsamında sağladığı hukuki korumalar ve sözleşmenin Suriyeli mültecilere uygulanabilirliği ele alınmıştır. Bu kapsamda örnek Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları incelenmiştir. Araştırmanın konusundan uzaklaşmaması amacıyla geri gönderme yasağının düzenlendiği uluslararası sözleşmeler ve belgelere atıf yapılmakla yetinilmiştir.

Çalışmada, araştırmanın önemli bir kısmını oluşturan Suriyeli mülteciler konusunun güncelliğini korumasından dolayı araştırma esnasında verilerin ve

yaklaşımların değışmesi, ulusal mevzuatta yapılan değışiklikler, mevzuattaki değışikliklere paralel olarak idari işlemlerde uygulanan yöntemlerin değışmesi, Türkçeye çevrilen Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarının kısıtlı olması gibi güçlüklerle karşılaşmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SURİYE KRİZİNİN YARATTIĞI MÜLTECİ AKINI

1.1. Göç ve Mültecilik

Göç ve mültecilik, insanlık tarihinin ilk zamanlarına uzanacak kadar eski bir meseledir. İnsanlar sosyolojik, ekonomik, politik gibi pek çok sebeple yer değiştirmek istemiş, bazen de şiddet, savaş ve kötü muamele gibi nedenlerle bulunduğu yeri terk etmek zorunda kalmıştır.¹ İnsanlık tarihinin geçmişi kadar eski bir kavram olan “göç” kavramı, her zaman dünya gündeminde yer edinmiştir. Tarihsel süreçte meydana gelen göçler, dünyanın bugünkü nüfus dağılımını, sosyo-ekonomik yapısının ve kültürel gelişiminin şekillenmesinde büyük rol oynamıştır. En kısa ve genel anlamıyla göç; “bireysel ya da kitlesel yer değiştirme eylemi” olarak ifade edilmektedir. Daha geniş manada ise göç, insanların geçici veya kalıcı olarak hayatlarını sürdürmek için bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine fiziki olarak yer değiştirerek yeni bir coğrafi alana girmesidir.² İnsanların farklı coğrafi bölgeler arasındaki bu yer değiştirme hareketi bireysel ya da küçük topluluklar halinde olabildiği gibi, özellikle savaş gibi olağanüstü durumlarında kitlesel halde gerçekleşebilmektedir.³

İnsanlar, ilkçağlardan bu yana doğal afetler, din, yoksulluk, savaşlar, çatışmalar vb. çeşitli sebeplerle yaşadıkları yerden başka bir yere göç etmişlerdir. Bu doğrultuda, ülkemiz hem göç alan hem de göç veren ve aynı zamanda geçiş güzergâhı sayılabilecek bir konumda yer aldığı için ulusal/uluslararası göç hareketlerine ev sahipliği yapmaktadır.⁴ İnsanların, bulunduğu yerden ayrılarak başka bir yere hareket etmesi “göç” olarak tanımlanmaktadır. İnsanların bu hareketi, yaşadıkları ülke içerisinde

¹ Semin Töner Şen, “Uluslararası Hukuk Bakış Açısı ile Göçmen ve Mülteci Haklarına Kısa Bir Bakış”, *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: XVI, Sayı:1, 2019,(s.133-154) s.134.

² Sultan Eşsiz, “Mülteci Hukuku ve Türkiye’deki Suriyelerin Durumu” Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karabük 2017, s.4.

³ Ayşe Şebnem Tunç, “Mülteci Davranışı “Mülteci Davranışı ve Toplumsal Etkileri: Türkiye’deki Suriyelilere İlişkin Bir Değerlendirme”, *TESAM Akademi Dergisi*, 2015, Cilt:2 Sayı:2, (ss. 29-63). s. 30

⁴ Şafak Kaypak-Muzaffer Bimay, “Suriye Savaşı Nedeniyle Yaşanan Göçün Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Etkileri: Batman Örneği”, *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, Cilt: 6 Sayı:1, 2016, (ss.84-110) s.85.

olursa “iç göç”, ülkeler arasında gerçekleşirse “dış göç” veya “uluslararası göç” olarak adlandırılmaktadır.⁵

Göç, Türkiye Cumhuriyeti yasalarında oldukça kapsamlı bir şekilde tanımlanmıştır. 04.04.2013'te yayınlanan 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'na (YUKK) göre göç;

“Yabancıların, yasal yollarla Türkiye'ye girişini, Türkiye'de kalışını ve Türkiye'den çıkışını ifade eden düzenli göç ile yabancıların yasa dışı yollarla Türkiye'ye girişini, Türkiye'de kalışını, Türkiye'den çıkışını ve Türkiye'de izinsiz çalışmasını ifade eden düzensiz göçü ve uluslararası korumayı (...)”⁶

kapsayacak bir biçimde tanımlanmıştır.

Birleşmiş Milletler (BM) Nüfus Bürosu'nun yaptığı göç tanımı ise; “*kişinin köken yerinden başka bir yere giderek orada kalıcı yerleşmesi ve böylece ikamet yerinin değişmesi*” şeklindedir. Yani, başka bir yere kısa bir süreliğine yapılan hareket göç olarak sayılmamaktadır. Bir kişinin göçmen (Göç eden kişi) sayılabilmesi için gerekli zaman sınırı ülkeden ülkeye değişiklik gösterebilse de de OECD⁷ genelinde bu süreç “bir yıl” olarak kabul edilmiştir.⁸ Göçmenler, çoğunlukla farklı sebeplerle göç ederler. Bununla birlikte göçmenler, vatandaşı oldukları ülkenin korunmasından ve her türlü imkanlarından yararlanırlar. Yurt dışı göçmenler için ülkemizde daha önceleri “muhacir” ismi kullanılırken; günümüzde uluslararası literatürde yer alan “mülteci” kavramı kullanılmaya başlanmıştır.⁹

Mülteci, Arapça kökenli bir kavramdır.¹⁰ İngilizce 'de “refugee” olarak ifade edilir.¹¹ Mülteci sözcüğünün Türkçe anlamı ise sığınmacı kavramına karşılık gelmektedir. Fakat mülteci ve sığınmacı kavramları hukuk sistemimizde iki farklı anlamda kullanılmaktadır.¹² Mülteci, isteği ya da kişisel tercihleri sonucunda değil

⁵ Şafak Kaypak-Muzaffer Bimay, s. 88.

⁶ Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 11 Nisan 2013, T. C. Resmî Gazete, 28615.

⁷ OECD: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü

⁸ www.unhcr.org.tr. Erişim Tarihi: 15.10.2021.

⁹ Şafak Kaypak-Muzaffer Bimay, s. 89.

¹⁰ Sultan Eşsiz, s.6.

¹¹ Didem Aytekin, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Geri Göndermeme İlkesi”, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2020, s.4.

¹² Koray Doğan, *Göçmen Kaçakçılığı Suçu*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2008, s. 109.

özgürlük ve güvenlik ihtiyaçları için zorunlu olarak ülke topraklarını terk ederek başka bir ülkeye giden kişiyi ifade etmektedir.¹³

Ülkesinde ırkı, dini, siyasi düşüncesi, felsefi inancı veya cinsel yönelimi gibi sebeplerle ayrımcılığa uğrayan, vatandaşı olduğu devletin temel insan haklarını koruyamayacağını veya kendisine tarafsız davranmayacağını düşünerek ülke topraklarını terk edip, temel insan haklarının korunacağını düşündüğü başka bir ülkeye sığınma talebinde bulunan ve talep edilen devlet tarafından kabul edilen kişiler “mülteci” olarak adlandırılırken; vatandaşı olduğu ülkeden siyasi sebeplerden dolayı zorla veya iradesiyle ayrılmış ve herhangi bir devletin koruması altına da henüz geçmemiş kimse “sığınmacı” olarak tanımlanır.¹⁴ İnsanı doğup büyüdüğü toprağından göç etmeye iten sebeplerin insanlığın ilk zamanlarından itibaren var göz önüne alındığında, sığınma olgusunun da ne denli uzun bir geçmişi olabileceği anlaşılabacaktır. Yapılan tarihsel bazı araştırma sonuçlarına göre, sığınma ve mültecilik kavramının en az 3500 yıllık bir tarihi geçmişi bulunmaktadır. Öyle ki eski toplumların yazıt ve kutsal kitaplarına bakıldığında bu olguya ilişkin izlere rastlanmaktadır. Mültecilerin korunmasına yönelik düzenlemeler, Aztek yazıtları gibi yazıtlarda dahi karşımıza çıkabilmektedir.¹⁵ M.Ö. 13. yüzyılda II. Ramses ve Hitit Kralı III. Hattusili arasında imzalanmış olan Kadeş Barış Antlaşması, mültecilerin korunmasına ilişkin hususları içeren bilinen “ilk uluslararası antlaşma” niteliğinde kabul edilmektedir.¹⁶

Günümüzdeki modern devlet anlayışı içerisinde bakıldığında; mültecilik üzerine yapılan hukuki düzenlemelerin Birinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan Milletler Cemiyeti ile birlikte başladığı bilinmektedir. Bu dönemde kurulan “Yüksek Komiserlik” Batı Avrupa’ya göç eden Rus, Ermeni ve Alman sığınmacıların durumunu değerlendirmek için kurulmuştur. Fakat mülteciliği köken, din ve siyasi düşünceler sebebiyle yaşanan ülkenin değiştirilmesi olarak değerlendiren bu düzenlemeler yeterli

¹³ Bülent Peker ve Mithat Sancar, *Mülteciler ve İltica Hakkı, Yaşamın Kısındakilere Hoşgeldin Diyebilmek*, İnsan Hakları Derneği İktisadi İşletmesi Yayını, Ankara 2005, s.11.

¹⁴ Aysel Çelikel- Günseli Öztekin Gelgel, *Yabancılar Hukuku*, 16. Baskı, Beta Yayınevi, İstanbul 2010, s.19.

¹⁵ Ersan Barkın, “1951 Tarihli Mülteciliğin Önlenmesi Sözleşmesi”, *Ankara Barosu Dergisi*, Sayı:1, 2014, (ss. 331-360) s. 334.

¹⁶ Dilek Dulkadir, “Türkiye’deki Suriyeli Sığınmacı Krizi ve Suriyelilerin İç Hukuktaki Statüleri”, *Doğu Anadolu Sosyal Bilimlerde Eğilimler Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, 2017, (ss.21-36) s. 23.

olmamıştır. İkinci Dünya Savaşı mülteci sorununu çok daha ileri seviyeye taşımasıyla yeni girişimlere ihtiyaç duyulmuştur.¹⁷

Bu uğraşların sonucunda sığınma hakkının düzenlendiği ilk belge İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'dir. Beyannamenin 14. maddesine göre:

“Herkesin zulüm altında başka ülkelere sığınma ve sığınma olanaklarından yararlanma hakkı vardır. Gerçekten siyasal nitelik taşımayan suçlardan veya Birleşmiş Milletlerin amaç ve ülkülerine aykırı eylemlerden doğan kovuşturma durumunda bu haktan yararlanılamaz.”¹⁸

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi (İHEB) tarafından mültecilik; düşünce özgürlüğü çerçevesinde ele alınmış, bu hakkın ihlali durumunda zulme uğrama korkusu bulunan kişilerin mülteci statüsü kazanmak için taraf devlete başvurabileceği belirtilmiştir.¹⁹ Uluslararası alanda sığınma hakkına ilişkin ilk hukuki düzenleme olan İHEB sığınmacıların hukuki durumu açısından oldukça önemlidir.

Uluslararası boyutta mülteci kavramının tanımı incelendiğinde, kuşkusuz akla ilk olarak, 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme'deki tanım gelmektedir. Bununla beraber bölgesel nitelikteki mülteci sözleşmelerinde de kavramın tanımlarının yapıldığını söyleyebiliriz.²⁰

Mülteci hukukunun evrensel gelişiminde önemli bir rolü olan 1951 Sözleşmesi'nin 1A(2). maddesinde Sözleşme'nin uygulama alanı belirlenirken aynı zamanda mülteci tanımı da yapılmaktadır. Bahsi geçen madde hükmü şu şekildedir:

“1 Ocak 1951'den önce meydana gelen olaylar sonucunda ve ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen; yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen her şahsa uygulanacaktır.”²¹

¹⁷ Adnan Seyaz-Sezin İba Gürsoy, *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*, (içinde) “Uluslararası Hukukta Mülteci Kavramının Gelişimi”, Beta Yayın, İstanbul 2016, s. 589.

¹⁸ İnsan Hakları Evrensel Bildirisi (İHEB), Madde 14.

¹⁹ Ersan Barkın, s. 341.

²⁰ Macit Akman, “İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin Geri Göndermeme İlkesi Bağlamında Mültecilere Uygulanabilirliği, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep 2017, s. 11.

²¹ Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme, TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, <http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/45516--Muletecilerin-Hukuki-Durumuna-Dair-Sozlesme.pdf>. Erişim Tarihi: 10.09.2021.

1951 Cenevre Sözleşmesi'ne göre 1951 tarihinden önce olan olaylar neticesinde yukarıda bahsi geçen durumlarda olan kişiler mülteci olarak kabul edilmektedir. Sözleşmede 1951 tarihinden sonra ülkesinden ayrılan kişiler korunmamıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra başka ülkelere giden Avrupalıların kendi ülkelerine geri dönmesi amaçlandığı için sözleşme maddesinde tarih sınırlaması mevcuttur. Bu sınırlandırma 1967'de yapılan protokolle ortadan kaldırılmıştır.²²

1.2. Suriye Krizinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Orta Doğu bölgesi öylesine stratejik bir noktada yer almaktadır ki; bu bölge uzun yıllardır sıcak ve soğuk çatışmalara ev sahipliği yapmış ve buna bağlı olarak mültecilik ve göç olayları aralıklarla devam etmiştir. Orta Doğu'nun böylesine hassas bir yapıda olmasının altında yatan sebep, şüphesiz ki bölgenin enerji açısından zengin bir bölge olmasıyla birlikte ciddi petrol rezerv ve üretimlerinin varlığıdır. Enerji ve petrol politikaları ve krizleri, Orta Doğu'nun siyasi yapısında ve tarihi gelişim sürecinde önemli bir etkiye sahiptir. Bunun yanı sıra, Orta Doğu'da siyasal-askeri çatışma ve krizler de mevcuttur. Yakın tarih göz önünde bulundurularak Irak- İran savaşı, Arap-İsrail Savaşı (Altı Gün savaşı), İsrail'in Lübnan'ı işgali, İsrail- Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) çatışmaları, Irak'ın Kuveyt'i işgali, 1. ve 2. Körfez Savaşları, Irak Siyasal Rejiminin sona ermesi ve Arap Baharı Süreci gibi önemli olaylar hatırlanabilir. Yaşanan bu çatışmalar sivil halkı doğrudan etkileyerek pek çok insanı yer değiştirmek zorunda bırakmıştır.²³

2011 yılından sonra Orta Doğu'da yaşanan siyasal ve reformist hareket tarihsel süreç açısından oldukça önemlidir. Arap ülkelerinde gerçekleşen protestolar ortaya çıktığında bu hareket, Prag Baharından esinlenerek, "Arap Baharı" olarak adlandırılmıştır. İlk olarak, 2010 yılında Tunus'ta baş göstermiş, kısa süre içerisinde de diğer Arap ülkelerine yayılan protestolarda tek adam yönetimleri, temel hak ve özgürlüklerin sınırlı veya yetersiz olması, bilhassa da ifade özgürlüğünün olmayışı, siyasi yozlaşmalar, elverişsiz yaşam koşulları, işsizlik gibi önemli konular ve bu

²² Eda Bozbeyoğlu, "Mülteciler ve İnsan Hakları", *Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*, Cilt:2, Sayı:1, 2015, (ss. 60-80) s. 64.

²³ Kutluhan Bozkurt, "Suriye İç Savaşının yarattığı Mültecilik Akınının Türkiye ve Avrupa Birliği'ne Yansımaları", *Türk Siyaset Bilimleri Dergisi*, Cilt:1, Sayı: 1, 2018, (ss.57-70) s. 57.

konulara ilişkin talepler ön plana çıkmıştır. Hızlı bir biçimde yayılan kriz ve siyasal çalkantılar, toplumsal hareketleri tetikleyerek birçok ülkede şiddetli çatışmaların yaşanmasına sebep olmuştur. Tunus, Libya, Mısır, Bahreyn, Suriye, Yemen gibi ülkeler başta olmak üzere pek çok ülke şiddetli protesto eylemlerine tanıklık etmiştir. Bunun yanı sıra Fas, Cezayir, Irak, Lübnan, Kuveyt Sudan, Umman ve Suudi Arabistan gibi ülkelerde süreç küçük çaplı protestolarla nispeten daha yumuşak hissedilmiştir.²⁴ Bölge ülkeleri de etkileyen bu kriz süreci Suriye başta olmak üzere, bazı ülkelerde yoğun çatışmaların yaşandığı bölgesel kriz veya iç savaşa dönüşmüştür.

15 Mart 2011'e gelindiğinde Suriye'nin güney bölgesindeki Daraa'da bir okul duvarına "*Hürriyet istiyoruz, demokrasi istiyoruz*" şeklinde bir başkaldırı yazısı yazılması, Suriye'deki olayların fitilini ateşlemiştir. Yazıdan sorumlu olduğu iddia edilen çocukların tutuklanması ise de protesto amaçlı gösteriler başlatmış ve ülkedeki olayların git gide büyümesine neden olmuştur.²⁵ Ancak Suriye'deki değişim, Arap Baharı'nın kapsamında düşünülen çok daha farklı ve zorlu gerçekleşmiştir. Suriye'de cereyan eden olaylar gün geçtikçe büyümüş ve bir iç savaşa dönüşmüştür.²⁶ Suriye'yi kasıp kavuran iç savaş, o günden itibaren tüm dünyanın ilgi odağı haline gelmiş, etkileri ise Suriye sınırlarını aşmıştır.²⁷ Suriye krizinin dünya çapında bu denli takip edilmesi başlıca iki sebeple açıklanabilir. Bunlardan ilki; krize müdahil olan iç ve dış aktörlerin çeşitli olması iken; ikinci nedeni ise kısa süre içerisinde yol açtığı insan kaybı ve geniş bir coğrafyaya dağılan mülteci göçünün ulaştığı boyuttur.²⁸

1.2.1. İç Nedenler

İlk olarak 15 Mart 2011'de başladığı kabul edilen Suriye'deki ayaklanma süreci, Suriye yönetiminin kriz yönetiminde yapmış olduğu hatalar ve protestocuların taleplerine sessiz kalması gibi sebeplerle önü alınamayacak boyutlara ulaşmıştır. 40 yıla

²⁴ Kutluhan Bozkurt, s. 58.

²⁵ İnsani Yardım Vakfı (2016), "Suriye Acil Yardım Raporu (Mayıs 2011–Mayıs 2012)", <http://www.ihh.org.tr/uploads/2012/suriye-raporu-tr.pdf> , Erişim Tarihi: 22.12.2021

²⁶ Selim Kanat- Samet Zenginoğlu, "Avrupa Birliği'nin Suriyeli Mültecilere Yönelik Yaklaşım ve Politikaları", *Route Educational and Social Science Journal*, Cilt:4, Sayı:3, 2017, (ss.20-32) s. 22.

²⁷ Çağatay Özdemir, "Suriye'de İç Savaşın Nedenleri: Otokratik Yönetim mi, Bölgesel ve Küresel Güçler mi?", *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2016, (ss.81-102) s. 81-82.

²⁸ Hakan Samur-Murat Cihangir, "Suriye Krizi Hakkında Suriyelilerin Düşünceleri: Aktörler, Sorumlular ve Çözüm Yolları", *Göç Araştırmaları Dergisi*, Cilt:5, sayı: 2, 2019, (ss. 216-240) s. 218.

yakın Baas Partisi iktidarının OHAL uygulaması kapsamında yönetilen ülkede, adaletsiz gelir dağılımı, yolsuzluk, basın ve ifade özgürlüğünün kısıtlanması, insanlık dışı muameleler, iç politika üretim fataliteyi yapanların iflas etmesi gibi etkenler halk arasında huzursuzluğun başlamasına neden olmuştur. İsyanın başlamasından itibaren Devlet Başkanı Beşar Esad yönetimindeki devlet yetkilileri ülkedeki olumsuz pek çok duruma ek olarak bir de yapılan protestoları engellemek için yanlış politikalar uygulamıştır.²⁹

Suriye krizinin iç nedenleri sayacak olursak en başta “ekonomi” gelir. 2000 yılında iktidara gelen Esad, babasının fikirlerinden hareketle çeşitli ekonomik yeniliklere imza atacağına dair sözler vermiştir. Verilen sözler arasında ekonomi de liberalleştirme, piyasayı yabancı yatırımına açma ve yabancı bankaların Suriye’de çalışmasına izin verme gibi yenilikçi atılımlar bulunmaktadır. O süreçte, IMF Suriye’nin kriz öncesi ekonomik durumu için “sabit fakat durağan bir ekonomi” ifadesini kullanmıştır.³⁰ Kriz öncesi, ülkenin ekonomisi oldukça çeşitlilik göstermekteydi. 2009 verilerine göre, ülkenin önemli sektörleri arasında tarım, endüstri, perakende satış ve turizm yer almaktadır. Hafız Esad döneminden itibaren ülkenin ekonomik yaşamı politik bir hal almıştır. Bu durum, kamu kaynaklarının kullanımını, sektörel faaliyetleri ve patronajları dağıtmak için yapılandırılmış profesyonel birlikler vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Bunun sonucunda tamamen yozlaşmış bir bürokrasinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Suriye halkı, 2000’li yıllarda çoğunlukla ülke kaynakları her geçen gün azalırken gerçekleştirilmeye çalışılan ekonomiyi canlandırma stratejilerinden dolayı zorluklarla karşılaşmıştır. Esad büyümenin yolunu şehirleri hizmet sektörüne kaydırmakta ya da ülkeyi uluslararası ticarete açmak gibi uzun vadeli reformlarda bulmuştur. Tüm bu reformlara ilaveten kuraklığın da büyük sorun haline gelmesi ülke ekonomisinin büyük çoğunluğunu tarım sektörünün oluşturduğu Suriye için ekonomik çöküşü beraberinde getirmiştir.³¹

Suriye’de ortaya çıkan isyanların belki de en önemli nedeni devletin ordusu ve istihbarat örgütü de dahil tüm kamu kurumlarını saran rüşvet ve yolsuzluk sorunu

²⁹ Hediye Levent, “Suriye Krizinin Dinamikleri ve Aktörlerin Değerlendirilmesi”, *Ortadoğu Araştırmaları Merkezi*, Cilt:4, Sayı: 44, 2012, (ss.30-43) s. 31.

³⁰ IMF, “Syria Arab Republic: Selected Issues”, IMF Country Report, 2016, s.29.

³¹ Çağatay Özdemir, s.90-91.

olmuştur. Kriz başlamadan önce gümrük kapılarından başlayarak ülkenin tamamında rüşvet ve yolsuzluk düzeni hakimdi. Türk Lirası'na kıyasla oldukça düşük miktarlarda rüşvet dağıtılması her mecrada oldukça sık karşılaşılan bir durumdu. Öyle ki, gümrük memurundan polisine, mahalle muhtarından ikamet işleriyle ilgilenen memuruna, çalışma belgelerini düzenleyen görevliye ve hatta müzenin mücevherler bulunan kısmını koruyan güvenlik görevlisine; kısacası vatandaşların kamu hizmeti içeren herhangi bir birimde rüşvet vermeden işlerini yürütebilmesi neredeyse imkansız hale gelmişti.³² Rüşvet vermeden kamu hizmeti alamayacak noktaya gelen vatandaşlar giderek kötüleşen ekonomiyle birlikte isyan etme noktasına gelmişlerdir.

İsyan sürecinde etkili olan bir diğer sebep ise kısa tabir ile “adam kayırmacılık-torpil” dediğimiz, liyakat esaslarına uyulmadan işe alma, atama, terfi etme gibi usulsüzlüklerdir. Kamu kurumlarına memur alımları veya sıradan atamalar bir yana, herhangi bir kamu işi için bile mutlaka birileri araya konulurdu. Yalnızca askeri veya istihbarat gibi alanlarda daha detaylı inceleme yapılmaktaydı.³³

Suriye iç savaşının zeminini hazırlayan olarak kabul edebileceğimiz daha birçok iç neden sayılabilir. Bunlar Sinni-Alevi Çatışması, insan hak ve hürriyetleri, basın özgürlüğü, rejimim uyguladığı politik baskılar olarak sıralanabilir.

1.2.2. Dış Nedenler

İlk başta Suriye içerisinde ortaya çıkan kriz, kısa sürede hem bölgenin hem de uluslararası örgütlerin önemli bir gündemi haline gelmiştir. Gerek Suriye sınırları içerisinde gerekse bölgesel ve uluslararası düzeyde çok sayıda aktörün sürece dahil olmasıyla yaşanan kriz gittikçe derinleşmiştir.³⁴

Suriye halkı isyanların öncesinde “Birlik ve beraberliğe en fazla ihtiyaç duyduğumuz bu önemli günlerde...” söylemleriyle uzun yıllar dizginlenmeye çalışılmıştır. Bu siyasi söylemlere dayanak olarak; Golan Tepeleri sebebiyle İsrail ile savaş halinde bulunulması, soğuk savaş döneminde Sovyet Blok'unda yer aldığı için

³² Hediye Levent, s.32.

³³ Hediye Levent, s.34.

³⁴ M. Turan Çağlar- Fuat Aksu, “Suriye Krizinde Aktörler, Uyuşmayan Talepler ve Çatışan Çözümler”, *International Journal of Social Inquiry*, Cilt: 12, Sayı: 2, 2019, (ss.507-544) s.510.

1970 yılından itibaren ekonomik yaptırımların uygulanması, Körfez Savaşları'nda işgalin kırıyından dönmesi, Lübnan'da hak iddia eden diğerk ülkelerle mücadele içinde olması gibi durumlar kullanılmaktaydı.³⁵

Bir ülke içeresinde mevcut olan kriz; bir veya daha fazla aktör için temel değerkere tehdit algısı veya artan savaş ihtimali oluşturursa ve iki veya daha fazla devlet arasındaki normal etkileşimin ötesinde yıkıcı etkileşime yol açtığı vakit uluslararası krize dönüşür. Örnek verecek olunursa Suriye iç krizi, zamanla birçok dış aktörün etkilemesiyle ulusal, bölgesel ve uluslararası boyutlara ulaşarak “uluslararası kriz” haline dönüşmüştür. Ayrıca krizi etkileyen aktörlerinin sayısı, tipi, aktörlerin amaçları ve bu doğrultudaki önlemleri krizin dönüşümü önemli biçimde etkilemiştir. Nitekim ikiden fazla tarafı olan krizlerde uzlaşma süreçleri daha uzun ve karmaşık olmaktadır. Söz konusu süreçte tarafların kazanç ve kayıp hesaplamaları yapması taraflar arası iletişimi zayıflatır. Buna ek olarak, Suriye örneğinde de görüldüğü üzere, taraflar arasında kimin mağlup olduğunun belirsiz olduğu ya da orta yol bulma çabalarının sonuçsuz kaldığı durumlarda farklı aktörler ve bu aktörlerin farklı plan ve çıkarlarının da devreye girmesi işleri daha da güçleştirmiştir. Krize açık ya da örtülü destek vermekten geri durmayan bu dış aktörler sahip oldukları farklı özellikler ve amaçlarla da yaşanan kaosu tetikler hale gelmiş ve tarafları uzlaştırmak git gide zorlaşmıştır.³⁶

1.3. Suriyeli Mültecilerin Göç Hareketi

Göç olgusu dünya üzerinde mevcut olan temel problemlerden biridir. Ünü Toplumbilimci Anthoy Giddens³⁷, göçü; “İnsanların, ülkelerinde yaşanan ekonomik ve siyasal yapılarında meydana gelen gelişmeler, krizler, insan hakları ihlalleri, afetler, kıtlık, açlık, salgın hastalıklar, ülkeler arası çatışmalar, iç karışıklıklar nedeniyle topraklarını yasal ya da yasal olmayan yollardan terk etmeleri ve geçici bir çözüm olarak yaşamlarını sürdürebilecekleri daha güvenli sığınma yerleri aramaya mecbur kalmalarıdır.” şeklinde tanımlamaktadır. Ortaya çıkış biçimlerine göre genel olarak iç ve dış göç olarak ikiye ayrılır. Dış göç çatısı altında bulunan ve konumuz itibari ile

³⁵ Hediye Levent, s.37.

³⁶ M. Turan Çağlar- Fuat Aksu, s.511-512.

³⁷ Anthony Giddens, *Sosyoloji*, (Haz: C. Güzel), Kırmızı Yayınları, İstanbul 2012, s.569.

önemli olan ise “uluslararası göç” kavramıdır. Uluslararası göç, insanların hukuka uygun ya da hukuk dışı kanallarla bir yerden başka bir yere hareket etmesi olarak tanımlanabilir. Bu kavramın etkileri sadece insanlar üzerinde değil, toplumsal ve politik açıdan da kendini gösterebilir.³⁸ Uluslararası göç hareketi, tarihin her döneminde insanlığın bir gerçeği olarak karşımıza çıkmaktadır. Göç her ne kadar Suriye’de meydana gelen iç savaşla birlikte yaşanan nüfus hareketliliğiyle dünya gündeminde yer bulsa da tarih boyunca sayısız toplum ve medeniyetin tecrübe ettiği bir olgudur. Milyonlarca insan yüzyıllardır iş, barınma, güvenlik gibi kıstasları hesaba katarak daha iyi koşullara sahip olabilmek adına doğdukları topraklardan ayrılarak başka yerlere göç etmeyi bir çözüm olarak görmüşlerdir.³⁹

Uluslararası toplum için oldukça önemli bir sorun olan göç, pek çok nedene dayanabilir. Göç’ü nedensel olarak gönüllü göç ve zorunlu göç; amaçsal olarak sığınma ve ekonomik sebepler; yöntem olarak ise yasal ve yasa dışı şeklinde pek çok kritere göre tanımlama yapılabilir. Bununla birlikte ekonomi, psikoloji, uluslararası ilişkiler, sosyoloji, siyaset bilimi ve tarih başta olmak üzere çok sayıda akademik alanda göçe farkı bakış açısıyla bakılabilmektedir.⁴⁰ İnsanların savaş, sürgün, afet gibi gerekçelerle yaşadıkları yerden ayrılmak zorunda kalmaları “zorunlu göç” olarak tanımlanırken; insanların göç etmeye kendi istekleri ile karar vermeleri “gönüllü göç” olarak tanımlanmaktadır.⁴¹ Bir de ekonomik nedenlere bağlı olarak yaşadıkları ülkede iş bulamayan veya daha iyi imkanlar için bireylerin başka ülkelere gitmesi için “işçi göçü” olarak ifade edilmektedir. Örneğin; 1960’larda iş bulmak için Almanya’ya göç eden Türkler...

Genel olarak belirtmek gerekirse; “*Yoksullaşma, işsizlik, siyasal istikrarsızlık, ekonomik geri kalmışlık, coğrafi yetersizlikler, değişen olumsuz iklim koşulları, siyasi*

³⁸ TUIÇ Akademi, “Uluslararası Göç Kavramı ve Uluslararası Göç Örgütü”, 2021, <https://www.tuicakademi.org/uluslararasi-goc-kavrami-ve-uluslararasi-goc-orgutu/>. Erişim Tarihi: 21.02.2022

³⁹ Selim Kanat- Samet Zenginoğlu, s.23.

⁴⁰ Abdurrahman Yılmaz, “Uluslararası Göç: Çeşitleri, Nedenleri ve Etkileri”, *International Periodical For The Languages Literature and History of Turkish or Turkic*, Cilt: 9, Sayı:2, 2014, (ss. 1685-1704) s. 1687-1688.

⁴¹ Abdurrahman Yılmaz, s.1688.

ve dini baskılar ile iç savaş gibi nedenler; göç hareketlerini artıran etkenler olarak görülmektedir.”⁴²

İnsanların doğup büyüdüğü yerden çeşitli sebeplerden dolayı ayrılması şeklinde tanımlanan göç, oldukça farklı yönleri olan bir süreçtir. Göçün insan, insanların kurduğu yapı ve ilişkiler ile mekânlar üzerinde çeşitli etkileri bulunmaktadır. Siyasal alanın yarattığı mevcut durumlar da göçe neden olabilmektedir. Siyasal şartlar nedeniyle ani ve zorunlu olarak ortaya çıkan kitlesel yer değiştirmeler hem kaynak ülke hem de hedef ülkede siyasal açıdan büyük çaplı değişim ve dönüşümü beraberinde getirmektedir.⁴³ Siyasal nedenlerin yarattığı etkilerden dolayı yaşadıkları yeri terk etmek zorunda kalan Suriyeli mültecilerin göç serüveni ise 2011 yılında Tunus’ta başlayan Arap Baharı’nın domino taşı etkisi yaparak diğer ülkelere yayılması ve özellikle Suriye’de krizin ortaya çıkması ile başlamıştır. İşsizlik, hayat pahalılığı, ifade ve basın özgürlüğünün kısıtlanması ve rejimin baskıcı tutumu nedeniyle meydana gelen ve 21. yüzyılın en büyük siyasi ve kitlesel hareketi olarak tabir edilen Arap Baharı, Tunus’ta başlayıp kısa sürede Libya, Ürdün, Mısır, Bahreyn, Suriye, Cezayir ve Yemen’e yayılmıştır. Arap Baharı’nın yalnızca bölgede değil uluslararası boyutta da çok büyük etkileri görülmüştür.⁴⁴

Tunus’ta başlayıp, Afrika ve Orta Doğu’daki çok sayıda ülkeyi etkisi altına alan Arap Baharı, Suriye’de büyük bir krize ve milyonlarca insanın ülke topraklarından ayrılmasına neden olmuştur. Çok kısa bir süre içerisinde milyonlarca insan Suriye’de yaşanan karışıklık nedeniyle doğdukları ve yaşadıkları yerden ayrılmak zorunda kalmıştır. Ülkelerini terk eden Suriyeliler çoğunlukla ilk etapta Türkiye, Lübnan, Ürdün ve Irak gibi komşu ülkelere göç etmiştir.⁴⁵ Suriye’den Batı’ya yönelik en önemli göç dalgası 2011 ve 2015 yılları arasında gerçekleşmiş ve bu süreçte en yakın komşu ülkelerinden biri olan Türkiye’ye yaklaşık 2 milyon, Lübnan’a 1,1 milyon, Ürdün’e ise

⁴² Serpil Bardakçı Tosun, “Avrupa’ya Göç Suriyeli Mülteciler İçin Bir Umut Mu?”, *International Social Sciences Studies Journal*, Cilt: 4, Sayı: 28, 2018, (ss.6426-6431) s.6426.

⁴³ Gökhan Tuncel-Süleyman Ekici, “Göçün Siyasal Siyasal Etkisi: Suriyeli Göçmenlerin Türkiye Siyasetine Etkisi”, *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:9, Sayı:2, 2019, (ss.48-72) s. 48.

⁴⁴ Hasan Duran ve Çağatay Özdemir, “Türk Dış Politikasına Yansımalarıyla Arap Baharı”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 2, 2012, s. 187.

⁴⁵ Mülteciler Derneği, https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/?gclid=CjwKCAiA_omPBhBBEiwAcg7smfHsRcAMRIZF7iPZUCiEqMFzk16L-XQHgOh1_6QsKO9i5qJ9bOn4WRoCRdoQAvD_BwE, Erişim Tarihi: 25.10.2021

600 bin kişi göç ederek sığınma talebinde bulunmuştur. 2012 yılı boyunca her gün yaklaşık 23 bin Suriyeli yurtlarını terk etmek zorunda kalmıştır.⁴⁶

Suriye’de 48 yıldır süregelen olağanüstü hâl yönetimi altında yaşamaktan bunalmış olan vatandaşların artık mevcut duruma sessiz kalmayarak tepki göstermesi ile başlayan ve bazı grupların kışkırtmasıyla mevcut rejime isyan noktasına gelen ve adeta iç savaşa dönüşen süreç sonucunda çok sayıda insan topraklarından ayrılmak zorunda kalmıştır. Bu durum yalnızca Suriye halkını değil, tüm ülkeleri yakından ilgilendiren bir “mülteci krizini” de yaratmıştır. Suriye’ye sınır olan komşu ülkeler başta olmak üzere tüm Avrupa ülkeleri bu durumdan etkilenmiştir. Suriye’de başlayan ancak çok büyük coğrafyayı etkileyen iç savaş neticesinde, büyük bir göç hareketi meydana gelmiş oldu.⁴⁷ Suriye’deki kriz, yalnızca bir demokrasi talebi olmaktan ziyade aynı zamanda Suriye halkının kapsamlı bir sosyo-ekonomik dönüşüm isteğinin de bir ifadesiydi. Batılı ülkeler bu hak arayışı sürecini desteklerken, sonrasında böylesine büyük bir kitlesel göç olacağını ve kendi ülkeleri dahil tüm dünyayı etkisi altına alan bir süreç yaşanacağını tahmin etmemişlerdi.⁴⁸

1.4. Suriyeli Mültecilerin Türkiye’ye Göçü ve Meydana Getirdiği Kriz

Türkiye’nin coğrafi ve stratejik konumundan kaynaklı olarak, Orta Doğu ve Asya ülkeleri ile Avrupa ülkeleri arasında bir tür köprü durumunda olması ülkemizi hem göçmen yerleşimine hem de göç güzergahına uygun bir hale getirmiştir. Şöyle ki, zaman içinde Anadolu, düzenli, düzensiz ve kitlesel her türlü göç hareketinden etkilenmiş ve ülkesinden çeşitli sebeplerle ayrılmak durumunda kalmış milyonlarca insana kapılarını açmıştır.⁴⁹ M.S. 494-507 yılları arasında bugünkü Suriye’nin içinde bulunduğu coğrafya ile Diyarbakır, Batman, Urfa illerinin içinde bulunduğu bölgede yaşanan savaşları anlatan “Vakayi’name” isimli eserde, o bölgede meydana gelen savaşlarda (İran, Bizans

⁴⁶ UNHCR, “2012 Yılı Küresel Eğilimler Raporu”, http://www.unhcr.org/tr/wpcontent/uploads/sites/14/2017/02/kuresel_egilimler.pdf. Erişim Tarihi: 20 Kasım 2016.

⁴⁷ Çağatay Özdemir, s.90

⁴⁸ Serpil Bardakçı Tosun, s. 6427.

⁴⁹ www.goc.gov.tr. Erişim Tarihi : 2015

ve Arap Ülkeleri) Suriye ve Orta Doğu'nun diğer bölgelerinden günümüzdekine benzer göç hareketlerinin yaşandığı anlatılmaktadır.⁵⁰

Hiç kuşkusuz yapılan göçlerin hem birçok sebebi hem de ortaya çıkardığı birçok sonucu mevcuttur. Göçün arkasında yatan nedenlerin arasında; savaşlar, ekonomik nedenler ve daha iyi yaşam imkânı bulmanın yanı sıra, güvenli bir yerde yaşama isteği, demokratik yaşam standartlarının yüksek olması da önemli yer tutmuştur. Göç eyleminde asıl gerekçe güvenlik sorunudur. Nitekim Suriye savaşında, en çok göçün ülkemize yapılmış olmasının en önemli gerekçesi, sınır bölgesinde en güvenilir yer olmasıdır.⁵¹

2011 yılı mart ayında başlayan, Arap Baharı olarak tabir edilen gösterilere Suriye'de dahil olmuştur Suriye'de ortaya çıkan kriz ve çatışma ortamı ülkeyi adeta bir iç savaşa doğru sürüklemiş, iç savaşın ülke geneline yayılması ile artık ülkede yaşanılmaz duruma gelinmiştir. Güvensiz bir ortamda kendilerini tedirgin hisseden, temel ihtiyaçlarını dahi karşılayamaz hale gelen Suriyeliler, duruma çözüm olarak çareyi ülkelerini terk etmekte bulmuşlardır. Suriye'de yaşanan gelişmeler doğrultusunda meydana gelen kitlesel iç ve dış göç hareketi, dünyanın en büyük insani kaoslarından birisini doğurmuştur. Suriye Krizi ile birlikte, mülteciler Nisan ayında Türkiye'ye doğru akın etmeye başlamış ve ilk kabile 29 Nisan 2011 tarihinde ülkeye giriş yapmıştır.⁵² Ülkelerindeki savaştan kaçıp Türkiye'ye göç eden Suriyeliler, ilk aşamada yalnızca sınır illerinde ve kamplarda ikamet etmiştir. Daha sonra savaşın tahmin edilenden daha uzun sürmesi ile tahsis edilen kamp sayısı yetersiz kalınca, bir kısım Suriyeli vatandaş kamplar yerine, sınır illerinde ikamet eden akrabalarının yanına gitmeyi ya da kiraladıkları evlerde ikamet etmeyi tercih etmişlerdir.⁵³ Sınırdaki bu durum, zaman içerisinde göç eden Suriyelilerin sayılarında büyük oranda gerçekleşen artışla birlikte ülkenin diğer bölgelerine hatta neredeyse tamamına dağılmalarına neden olmuştur. Suriye'deki savaşın gittikçe uzaması ise göç hareketlerine ivme katmıştır.

⁵⁰ Şafak Kaypak-Muzaffer Bimay, s. 91.

⁵¹ Şafak Kaypak, s. 21.

⁵² Ayşe Şebnem Tunç, s. 35-36.

⁵³ Yavuz Güçtürk, *Sürgün ile Savaş Arasında Suriyeli Mülteciler*, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA), Ankara, 2014, <http://setav.org.tr/5-soru-surgun-ile-savas-arasında-suriyeli-multeciler/yorum/18059>, Erişim Tarihi: 10.10. 2021

Savaşın uzaması ve akabinde göç hareketliliğinin devam etmesi ile Suriyeliler oldukça kısa bir süre içerisinde ülke geneline yerleşmeye başlamışlardır: iş olanaklarının fazla olması açısından İstanbul, İzmir, Gaziantep gibi büyük şehirler göç alırken Urfa, Hatay gibi şehirler de sınıra yakın oldukları için göç almıştır.⁵⁴ Savaşın süresinin gittikçe uzaması, Suriye’den gelen göç dalgasını tahmin edilenin çok ötesine çıkarmıştır. 2015 yılında Türkiye’deki Suriyeli nüfusunun 2 milyona yakın olduğu ve bu durumun gelecekte muhtemel bir mülteci krizine gebe olabileceği düşünülmektedir.⁵⁵ Gerçekleşen bu kitlesel göç sonrasında 2021 yılına gelindiğinde Türkiye’de yaşayan Suriyelilerin sayısı 3 milyon 736 bin kişiye ulaştığı gözlenmiştir.⁵⁶

Suriye’den Türkiye’ye doğru gerçekleşen bu kitlesel göç birçok soruyu da beraberinde getirmiştir. Örneğin Türkiye’de bulunan, kayıtlı veya kayıtsız Suriyeli sayısı kaçtır, Suriyeliler nerelerde barınmaktadır, Türk halkı ile olan uyumları nedir veya asıl olan Suriyeliler mülteciler hukukunun öngördüğü temel haklardan yararlanabiliyorlar mı?

Kitlesel olarak gerçekleşen göç hareketleri hem geride bırakılan hem de yeni varılan ülkede fiziki, finansal, toplumsal ve politik açıdan pek çok yeni sorunu da yanında getirmektedir. 2011 yılında Suriye’de yaşanan kriz ve beraberinde yaşanan iç savaş sonrasında Türkiye’ye gerçekleşen kitlesel göç, ülkenin ekonomisi, sosyal yapısı ve siyaseti üzerinde önemli etkilere sahip olmuştur. Suriyeliler ile ülke halkı arasında dil, etnik köken ve kültürel etmenler gibi ayrılıklar bulunsa da, aynı dini benimsemiş olmak bir süreliğine bu göç dalgasının yaratacağı muhtemel sorunları perdelemiş, bir süreliğine görmezden geldirmiş ya da hoş gördürebilmiştir. Ancak, Suriyelilerin Türkiye’de kalma sürelerinin uzaması başta ekonomik sorunlar olmak üzere toplumsal ve kültürel açıdan sosyal yaşama yeni olumsuzluklar taşımaya başlamıştır.⁵⁷ İlk dönemlerde dış politika ile ilgili görünen Suriye’deki olaylar gün geçtikçe ülkenin iç meselesi haline gelmiştir.

Türkiye, bu süreçte uyguladığı “Açık Kapı Politikası” kapsamında ülkeye giriş yapan hiçbir Suriyeli vatandaşı geri göndermemiş, onları “Geçici Koruma Statüsü” ile

⁵⁴ Sinem Esin, “Kaçmanın İmkânsız Hâli: Suriyeli Mülteciler”, *Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu Araştırmaları Araştırma Enstitüsü Bülteni (DİSKAR)*, Sayı: 4, 2015, s. 134.

⁵⁵ Ayşe Şebnem Tunç, s. 36.

⁵⁶ Gökhan Tuncel-Süleyman Ekici, s. 54.

⁵⁷ Gökhan Tuncel-Süleyman Ekici, s. 56.

kabul etmiştir. Öyle ki 2015 yılı itibariyle Türkiye, 3 Milyondan fazla Suriye vatandaşını misafir olarak ağırlar hale gelmiştir.⁵⁸ Suriyeli vatandaşların Türkiye’de kalma sürelerinin uzaması ev sahibi toplum içerisinde mülteci krizine neden olmuştur. Yapılan araştırmalar göstermektedir ki, göçmen veya mülteci nüfusunun yoğun olduğu ülkelerde, toplumsal yapı üzerinde önemli etkilere sahip olan göçmenler ve ev sahibi ülkenin vatandaşları arasındaki dinamikler, barış ve huzur faktörleri ve ortak yaşama dair diğer dengeler modern toplumların çözüme kavuşturması gereken başlıca sorunlar arasındaki yerini çoktan almıştır.⁵⁹ Mülteci tanım ve profiline genel olarak bakıldığında, mültecilerin ana dili başta olmak üzere, kültürleri, hayat biçimleri ve sosyo-ekonomik statüleri açısından ev sahibi ülke toplumundan oldukça ayrıştıkları görülmektedir. Genel manada mültecilerin eğitim seviyeleri düşüktür ve bununla birlikte göç edenlerin arasında kadın ve çocukların sayısı oldukça yüksektir. Ülkesine göç alan toplumların mültecilere karşı yaklaşımı incelendiğinde ise; mültecilere karşı mesafeli ve tedirgin yaklaştıkları, iş olanaklarında kısıtlılık ve emlak piyasasının yükselmesinden kaynaklı yakındıkları görülmektedir. Bunun yanı sıra mültecilerin sosyal hizmetlere fazladan bir yük getirdiği ve kamu hizmetlerinden istifade etme noktasında kendilerinden daha fazla yararlandıkları için sorunlara sebep oldukları düşünülmektedir. Ayrıca suç işlemeye meyilli olarak görülen mültecilere karşı bir güvensizlik duyulmaktadır.⁶⁰

Türkiye’de geçici koruma altında bulunan Suriyeliler de evrensel mülteci profiline uymaktadır. Diğer ülkelere nazaran Suriyeli sığınmacıların toplumsal kabulü oldukça sorunsuz ve çabuk bir şekilde gerçekleşmiştir. Yaşanan bu duruma en büyük etkenler ise sınır illerde yaşayan vatandaşlarımızın Suriyelilerle birtakım akrabalık bağlarının olması, aynı etnik köken ve dini paylaşması ve çok yakın dilleri konuşması olmuştur. Her ne kadar akrabalık ilişkileri bulunsa da kültürel olarak çok büyük farklar olmasa da Suriyeli sığınmacıların sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda Türkiye’ye olumlu ve olumsuz etkileri bulunmaktadır.⁶¹ Türkiye’de bulunan Suriyelilerin mevcudiyetinden kaynaklanan krizin yarattığı konuların başında ise her şeyden önce bir

⁵⁸ Osman Ağır-Murat Sezik, “Suriye’den Türkiye’ye Yaşanan Göç Dalgasından Kaynaklanan Güvenlik Sorunları”, *Birey ve Toplum Dergisi*, Cilt:5, Sayı:9, 2015, (ss.95-123) s. 101

⁵⁹ Yusuf Adıgüzel, “Göçmenlerin Kültürel Entegrasyonu”, (içinde) *Türkiye’de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler: Tespitler ve Öneriler* (ed. Adem Esen& Mehmet Duman), WALD, 2019, (ss.13-36) s. 14.

⁶⁰ Ayşe Şebnem Tunç, s.35-36..

⁶¹ Ali Kemal Nurdoğan, Ali İhsan Burak Dur, Mustafa Öztürk, “Türkiye’nin Mülteci Sorunu ve Suriye Krizinin Mülteci Sorununa Etkileri”, *İş ve Hayat*, Cilt:2, Sayı:4, 2019, (ss.217-238) s.228.

sosyal uyum sorunu gelmektedir. Mülteciler ile yerel halk arasında dil, kültür açısından sınır illerdeki halk arasında yakınlık olsa da ülkenin genel profiline bakıldığında kültürel, dil ve yaşam tarzının farklılığından kaynaklanan sorunlar yerli halkın verdiği tepkinin en önemli nedenidir. Bunun yanı sıra, Suriyeli mültecilerin göçü sonucunda ülkede çok eşlilik ve buna paralel olarak ortaya çıkan boşanma vakalarındaki artış, çocuk istismarları, bazı illerde yaşanan kültürel karşılaşmalar ve çatışmalar, çarpık yapılanma vb. birçok sosyal sorun bu meselenin toplumsal etki boyutuna örnek olarak gösterilebilir.⁶²

Ülke içerisinde yaşanan Suriyeli mülteci krizine rağmen bugüne kadar Türkiye'ye gelen mülteci sayısı her geçen gün artmaya devam etmiştir. Resmi kaynaklara göre ülke içinde bulunan Suriyeli mülteci sayısı 4 milyon olarak açıklansa da Suriyeli mülteci sayısına ilişkin resmi sayıların gerçeği yansıtmadığı, remi makamların açıkladığından çok daha fazla sayıda mültecinin ülke sınırlarında bulunduğu, resmi rakamların kayıtlı Suriyelilerden ibaret olduğu ve gayri resmi yollarla Türkiye'de bulunan Suriyeli sayısının hesaplanmadığına ilişkin çeşitli söylemler mevcuttur. Suriyeli mültecilerin büyük bir çoğunluğunun, ülkelerindeki savaş sonrası harabeye dönen yerleşim yerleri eski haline getirilip yeniden huzurlu bir ortam sağlanıncaya dek ülkelerine geri dönmek istemeyecekleri düşünülmektedir. BM'nin dünyanın farklı coğrafyalarında yaptığı çalışmalarda elde ettiği, mültecilerin en az üçte birinin geri dönmeme ihtimalinin olduğunu gözler önüne seren verileri de böyle bir durumun yaşanabileceğini destekler niteliktedir.⁶³ Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın⁶⁴ da ifade ettiği gibi;

“Evrensel olarak her geçen gün yaşadıkları ülkede tutunmayı başaran insanlar, özellikle de ülkeleri daha kötü koşullara sahipse, savaş ortamı varsa, geldikleri ülkede kalmayı tercih etmektedirler. Türkiye’de yaşayan Suriyeliler, ülkelerinde barış ve huzur ortamı sağlanırsa geri dönebileceklerini söyleseler de bunun kısa ve orta vadede imkânsızlaştığını da kabul etmektedirler. Yani Türkiye’deki Suriyelilerin çok ciddi bir bölümünün geri dönmeme ve sürekli olarak Türkiye’de yaşamayı tercih etme olasılıkları oldukça yüksektir.”

⁶² Oytun Orhan-Sabiha Senyücel Gündoğar, “Suriyeli Sığınmacıların Türkiye’ye Etkileri Raporu”, ORSAM- TESEV, Rapor No: 195, Ankara 2015, s. 16.

⁶³ Yavuz Güçtürk, “Sürgün ile Savaş Arasında Suriyeli Mülteciler”, *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA)*, Ankara 2014, <https://www.setav.org/5-soru-surgun-ile-savas-arasinda-suriyeli-multeciler/>. Erişim Tarihi: 12.12.2021.

⁶⁴ M. Murat Erdoğan, “Türkiye’deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum Araştırması”, *Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi*, 2014, (ss. 1-49) s.6.

Dünyanın farklı bölgelerinde siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklardan dolayı yaşanan çatışma ortamından ve insan hakları ihlallerinden kaçan insanlar ilk olarak yaşamlarını güvence altına almak sonrasında ise daha iyi bir hayat sürdürebileceğini düşündükleri gelişmiş ülkelerde sığınmacı ve mülteci olmak istemektedirler. Bu amaç doğrultusunda hedef ülke konumunda bulunan gelişmiş ülkeler, özellikle AB ülkeleri, mülteci ve sığınmacıların AB ülkeleri sınırları dışında kalan ülkelerde barınmalarını temin etme çabası içerisinde. Göç yolları üzerinde bulunan Türkiye’de AB tarafından tampon bölge olarak görülmektedir. Türkiye, mültecilerin hangi coğrafi bölgeden geldiğine göre bir ayrıma gitmekte, Avrupa Birliğine bağlı ülkelere gelen kişileri mülteci olarak kabul ederken ülkenin doğusundan gelen insanlara mülteci statüsü vermemektedir.⁶⁵ Geçici koruma statüsü vererek, Suriyelileri ülkesinde misafir eden Türkiye, aslında birçok Suriyeli için geçiş ülkesidir. Birçok Suriyeli Avrupa’ya göç etmeyi istemektedir. İlk durak olarak, Türkiye’ye gelip burada gerekli koşulları oluşturduktan sonra Avrupa ülkelerine geçmeyi planlamaktadır.

1.5. Suriyeli Mültecilerin Avrupa’ya Yayılımı

Yoksulluk, işsizlik, siyasi istikrarsızlık, yetersiz ekonomi, coğrafi engeller, olumsuz iklim şartları, siyasi ve dini baskı ile iç savaş gibi nedenlerin göç hareketlerine zemin hazırladığı bilinmektedir. İster zaruri ister gönüllü olsun, göçe maruz kalan insanlar gittikleri yerlerde öncelikle hayatta kalmaya çalışırlar ve bunu yaparken de etnik kimlik ve kültürlerini bir kenara bırakmazlar. Kendilerini oraya ait hissedebilmeleri, geleceğe umutla bakabilmeleri, çocukları için yeni bir düzen kurabilmeleri, topluma uyum sağlayabilmeleri ancak gittikleri ülkede kabul görmeleri ile mümkün hale gelebilir.⁶⁶

Savaşlar, kitlesel mülteci akınlarının yaşanmasına neden olmaktadır. İnsanlar, daha güvenli bir yer arayışı içindeyken ilk olarak komşu ülkelere göç etmektedir. Dolayısıyla, bu durumun da en fazla etkilenen, terk edilen sınıra yakın komşu ülkelerdir. Örneğin, Afganistan, Irak, Somali ve Kongo’da yaşanan şiddet olaylarından dolayı

⁶⁵ Ali Kemal Nurdoğan, Ali İhsan Burak Dur, Mustafa Öztürk, s. 234.

⁶⁶ Serpil Bardakçı Tosun, s. 6426.

ülkesini terk etmek zorunda kalan milyonlarca kişi öncelikle sınırlarına en yakın ülkelere göç etmek zorunda kalmıştır. Bu göçlerin yakın geçmişte gerçekleşen örneği ise; Suriye’de yaşanan iç savaş sebebiyle Suriye’ye komşu ülkelerin karşı karşıya kaldığı yoğun mülteci akınıdır. Suriyeli mülteciler şiddet olaylarının artmasıyla birlikte kendilerine en yakın ülkelere akın etmişlerdir. Bu kapsamda 2017 yılı itibariyle Lübnan 938.000, Irak 253.000, Ürdün 660.000, Mısır 133.000 ve Türkiye 3.6 milyon Suriyeli mülteciye barınma imkanı sunmuştur.⁶⁷ Suriye’de meydana gelen şiddet ve çatışma ortamında kaçan insanlar öncelikle yakın komşu ülkelere göç etmişse de ilk fırsatta iş imkanlarının ve yaşam standartlarının daha yüksek olduğu Avrupa Birliği ülkelerine ikinci defa göç etmeye çalışmışlardır. Bu kapsamda 2014 yılına kadar henüz 138.000 Suriyeli mülteciye ev sahipliği yapan Avrupa Birliği ülkeleri 2015 yılına geldiğinde 311.000 Suriyeliye yaşama imkanı sağlamış ve 2021 yılı itibariyle yaklaşık 800.000 mülteci ve göçmen deniz yoluyla Avrupa’ya göç etmiştir.⁶⁸

Suriye’de yaşanan iç savaştan dolayı ülkeyi terk eden insanlar, öncelikle can güvenliklerini sağlamak amacıyla en yakınlarında bulunan ülkelere göç etmeyi tercih etmişlerdir. Bu ülkeler arasında Suriyelilerin ülkelerine yakın olduğu için çoğunlukla tercih ettikleri ülke Türkiye olmuştur. Bu tercihin asıl nedeni, Türkiye’deki hayat standartlarının görece diğer seçeceklerdeki ülkelere göre daha iyi olmasının yanında, Türkiye’nin Avrupa’ya yakın olmasıdır. Türkiye’ye gelen Suriyelilerin bir sonraki planı Avrupa Birliği (AB) ülkelerine gitmektir.⁶⁹ Suriyeliler, en başta ülkelerinden ayrılırken tek düşünceleri çocuklarının ve kendilerinin hayatını kurtarmaktı, ölümden kaçıyorlardı. Fakat zamanla bu düşünce yerini yaşam koşullarını iyileştirmek, ailelerini refah içinde yaşatmak, daha iyi eğitim almak ya da iyi bir iş bulmak ümidiyle Avrupa’ya gitme planlarına bırakmıştır. Türkiye’ye gelenlerin orta ve ileri yaşta olanları düzenlerini devam ettirme eğilimindeyken, gençler, eğitim ve iş olanağı gerekçesiyle daha çok Avrupa’ya gitme planları yapmaktadırlar.⁷⁰

⁶⁷ Doğu Şimşek, “Suriyeli Mültecilerin Avrupa’ya Yayılımı: Analitik ve Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme”, *Adam Akademi*, Cilt:9, Sayı:2, 2019, (ss.491-516) s.499.

⁶⁸ Uluslararası Göç Örgütü- IOM Mediterranean Update: Migrant Flows Europe: Arrivals and Fatalities, 22 February 2017, http://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/170224_Mediterranean_Update.pdf. Erişim Tarihi: 25.15.2021

⁶⁹ Selim Kanat- Samet Zenginoğlu, s.23.

⁷⁰ Serpil Bardakçı Tosun, s. 6428.

2011 yılından itibaren Suriye’den göç eden mülteciler, öncelikle Türkiye’ye sığınmış, daha sonra Türkiye’den Avrupa ülkelerine doğru ikinci göç dalgası oluşturmuştur.⁷¹ Savaşta kaçan Suriyeli mülteciler, Avrupa’ya üç rota izleyerek ulaşmayı planlamışlardır. Bu rotalardan birincisi Batı Akdeniz rotası olup, Cezayir ve Fas üzerinden İspanya’ya ulaşmayı sağlamaktadır. İkincisi Tunus, Mısır ve Libya üzerinden İtalya’ya ulaşan Orta Akdeniz rotasıdır. Üçüncü rota ise Türkiye topraklarından Yunanistan’a ve oradan da diğer Avrupa Birliği ülkelerine uzanan Doğu Akdeniz rotasıdır.⁷² Yapılan araştırmalar göstermektedir ki; kullanılan rotalar arasında en çok kullanılan Doğu Akdeniz rotasıdır. Bu yüzden hem hedef ülke konumunda olan hem de Avrupa’ya geçiş rotası üzerinde bulunan Türkiye, milyonlarca Suriyeli mültecinin sınırlarından girmek istediği ülke konumundadır.

Savaşın başında hayatta kalabilmek için göç eden Suriyeliler, bir müddet sonra daha iyi yaşam standartlarına sahip olabilmek, ekonomik olarak refah seviyelerini yükseltebilmek için Avrupa’ya göç etmeyi istemekte, kısacası Avrupa’yı “yeni bir umut” olarak görmektedirler. Ancak Avrupalı devletler bu duruma farklı şekilde bakmaktadır. Kriz sürecinde destekçi olduğunu belirtip ekonomik yardımda bulunmuşlarsa da söz konusu binlerce hatta milyonlarca mültecinin topraklarında yaşamı olunca destek yerine tam tersi açıkça reddetmişlerdir.

Uluslararası örgütlerin Suriyeli mülteci krizine yaklaşımına bakıldığında ise, sınırlı miktarda yapılan para yardımlarının ötesinde bir eylem görülmemektedir. Avrupalı Birliği ülkeleri, Suriyeli mültecilerin çatışmalar sebebiyle öncelikli olarak yerleştikleri komşu ülkelere, birtakım sebeplerle kendi ülkelerine göç etmeleri söz konusu olduğunda adeta sessizliği bürünmüşlerdir. Yaşanan gelişmeler göstermektedir ki, göç politikalarının sertleşmesi ve Avrupalı devletler tarafından sınır Suriyeli mülteciler için alınan önlemlerinin artırılması, uluslararası insan kaçakçıların ekmeğine yağ sürmekte, Avrupa’ya bir şekilde gitmek isteyen mülteciler yasal olmayan yollarla “Avrupa Kalesinin” kapılarını zorlamaktadır.⁷³ Mülteciler, Avrupa’nın sıkı denetimi ile karşılaştığında yasadışı yollara başvurmakta ve illegal örgütlere büyük paralar ödeyerek

⁷¹ Selim Kanat-Merve Aytaç, s.68.

⁷² O. Ömer Demir,- Yusuf Soyuppek, “Mülteci Krizi Denkleminde AB ve Türkiye: İlkeler, Çıkarlar ve Kaygılar” Göç Çalışmaları Merkezi- Global Politika ve Strateji Yayınları, Ankara 2015, s.19.

⁷³ O. Ömer Demir,- Yusuf Soyuppek, s.20.

bir nevi ölüm yolculuğuna çıkmaktadırlar. Avrupa Birliği ülkeleri, yasal yollardan yapılacak girişleri engelleyerek öncelikle göçü durdurmayı amaçlayan bir göç politikası uygulamış ancak bunu yaparken meselenin insanı tarafını görmezden gelmektedirler. Bu durum Avrupa'nın kendi ülkeleri dışındaki kişilerin iç savaş, kıtlık ve doğal afet gibi olaylar neticesinde yaşadıkları sorunlara duyarsız kaldığını açıkça göstermektedir.⁷⁴ Buna karşılık yine de Suriyeli mülteciler inatla her türlü yolu deneyip, canları pahasına da olsa sınırı geçip Avrupa'ya yerleşmek istiyorlar. Avrupalı devletler, mültecileri pek çok açıdan tehdit olarak görmektedirler. Özellikle Avrupa'nın nüfus yoğunluğuna bakıldığında birçok ülkede doğurganlığın düştüğü gözlemlenmekte ve bu durumun da ilerleyen yıllarda çalışan yani genç nüfusa doğrudan etki edeceği ve sorun yaratacağı öngörülmektedir. Fakat yasal yollarla bu sorunu çözmeyi hedefleyen Avrupa ülkeleri, yasa dışı göçün önüne geçmek amacıyla birtakım yöntemlere başvurumaktadırlar. Frontex'in sınır güvenliği polisliği bu uygulamalardan biridir.⁷⁵

Suriye'de savaşın sonlanması ve taşların yerine oturmasının uzun zaman alacağı gerçeğine ilaveten, süreç sonunda dahi Suriyelilerin ne kadarının ülkesine dönmek isteyeceği de ayrı bir soru işaretidir. Çünkü gittikleri ülkelerde belirli bir düzen kuran, çocuklarının eğitim hayatını oraya göre şekillendiren, vatandaşlık alan, kısacası her geçen gün biraz daha kök salan Suriyelilerin sular durulduğunda ülkelerine geri dönmek isteyecekleri pek olası görülmemektedir. Literatürden elde edilen veriler de geri dönmek isteyenlerin sayısı çok azınlıkta olduğunu, özellikle gençlerin bu fikre oldukça mesafeli durduğunu göstermektedir. Belirli bir refah seviyesine ulaşan bazı Suriyeliler ise, ülkelerinde aynı koşulları bulamayacaklarını ve geri döndüklerinde aynı sosyo-ekonomik statüye mahkûm olacaklarını öne sürerek gitmek istemediklerini dile getirmektedirler.

Avrupa Birliği üst düzeyde önem verdiği ve hatta birliğe kabul şartlarından belki de en önemlilerinden biri olarak gördüğü insan haklarına saygı ilkesine rağmen, ülkelerinden can güvenliği gerekçesiyle göç etmek durumunda kalan Suriyelilere dışlayıcı ve ötekileştirici politikaları ile kapılarını kapayıp ardına kilit vurma peşindedir.. Öyle ki mültecilerin uluslararası hukuktan kaynaklanan en temel haklarından olan “geri

⁷⁴ Ayşegül Güler, “Göç Olgusunun Çok Boyutlu Etkileri ve Türkiye'ye Yansımaları”, *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:10, Sayı:2, 2021, (ss.218-239) s.225.

⁷⁵ Serpil Bardakçı Tosun, s. 6429.

gönderilmeme” hakkı dahi “Geri Kabul Antlaşmaları” ile bir nevi kullanılamaz hale getirilmektedir. Üstelik Geri Kabul Antlaşmalarının imzalandığı devletlere geri gönderilen göçmenlerin sonraki süreçleri ve akıbetleri önemsenmemektedir. Zira göçmenler bazen transit ülkelerde sınırlı haklarla mahsur kalmakta bazen de döngüsel bir geri gönderme süreci içerisine dâhil olmaktadır.⁷⁶

⁷⁶ Selim Kanat- Samet Zenginoğlu, s. 29.

İKİNCİ BÖLÜM

2. GERİ GÖNDERMEME İLKESİNİN TEORİK VE HUKUKSAL ÇERÇEVESİ

2.1. Geri Göndermeme İlkesinin Kavramsal Çerçevesi ve Tarihsel Gelişimi

İnsanlar, uzun yıllardır yaşadıkları ülkedeki işkenceden ve savaşlardan kaçarak güvenli topraklara ulaşabilmek amacıyla başka ülkelere sığınmak durumunda kalmıştır. Mültecilerin sığındıkları ülkeye kabulü ve sonrasında insani koşullarda yaşamlarına devam edebilmeleri uluslararası mülteci hukuku ve insan hakları hukuku ile uluslararası platformlarda teminat altına alınmaktadır. Bu uluslararası koruma olarak adlandırılır. Uluslararası koruma, uluslararası insancıl hukuka, insan hakları hukukuna ve mülteci hukukuna uygun olarak mültecilerin ve sığınmacıların haklarını gözetmeyi amaçlayan tüm faaliyetleri ifade etmektedir.⁷⁷ Uluslararası koruma, devletlerin kendi vatandaşını koruyamaması halinde ortaya çıkmaktadır. Bu durumun ortaya çıktığı en açık örnek savaş zamanlarıdır. Şu şekilde ifade etmek gerekirse: insanlık tarihi istikrarsızlık, iç savaş, soykırım gibi çeşitli nedenlerden dolayı göç olgusuna şahit olmuştur. Böyle olağanüstü bir durumda çok sayıda insan kitlesel olarak, öncelikle insanlar can güvenliği daha sonra ise yaşamlarını insan onuruna yaraşır standartlarda devam ettirebilecekleri yerlere ulaşmak amacıyla ülkesinden ayrılmaktadır. Şüphesiz ki gerçekleşen yoğun göçler, göç edilen yerde bulunan kişiler bakımından pek çok sorun doğurabilmektedir. Bununla beraber geri gönderilmenin göç eden insanlar için ölüm veya insanlık dışı muameleye maruz bırakılma sonucunu doğurabilmektedir.⁷⁸ Bu sebeple, uluslararası hukukta genel kabul göre 1951 tarihli Mülteci Statüsüne Dair Sözleşme, birtakım sebeplerle işkenceye ve zulme maruz bırakılan ve bu yüzden ülkeleri dışında başka

⁷⁷ Esin Bozovalı, “Geri Göndermeme İlkesi ve Sığınma Hakkı: Türkiye’nin Batı Sınırındaki Düzensiz Göçe Yönelik Uygulamaların AİHM Kararları Işığında Değerlendirilmesi”, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019, s. 8.

⁷⁸ Tülay Yıldırım Mat- Selman Özdan, “AB ile Türkiye arasındaki Geri Kabul Anlaşması’nın İnsan Hakları Açısından Değerlendirilmesi”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 24, Sayı: 1, 2018, (ss. 36-49) s.38.

ülkede bulunup geri dönmek istemeyen vatandaşları korumaktadır. Bu da “Geri Göndermeme İlkesi (Non-refoulement)” uygulanmaktadır.

Genel olarak, geri göndermeme ilkesi, bir mülteci veya sığınmacının ırkı, dini, siyasi düşüncesi gibi sebeplerle öldürülme veya kötü muameleye maruz bırakılma riski bulunan ülkelere gönderilememesi anlamına gelmektedir. Türkçeye “geri göndermeme” olarak çevrilen ilke, mültecilerin korunmasını sağlayan en temel uluslararası hukuk kuralı olarak karşımıza çıkmaktadır.⁷⁹

Geri göndermeme ilkesi, kendilerine uygulanan ayrımcılıktan ve kötü muameleden dolayı ülkesinden ayrılarak benzer muamelelere tabi tutulmayacağı güvenli ülkelere gidenlere güvence oluşturan uluslararası hukuk ilkesidir. Bu ilke, devletlere çok önemli yükümlülükler yüklemektedir. Bunlardan biri de zulme ve insanlık dışı muameleye tabi tutulduğu için kendisine sığınan yabancıların ülkelerine geri göndermemesidir. Bu yönüyle geri göndermeme ilkesi, uluslararası mülteci hukukunun tabir-i caizse köşe taşı oluşturmaktadır. Söz konusu ilke bazı uluslararası sözleşmelerde düzenlenerek taraf ülkeler açısından bağlayıcı hale gelmiştir. Bununla birlikte iç karışıklık, siyasi baskılar veya ekonomik sebeplerle uluslararası göçün gün geçtikçe artış göstermesi üzerine, yaşam standartları daha üst düzeyde olan Batılı ülkelerin yoğun göçe karşı aldığı tedbirler, mültecilerin gittikleri ülkede yaşadığı sorunlar ve göç alan ülkenin toplumsal yapısındaki bozulmalar geri göndermeme ilkesinin uluslararası hukuktaki yerinin daha fazla tartışılır hale gelmesine sebep olmuştur.⁸⁰

Uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde mülteci statüsü verilmiş olanlar, sadece bu statülerinden dolayı doğrudan birtakım haklara sahip olmaktadır. Normal şartlar altında yabancılar için uygulanan bazı şartlar mülteciler için uygulanmayacağı gibi mültecilerin bulundukları topluma adapte olmalarına yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Bununla birlikte 1951 Cenevre Sözleşmesinin 33. maddesinde ifade edildiği gibi “*Hiçbir Taraf Devlet, bir mülteciyi, ırkı, dini, tabiiyeti belirli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatı ya da özgürlüğü tehlike altında*

⁷⁹ Gökhan Taneri, “Uluslararası Hukukta Mülteci ve Sığınmacıların Geri Gönderilmemesi (Non-Refoulement) İlkesi”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2012, s.46.

⁸⁰ Elif Uzun, “Geri Göndermeme (Non-Refoulement) İlkesinin Uluslararası Hukuktaki Konumu Üzerine Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt: 8, Sayı: 30, 2012, (ss.25-58) s. 25-26.

*olacak ülkelerin sınırlarına, her ne şekilde olursa olsun geri göndermeyecek veya iade etmeyecektir.”*⁸¹ Geri gönderilmeme ilkesi olarak adlandırılan bu ilke aslında mülteciler için koruyucu bir şemsiye görevini görmektedir.⁸² Söz konusu ilke, suçluların iade edilmesi ve yetkili organlar tarafından sınır dışı kararıyla ülke dışına çıkarma da dahil olmak üzere her ne şekilde olursa olsun, mültecilerin yaşam tehdidinin bulunduğu ülkeye gönderilmesini yasaklamaktadır.⁸³ Tersine bir durumda devletler arasında yapılacak suçluların iadesi anlaşmaları veya idari önlem adı altında geri gönderme ilkesinin uygulanabilirliği ortadan kalkmış olacaktır.⁸⁴ 1951 Sözleşmesi’nin 33. maddesi hem geri göndermeyi hem de iade etmeyi yasaklamıştır. Geri göndermeme ilkesiyle sözleşmeye taraf devletlerin mülteci statüsü alan kişileri kendi ülkelerine geri gönderilmesi yasalarla engellenmiştir. Yine kişinin yaşam hakkının ihlal edileceği ülkeye gönderilmesi de iade etme yasağıyla yasaklanmış ve sözleşmeye taraf devlette bulunan herkesin yaşam hakkı garanti altına alınmıştır.⁸⁵ Geri göndermeme ilkesi, dar yorumlanarak sadece kendi ülkesi veya geldiği ülkeye gönderilmeme olarak değerlendirilmemelidir. Kişinin güvenli sayılan başka üçüncü bir ülkeye gönderilebilme durumu da söz konusu olabilmektedir. Bu gibi durumlarda kişinin insanlık dışı muameleye tabi tutulacağı ülkeye iade edebilecek üçüncü ülkeye de geri gönderilmesi yasaklanmıştır. Ayrıca söz konusu ilke koruma sağlayan devletin kara sınırıyla sınırlandırılmamıştır. Aynı zamanda havayolu, karasuları ve havaalanları gibi egemenlik yetkilerinin kullanıldığı tüm alanları kapsamına alır.⁸⁶

Diğer bir taraftan geri göndermeme ilkesi, devletler için mutlak bir “kabul yükümlülüğü” doğurduğu söylenemez.⁸⁷ Bir diğer ifade ile yasa dışı olarak ülke sınırları içerisine giren yabancılar ancak gerekli şartları mevcut olması halinde geri gönderilemez. Bu durumu Mültecilerin Hukuki Statüsü Hakkında Sözleşmede de görebilmek mümkündür. Sözleşmenin 33. maddesinin ikinci fıkrasına göre, “*bulunduğu ülkenin güvenliği için tehlikeli sayılması yolunda ciddi sebepler bulunan veya özellikle ciddi bir adi suçtan dolayı kesinleşmiş bir hükümle mahkum olduğu için söz konusu*

⁸¹ Sözleşmenin bu hükmü, geri göndermeme ilkesi ile ilgili en önemli düzenlemedir.

⁸² Elif Uzun, s. 30.

⁸³ Bülent Çiçekli, *Uluslararası Hukukta Mülteciler ve Sığınmacılar*, Seçkin Yayınları, İstanbul 2009, s.81.

⁸⁴ Tülay Yıldırım Mat- Selman Özdan, s.39.

⁸⁵ Neslihan Özkerim Güner, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Mültecilerin Haklarının Korunmasındaki Rolü”, *Göç Araştırmaları Dergisi*, Cilt:2, Sayı:2, 2016, (ss. 212-241) s. 218.

⁸⁶ Elif Uzun, s. 31-32.

⁸⁷ Elif Uzun, s. 32.

*ülkenin halkı açısından bir tehlike oluşturmaya devam eden bir mülteci, işbu hükümden yararlanmayı talep edemez.”*⁸⁸ Bahsi geçen madde de “ülke güvenliği için tehdit oluşturma” gibi genel ifadeler sözleşmenin uygulanması aşamasında dikkatli olunmasını gerekli kılmaktadır. Aksi takdirde, devletlerin istedikleri gibi keyfi olarak geri göndermeleri gibi durumlar yaşanabilir.

Geri göndermeme ilkesinin uluslararası belgelerde ilk ortaya çıkışı 1933 Mültecilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme’nin 3. maddesiyledir.⁸⁹ İkinci Dünya Savaşı sonrasında da 1951 Mülteci Sözleşmesi’nde aynı hüküm 33. madde de yer almıştır.⁹⁰ İlkenin tarihsel gelişimine bakıldığında, geri göndermenin yasaklanması, sığınma hakkının sonucunda oluşan doğal bir durum olduğu düşünülmektedir. Bu doğal durumun sonucu için, geri göndermenin yasaklandığı ilk belge olarak, Singh’in aktarımı ile bundan tam 3500 yıl önce geri göndermeme ilkesinin şu sözlerle anlatıldığı ifade edilir:

“Her devletin; bağımsızlık hakkının sonucu olarak, devletler topluluğu arasında kendi güçlü varlığını devam ettirme isteğini sürdürüyor ise hayat hakkını korumak için kişilere koruma vermek durumundadır. Hem dinî hem de kutsal edebî metinler içerisinde yer alan efsanelerde, her zaman kralın sığınan mültecilere korunma hakkı vermesi, kutsal bir yükümlülük olarak verilmiştir. Mahabarata bile, düşmandan kaçan bir mültecinin teslim edilmemesinin kutsal bir yükümlülük olduğunu belirtmektedir.”⁹¹

20. yüzyıla gelinceye kadar mültecilik konusu, olaya dair yaklaşımlarla çözümlenmiştir. Bazı durumlarda Geri göndermeme ilkesi, belli uluslararası mültecilerle ilgili enstrümanlarla birleşmiş durumdadır. Örneğin 30 Haziran 1928 tarihli Rus ve Ermeni Mültecilerinin Yasal Durumlarının Düzeltilmesine İlişkin Düzenleme’nin 7. maddesinde, mültecilerin gönderilmemesi önerilmiş, yasal bir yaptırıma tabi tutulmamıştır. Mültecilerin Statüsüne ilişkin 28 Ekim 1933 tarihli uluslararası sözleşme 3. maddesinde millî güvenlik ve kamu düzeni nedenleri dışında,

⁸⁸ Tülay Yıldırım Mat- Selman Özdan, s.40.

⁸⁹ Hatton J. Hatton. Williamson G.. Jeffrey (2004), “Refugees, Asylum Seekers and Policy in Europe” <http://www.economics.adelaide.edu.au/events/archive/2005/Refugees-asylum-seekers-and-policyin-Europe.pdf>. s.16 Erişim Tarihi: 05.01.2021

⁹⁰ Gökhan Taneri, s. 46.

⁹¹ Singh Nagendra, “India and International Law: Ancient and Medieval” B.S.Chimni(Ed.),International Refugee Law:A Reader, Sage Publications,Yeni Delhi 2000, s.82 Aktaran Lami Bertan Tokuzlu, Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü Avrupa Birliği Hukuku Anabilim Dalı “Nonrefoulement Principle in a Changing European Legal Environment with Particular Emphasis on Turkey, a Candidate Country at the External Borders of the EU Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2006.

taraf devletlerden birisinde yerleşmesine izin verilmiş olan mültecilerin geri gönderilemeyeceği düzenlenmiştir.⁹²

Mültecilerin korumasına ilişkin olarak yapılan yasal düzenleme ilk olarak Birleşik Krallık 1905 Yabancılar Yasası'nda yapılmıştır. Söz konusu düzenlemenin ilk maddesinde, kişilerin dini ve siyasi nedenlerle hapsedilmesi veya uzuvlarının risk altında bulunması halinde ülkeye kabul edilmeyecek kişilerin istisnaları olarak değerlendirileceği düzenlenmiştir.⁹³

Geri göndermeme ilkesi, 4 Haziran 1936 tarihli Almanya Mültecilerinin Durumuna İlişkin Geçici Düzenlemenin 4. maddesinde ve Almanya Mültecilerinin Durumuna İlişkin Sözleşme'nin 5. maddesinde de düzenlenmiştir. Yine Belçika ve Fransa arasında imzalanan 1938 tarihli sözleşmede de mültecilerin durumuna ilişkin düzenlemeler yapılmıştır. 28 Haziran 1951 tarihli Mültecilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme'nin VI. Bölümünde mültecilerin durumu işlenmiştir. 23 Eylül 1954 tarihinde kabul edilen Vatansız Kişilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme, Birleşmiş Milletler Konferansı Son Belge'de geri göndermeme ilkesi yeniden düzenlenmemiş, ilkenin Mültecilerin Statüsüne ilişkin 1951 Mülteci Sözleşmesi 33. maddesine atıf yapılmakla yetinilmiştir.⁹⁴ 1951 Mülteci Sözleşmesi'nde yer alan zaman ve coğrafya sınırlaması, 1967 Protokolüyle beraber kaldırılmıştır. 1967 Protokolü'nün Avrupa Birliği'nde bulunan tüm üyeler açısından bağlayıcı olduğuna karar kılınmıştır.

2.2. Uluslararası Hukukta Suçluların İadesi

Her devlet, uluslararası örf ve âdet hukuku gereğince, sahip olduğu yetki hakkı doğrultusunda kural olarak ülke sınırlarından kimleri kabul edeceği ve kimleri ülkesinden göndereceği noktasında karar verme yetkisine sahiptir. İstenmeyen yabancıları sınır dışı etme de bu yetkinin kullanılmasını ifade etmektedir. Sınır dışı etme eylemi, bir devletin ülkesindeki davranışları ve hareketleri o ülke menfaatlerini ihlal

⁹² Bülent Çiçekli, s. 159.

⁹³ Goodwin Gill-Mc Adam, a.g.e., s. 203, Aktaran: Gökhan Taneri, "Uluslararası Hukukta Mülteci ve Sığınmacıların Geri Gönderilmemesi (Non-Refoulement) İlkesi", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2012, s.48.

⁹⁴ Gökhan Taneri, s. 48-49.

eden, kamu düzeni veya güvenliği açısından tehlikeli görülen yabancıların ülke dışına çıkarılmasıdır.⁹⁵

Bir devletin yabancıları ülkesine kabul edip etmeme veya dilediği zaman onları ülke dışına çıkarma hususunda takdir kendisinde olmakla birlikte bu takdirin uluslararası hukuka ilişkin bir dizi kısıtlamaları mevcuttur. Öncelikle sınır dışı etmenin ön koşulu iyi niyet olmalı, başka bir gizli amaç için yapılmamalıdır. Bunun yanı sıra, uluslararası örf adet hukukunun içinde yer alan ırkçılık veya din bazlı ayrımcılık yapmama ilkesiyle de uyushmalıdır. Ayrımcılık yasağı, ırk veya din bazlı nedenlerle bir topluluğun kitlesel olarak ülkeden çıkarılamamasını da kapsar.⁹⁶ Bu çerçevede düşünüldüğünde suçluların iade edilmesi ve ülkeden çıkarılması yasağı yabancılar için benzer uygulamalar gibi görünse de gerçekte ikisi birbirinden ayrılan kavramlardır. Genel olarak suçluların iadesi iadeyi; geri göndermeme ise iade etmemeyi düzenlemektedir. Uluslararası hukuk esas alındığında, odak noktası insan hakları olan geri göndermeme ilkesi ilk önce düşünülmesi gereken uygulama olmalıdır.⁹⁷

1951 Cenevre Sözleşmesi'nin 33. maddesinde *“hayatının ya da özgürlüğünün tehdit altında olduğu ülkenin sınırlarına herhangi bir şekilde iade etmeme”* ifadesi kullanılmıştır. Suçluların iadesi, *“Bir kişinin bir devlet tarafından diğer bir devletin yetkililerine cezai kovuşturma veya bir hükmün uygulanması amacıyla teslim edilmesi”* sürecidir.⁹⁸ Yine suçluların iadesi kavramı 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun mülga 18. maddesinde⁹⁹,

“kişinin, yabancı bir ülkede işlemiş olduğu suç sebebiyle adli makamlarca hakkında soruşturma veya kovuşturma başlatılması, bu yargılama neticesinde hakkında bir mahkûmiyet kararı verilmiş olması hâlinde ilgili devletin talebi üzerine ceza soruşturma veya kovuşturmasının ya da cezanın infazı amacıyla talepte bulunan devlete iadesi”

şeklinde tanımlanmıştır.

⁹⁵ H. Akif Karaca, “Uluslararası Koruma ve Geçici Koruma Statüleri Altındaki Yabancıların Sınır Dışı Edilmeleri”, *B.U.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 37, Sayı: 2, 2018, (ss. 141-166) s. 144.

⁹⁶ H. Akif Karaca, 145.

⁹⁷ Didem Aytekin, s. 21.

⁹⁸ BMMYK, “Suçluların İadesi ve Uluslararası Mülteci Koruması Hakkında Bilgi Notu”, s.4, <https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=55fa5e334>. Erişim Tarihi: 25.12.2021

⁹⁹ 6706 sayılı kanun ile 23.04.2016 tarihinde ilgili madde yürürlükten kaldırılmıştır. Ancak 5237 sayılı kanunun ilgili maddesi yürürlükten kaldırıldıktan sonra 6706 sayılı Cezai Konularda Uluslararası Adli İş Birliği Kanunu'nun 10.maddesinde aynı içerik ile düzenlenmiştir.

Bu noktada dikkat edilmesi gereken husus, suçluların iade edilmesinde rol oynayan suçun ağırlığından ziyade mültecilerin gönderilecekleri ülkede görecekları muamele daha önemlidir.

1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi'nin 1. fıkrasının f bendinde sözleşmenin uygulanmayacağı haller sıralanmıştır. Mültecilerin, iade durumu söz konusu olduğunda geri göndermeme ilkesinin sağladığı korumadan yararlanabilmeleri için bu sayılan suçları işlediklerine dair ciddi bir kanaat oluşmamış olması gerekmektedir. Buna karşın böyle bir durumda olan mültecilerin dahi geri gönderildikleri ülkede insan onuruna aykırı cezaya maruz kalacağı veya işkence ve kötü muameleye tabi tutulacağı durumlarda, söz konusu istisna hükmünün uygulanarak suçluların iade edilmesi sözleşmenin insani amacına aykırılık oluşturacağına ilişkin görüşler bulunmaktadır. Bu halde sözleşmenin uygulanmayacağı haller mevcut olsa dahi insanların insan haklarının açıkça ihlal edildiği ülkelere iade edilmemeleri ve geri gönderilmemeleri gerekmektedir.¹⁰⁰

Türk Hukuku'nda suçluların iadesi, Uluslararası Ceza Divanına taraf olmanın gerektirdiği yükümlölükler hariç olmak üzere vatandaşın iade edilmezliğine ilişkin 1982 Anayasası 38/9 maddesi ile Yeni Türk Ceza Kanunu 18. maddesi, diğer devletlerle yapılan suçluların iadesi sözleşmeleri, "Suçluların İadesine Dair Avrupa Sözleşmesi'nin Tasdiki Hakkında Kanun" ile düzenlenmiştir. Yine "Suçluların İadesine Dair Avrupa Sözleşmesi'ne taraf ülke konumundadır.¹⁰¹ Suçluların İadesine Dair Avrupa Sözleşmesi incelendiğinde; iadenin gerçekleşmesi için belirli şartların arandığı görülmektedir. Bu doğrultuda; suçluların iade edilmesi için iki devlet arasında yapılmış bir sözleşmenin bulunması gerekmektedir. Bunun yanında iade edilecek kişinin yaptığı iddia edilen eylemin ya da hüküm giyilen fiilin her iki devlet mevzuatına göre suç olarak düzenlenmiş olması gerekmektedir.¹⁰² Buna ilaveten her iki devletin mevzuata göre iddia edilen suçun zaman aşımına uğramamış olması gerekir.¹⁰³

¹⁰⁰ Esin Bozovalı, s. 50.

¹⁰¹ Gökhan Taneri, s.29.

¹⁰² Eralp Özgen, *Suçluların Geri Verilmesi*, Ajans-Türk Matbaası, Ankara 1962, s. 38.

¹⁰³ Didem Aytekin, s.22.

Suçluların iadesi konusu Türk Ceza Kanunu'nun 5237 sayılı "Geri Verme" başlıklı 18. maddesinde:

"1- Yabancı bir ülkede işlenen veya işlendiği iddia edilen bir suç nedeniyle hakkında ceza kovuşturması başlatılan veya mahkûmiyet kararı verilmiş olan bir yabancı, talep üzerine, kovuşturmanın yapılabilmesi veya hükmedilen cezanın infazı amacıyla geri verilebilir. Ancak geri verme talebine esas teşkil eden fiil;

a -Türk kanunlarına göre suç değilse,

b- Düşünce suçu veya siyasî ya da askerî suç niteliğinde ise,

c- Türkiye Devletinin güvenliğine karşı, Türkiye Devletinin veya bir Türk vatandaşının ya da Türk kanunlarına göre kurulmuş bir tüzel kişinin zararına işlenmişse,

d- Türkiye'nin yargılama yetkisine giren bir suç ise,

e- Zamanaşımına veya affa uğramış ise, geri verme talebi kabul edilemez.

2- Uluslararası Ceza Divanına taraf olmanın gerektirdiği yükümlülükler hariç olmak üzere, vatandaş suç sebebiyle yabancı bir devlete verilemez.

3- Kişinin, talep eden devlete geri verilmesi halinde ırkı, dini, vatandaşlığı, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi görüşleri nedeniyle kovuşturulacağına veya cezalandırılacağına ya da işkence ve kötü muameleye maruz kalacağına dair kuvvetli şüphe sebepleri varsa, talep kabul edilemez.

4- Kişinin bulunduğu yer ağır ceza mahkemesi, geri verme talebi hakkında bu madde ve Türkiye'nin taraf olduğu ilgili Uluslararası sözleşme hükümlerine göre karar verir. Bu karara karşı temyiz yoluna başvurulabilir.

5- Mahkeme geri verme talebinin kabul edilebilir olduğuna karar verirse, bu kararın yerine getirilip getirilmemesi Bakanlar Kurulu'nun takdirine bağlıdır.

6- Geri verilmesi istenen kişi hakkında koruma tedbirlerine başvurulmasına, Türkiye'nin taraf olduğu ilgili Uluslararası sözleşme hükümlerine göre karar verilebilir.

7- Geri verme talebinin kabul edilebilir olduğuna karar verilmesi halinde, ayrıca Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu hükümlerine göre tutuklama kararı verilebilir veya diğer koruma tedbirlerine başvurulabilir.

8- Geri verme halinde, kişi ancak geri verme kararına dayanak teşkil eden suçlardan dolayı yargılanabilir veya mahkûm olduğu ceza infaz edilebilir.¹⁰⁴

kararlarıyla düzenlenmiştir.

Türk Ceza Kanunun 18. maddesi ile taraf olduğu sözleşmelerdeki ana konular arasında birbiriyle örtüşmektedir. Fakat uygulama noktasında hangisinin daha öncelikli olacağının belirlenmesi gereklidir. Türk hukuku bakımında 1959 tarihinde dahil olunan Avrupa Sözleşmesi hükümlerinin Türk Ceza Kanunu'na göre öncelikle uygulanması gerekmekte olup 18. maddenin Sözleşmeye aykırı kararların uygulanması söz konusu değildir.¹⁰⁵

¹⁰⁴ Kabul Tarihi 26.09.2004 RG.12.10.2004.

¹⁰⁵ Aysel Çelikel- Günseli Öztekin Gelgel, s.116.

2.3. Geri Göndermeme İlkesinin Hukuki Çerçevesi

Mültecilerin yasal olarak korunma altına alınması, mültecilerin hukuki durumu hakkında devletlerin ve uluslararası örgütlerin üzerine düşen hak ve yükümlülükler neler olduğu hususu yeni ortaya çıkan bir konu olmamakla birlikte dünyada ve özellikle Türkiye'nin yakın bölgesinde meydana gelen olaylarla uluslararası gündemin konusu haline gelmiştir. Devletlerin ve uluslararası örgütlerin uluslararası hukuk çerçevesinde mültecilere karşı görev ve sorumlukları çalışmamızın merkezini oluşturmaktadır.

Geri göndermeme ilkesinin hukuki boyutuna ilişkin tartışmalar halen sürmekte ve henüz konuyla ilgili herkesin mutabık kaldığı bir görüş oluşmamıştır. İlkenin hukuki olarak uluslararası örf ve adet kuralı olarak nitelendirilmesi gerektiğini düşünenler olduğu gibi, ilkenin “*jus cogens*” kural olduğunu düşünenler de vardır. Yine genel hukuk ilkesi olarak değerlendirenler de bulunmaktadır.¹⁰⁶ Uluslararası Adalet Divanı Statüsü (UAD Statüsü)¹⁰⁷ 38. maddesi uyarınca uluslararası hukukun asli ve yardımcı kaynaklar olmak üzere iki tür kaynağının bulunduğu belirtilmiş, uluslararası sözleşmeler, genel hukuk ilkeleri ve örf- adet kuralları asli kaynak olarak düzenlenmiştir. Mahkeme kararları ve uzman görüşlerini ise uluslararası hukukun yardımcı kaynakları olarak ifade edilmiştir. Yine yardımcı kaynaklara asli kaynakların yorumlanması ve anlamlandırılması için başvurulabileceğinden bahsedilmiştir.¹⁰⁸

Örf ve adet kuralları uluslararası hukukun asli kaynaklarından olup uluslararası toplumun tarihsel arka planında yer alan, uymak zorunda hissedilen, uyulmadığında yaptırımlara muhatap olunacağının düşünüldüğü birtakım kurallardır. Bir kuralın örf- adet hukuk kuralı dahilinde değerlendirilebilmesi için psikolojik, maddi ve yaptırım unsurlarının bir arada bulunması gereklidir.¹⁰⁹ Devamlı tekrarlanan davranışların hukuk kuralı olduğu ve bu kurala uygun şekilde hareket edilmesi yönünde bir inancın oluşmuş olması psikolojik unsur olarak görülmektedir. Benzer süreçlerin devamlı olarak tekrar edilmesi ise örf adet hukukunun maddi unsurunu oluşturmaktadır. Uluslararası örgütlerin vermiş olduğu kararlar uluslararası örf adet hukukunun oluşması ve

¹⁰⁶ Didem Aytekin, s.31.

¹⁰⁷ 26.06.1945 tarihinde imzalanarak 24.10.1945 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

¹⁰⁸ Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk*, 17. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara 2018, s. 35-37.

¹⁰⁹ Yusuf Aksar, *Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk I*, 3. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2015, s. 75.

gelişmesinde fazlasıyla etkilidir.¹¹⁰ Bir örf-adetin hukuk kuralı olabilmesi için genel kabulün olduğu bir uygulamanın olması gerekmektedir. Uluslararası örf adet hukuk kuralları tüm devletler tarafından benimsenip uygulanabileceği gibi bölgesel ölçekte benimsenmiş örf adet hukuk kuralları da bulunmaktadır. Tüm devletler tarafından kabul edilmemiş ancak bölgesel düzeyde örf adet kuralı olarak görülen kuralların o bölgenin dışında bulunan devletlere karşı da uygulanabilmesi için söz konusu kuralların uygulanabilir olduğunun muhatap devletçe kabul edilmiş olması gereklidir.¹¹¹ Dünyadaki birçok devlet tarafından kabul edilmiş sözleşmelerden biri olan 1951 Sözleşmesi'nde yer alan "*Geri Göndermeme İlkesi*" bu yüzden hukuk kuralı niteliği taşır.

Geri göndermeme, 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin 33. maddesinde sözü geçen ve insan hakları sözleşmesinde tamamlayıcı koruma dahilinde ele alınan bir ilke olup sığınma hukukunun çekirdeğini oluşturmaktadır. Mültecilere uygulanan uluslararası hukukun en temel kuralı olan geri gönderilmeme ilkesi dendiğinde ilk akla gelen uluslararası sözleşme 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi'dir. Söz konusu sözleşmenin 33/1 maddesi;

"Hiçbir Taraf Devlet, bir mülteciyi, ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatı ya da özgürlüğü tehdit altında olacak ülkelerin sınırlarına, her ne şekilde olursa olsun geri göndermeyecek veya iade ("refouler") etmeyecektir."

şeklindedir.

Mültecilerin uluslararası hukuktan doğan korumadan yararlanmak için yaptığı sığınma başvurusu üzerine sığınılan ülke tarafından korunarak zulüm riski bulunan ülkeye geri çevrilmemeleri ve insanlık dışı muameleye tabi tutulacakları ülkeye geri gönderilmemeleri gerekmektedir.¹¹²

¹¹⁰ Didem Aytekin, s.32.

¹¹¹ Hüseyin Pazarcı, s.105-106.

¹¹² Esin Bozovalı, s. 23.

2.3.1. Uluslararası Sözleşmeler

Geri göndermeme ilkesi, 1951 Mülteci Sözleşmesi'nin dışında pek çok uluslararası antlaşma ve belgede yer almıştır. Ya da bazı düzenlemeler, dolaylı yoldan geri göndermeme ilkesinin içerdiğini kabul etmiştir.¹¹³ Ayrıca, bunlar düzenlemelerin bir kısmı açıkça zulüm korkusunun bulunması halinde göndermeyi yasaklarken bir kısmı ancak uygulayıcı organlarının yorumlarıyla kapsama dahil etmiştir.¹¹⁴ Geri göndermeme ilkesinin 1951 Mülteci Sözleşmesi dışındaki sözleşme ve belgelerde yer alması, ilkeni sağladığı korumadan mülteci sıfatı ile yararlanma durumunda olmayanların da ilkenin gerektirdiği koruma kapsamına girmesi anlamın taşımaktadır. Uluslararası hukuk literatüründe bu durum, “tamamlayıcı koruma” olarak adlandırılır.¹¹⁵

Geri göndermeme ilkesinin yer aldığı sözleşme ve belgeler şu şekilde sıralanabilir:

- 1- 1951 Mülteci Sözleşmesi
- 2- 1966- Asya Afrika Mülteci İlkeleri Sözleşmesi¹¹⁶

Sözleşme’de ilke şu sözlerle anlatılmıştır:

“Sığınma arayan hiç kimse, ulusal güvenlik ve halkın korunması sebeplerinin daha önemli hale gelmesi halleri hariç olmak üzere, bu ilkelerle uyumlu olarak sınırda red, sınırdaşı etme ya da geri çevirme gibi önlemlere; o kişinin, zulüm korkusu bulunan, hayatı ya da fiziksel bütünlüğü ya da özgürlüğünün tehlikede olacağı ve bu sonuçların doğacağı ülkeye geri dönmeye ya da burada kalmaya zorlanamaz.”

3-1966 tarihli Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi’nin 7. maddesinde ise; “*İşkence yasağı*” başlığı altında, “*Hiç kimse işkenceye veya zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya cezaya tabi tutulamaz*” derken, aynı Sözleşme’nin 2(1) maddesi, taraf devletlerin

“Sözleşmede tanınan hakları ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal veya diğer bir fikir, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğum veya diğer bir statü gibi herhangi bir nedenle ayrımcılık yapılmaksızın, kendi ülkesinde bulunan ve egemenlik yetkisine tabi olan bütün bireyler için güvence altına almayı bu ve haklara saygı göstermeyi taahhüt”

ettiğini belirtir.¹¹⁷

¹¹³ Elif Uzun, s.36.

¹¹⁴ Gökhan Taneri, s.53.

¹¹⁵ Elif Uzun, s.36.

¹¹⁶ Asya-Afrika Hukuki Danışma Komitesi’nin Bangkok’ta 17.08.8 1966 tarihinde yayınladığı raporda yer verilmiştir.

¹¹⁷ BM-İnsan Hakları Komitesi, Genel Yorum No. 20, 10 Mart 1992. İnternet erişimi: UN Human Rights Committee General Comment No. 20, International Human Rights Instruments, U.N. Doc.

3- BM Genel Kurulu'nun sayılı 14 Aralık 1967¹¹⁸de oybirliği ile alınan kararların 3. maddesinde şu şekilde ifade edilmiştir:

1. *"1. madde 1. paragrafta yer alan (zulme karşı sığınma arayan) hiç kimse sınırdan geri çevirme ya da hali hazırda sığınma aranılan ülke sınırlarına girmişse kendisinin zulme konu olacağı ülkeye sınır dışı edilemez veya geri dönmeye zorlanamaz.*

2. *Yukardaki ilkelere ancak ulusal güvenlik ya da halkın güvenlik düzeni gibi nedenlerin ağır basması halinde yoğun mülteci akını halinde istisna getirilebilir.*

3. *Bir devlet, hukuki şartlar altında ilkenin 1. paragrafıyla ilgili istisnaların uygulaması gerektiğinde, hükmi sığınma vermek ya da diğer bir şekilde en uygun şartlarda sığınma arayan kişiyi bir diğer devlete göndermek durumundadır."*

4- 1969 Afrika Birliği Teşkilatı Mülteci Sözleşmesi¹¹⁹ II (3) maddesinde:

"Sözleşmeye Üye Devletler içerisinde hiç kimse; hayatı, fiziksel bütünlüğü ya da özgürlüğünün tehdit altında olacağı bir ülkeye sınırlardan geri çevirme, döndürme ya da çıkarma gibi önlemler de dahil olmak üzere sözleşmenin 1. maddesi 1 ve 2. paragraflarında yer alan nedenlerle geri dönmeye ya da böylesi bir ülkeye kalmaya zorlayamaz."

ifadeleri ile bahsi geçmektedir.

5 – 1969 Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi 22 (8) maddesi:

"Hiçbir şekilde bir yabancı, hayat hakkı ya da kişisel özgürlüğünün ırk, milliyet, din, sosyal statü ya da siyasi düşünce nedeniyle tehlikede olacağı, ihlâl edileceği ülkeye bu ülkenin kendi kaynak ülkesi olup olmamasına bakılmaksızın, böylesi bir ülkeye sınır dışı edilemez ya da geri döndürülemez." ¹²⁰

6- 1984 Cartagena Bildirgesi¹²¹ hükmü tekrar eder:

"Non-refoulement ilkesinin anlam ve önemi (sınırlardan geri çevirme de dahil olmak üzere) uluslararası mülteci korumanın temel taşıdır. Uluslararası hukukta devletler bu ilkenin, mültecilerle ilgili zorunluluğunu ve ilkenin jus cogens niteliğinde olduğunu bilmek ve gözlemlemek durumundadırlar."

Bu sözleşmeler ve belgeler dışında dolaylı bir şekilde olsa da geri göndermeme ilkesinin uygulanmasını gerektirecek birçok belge mevcuttur. Geri göndermeme ilkesi, 1949 Tarihli Harp Zamanında Sivillerin Korunmasına İlişkin Cenevre Sözleşmesi, 1966

HRI/GEN/I/Rev.7, s. 150-3, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G04/413/02/PDF/G0441302.pdf?OpenElement> Erişim Tarihi: 13.10.2021

¹¹⁸ UNGA, "Protocol Relating to the Status of Refugees", (A/RES/21/2198), 16.12.1966

¹¹⁹ ABÖ Afrika'da Mülteci Problemlerinin Özel Durumlarını Yönlendirme Sözleşmesi, 1969.

¹²⁰ Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi "Pact of San Jose, Kosta Rika", 1969.

¹²¹ BMMYK tarafından yayımlanmış, Merkezi Amerika, Meksika ve Panama'da Uluslararası Mülteci Korumasına İlişkin Toplantı Kararı olarak somutlaşmıştır. Aktaran: Gökhan Taneri, s.55.

Bangkok ilkelerinde, 1967 Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin Kıyım Tehlikesi Altındaki Kişilere Sığınma Kararında, 1967 B.M. Ülkesel Sığınma Bildirisinde de yer almaktadır.

2.3.2. Ulusal Mevzuat

Türkiye coğrafi konumu gereğince tarih boyunca çok sayıda mülteci için hedef ülke ve Avrupa'ya geçiş için de transit ülke konumunda olmuştur. Türkiye'nin yakın tarihine bakıldığında; 1923 yılında imzalanan Lozan Anlaşması'yla Bulgaristan ve Yunanistan ile nüfus mübadelesi yapılmıştır. O dönemde özellikle Kafkasya ve Balkanlardan soydaş göçü olarak anılan bir nüfus hareketliliği olmuştur. Daha sonra zaman içerisinde belirli dönemlerde göç dalgaları devam etmiştir. Günümüz sürecine gelindiğinde ise 2011 yılında Arap Baharı'nın etkisiyle başlayan süreç sonucunda Suriye'den Türkiye'ye kitlesel mülteci akını yaşanmıştır.

Geri göndermeme ilkesinin devletlere yüklediği yükümlülük, egemenlik sınırları içinde bulunan insanları işkence ve kötü muameleye maruz kalma riski bulunan ülke topraklarına göndermemektir.¹²² Mültecilerin kötü muamele ve insanlık dışı cezaya maruz kalmasının önüne geçerek insan hakkı ihlallerinin yaşanmasını engelleyen geri göndermeme ilkesi, mültecilere uygulanan uluslararası hukukunun temel taşı oluşturmaktadır.¹²³ Mültecilerin uluslararası hukuktan doğan en temel güvencesi yaşam haklarının ihlal edilebilecek yerlere gönderilememeleridir. Mültecilerin zulüm ve insanlık dışı muameleye tabi tutulabilecekleri ülkelere gönderilememesini ifade eden “geri göndermeme” ilkesi sadece 1951 yılında yapılan Cenevre Sözleşmesine taraf ülkelere değil taraf olsun olmasın Dünya üzerinde bulunan tüm ülkeler açısından bağlayıcı bir uluslararası hukuk kuralıdır. Zira söz konusu ilke artık uluslararası geleneksel hukukun (uluslararası örf ve âdet hukuku) en önemli kuralı haline gelmiştir.¹²⁴

¹²² Lami Bertan Tokuzlu, “Avrupa Birliği Adaylık Sürecinde Türkiye ve Geri Gönderme Yasağı” *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Genelkurmay Askeri Tarih Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Sayı:11, 2008, s.1.

¹²³ Ceyda Ümit, “Mülteci Hukukuna Genel Bakış ve İltica – Sığınma Konularında Türkiye'deki Uygulama”, http://www.yayin.adalet.gov.tr/8_sayi_icerik/Ceyda_UMIT.htm. Erişim tarihi: 11.01.2022.

¹²⁴ Abdullahım Yılmaz, “Mülteci Hukuku Açısından Uluslararası Hukukta “Geri Göndermeme” (Non–Refolement) İlkesi”, *Mülteci Hakları Koordinasyonu*, <https://multecihaklari.org/?p=99>. Erişim Tarihi: 11.01.2022

Geri göndermeme ilkesi, sadece mülteci statüsü verilen kişiler için geçerli bir uluslararası hukuk kuralı değildir. İade edilen kişinin yaşam hakkı korunmayacak veya kötü muameleye tabi tutulacaksa geri gönderilmeme ilkesinin kapsamında oldukları kabul edilmelidir. Bu halde geri gönderilmeme ilkesi herkes için koruma sağlayan bir kuraldır. Nitekim Ceza Hukuku'nda, "suçluların geri verilmesi" (iade) müessesesi, ülkesinde siyasi suç isnat edilen bir yabancının ölümle cezalandırılması söz konusuysa ülkesine iade edilmemesi uluslararası örf ve âdet kuralının bir gereğidir. Bu kapsamda 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 18. maddesinde "geri verme" (suçluların iadesi) konusu işlenmiştir.¹²⁵

TCK'nın 2011 yılı, 5237 sayılı 18. maddesi "Geri Verme"yi düzenlemektedir. 18. maddeye göre; geri verme talebine esas teşkil eden fiil "*Düşünce suçu veya siyasî ya da askerî suç niteliğinde ise*" ya da "*Kişinin, talep eden devlete geri verilmesi hâlinde ırkı, dini, vatandaşlığı, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasî görüşleri nedeniyle kovuşturulacağına veya cezalandırılacağına ya da işkence ve kötü muameleye maruz kalacağına dair kuvvetli şüphe sebepleri varsa*" isteğin kabul edilemeyeceği belirtilmekteydi.¹²⁶ Söz konusu kanun hükmü 5.5.2016 tarihinde yayımlanan 6706 sayılı Kanun'un 36. maddesiyle yürürlükten kaldırılmış ve aynı kanunun Adli İş birliğinin reddi başlıklı 4. maddesinde kaldırılan 5237 sayılı Kanun'un 18. Maddesinde geçen güvenceler yeniden düzenlenmiştir.

Söz konusu düzenlemede "*Yabancı devletlerin adli iş birliği talepleri*;

- a) Türkiye'nin egemenlik hakları, millî güvenliği, kamu düzeni veya diğer temel çıkarlarının ihlal edilmesi,
- b) Talebe konu fiilin sırf askerî suç, düşünce suçu, siyasî suç veya siyasî suçla bağlantılı bir suç olması,
- c) Talebe konu kişinin ırkı, etnik kökeni, dini, vatandaşlığı, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasî görüşleri nedeniyle bir soruşturma veya kovuşturmaya maruz bırakılacağına veya cezalandırılacağına ya da işkence veya kötü muameleye maruz kalacağına dair inandırıcı nedenlerin bulunması,
- ç) Talepte bulunan devlette savunma hakkına ilişkin temel güvencelerin bulunmaması, hâllerinde reddedilebilir." Şeklinde düzenlenen kanun hükmüyle geri gönderme yasağı,

¹²⁵Abdullahim Yılmaz, "Mülteci Hukuku Açısından Uluslararası Hukukta "Geri Göndermeme" (Non-Refoulement) İlkesi", *Mülteci Hakları Koordinasyonu*, <https://multecihaklari.org/?p=99>. Erişim Tarihi: 11.01.2022

¹²⁶ Abdullahim Yılmaz, "Mülteci Hukuku Açısından Uluslararası Hukukta "Geri Göndermeme" (Non-Refoulement) İlkesi", *Mülteci Hakları Koordinasyonu*, <https://multecihaklari.org/?p=99>. Erişim Tarihi: 11.01.2022

yürürlükten kaldırılan kanun maddesine nazaran daha kapsayıcı ve uygulanabilir hale getirilmiştir.

5237 sayılı Kanun'un mülga 18. maddesinde geri vermenin reddedilebilmesi için “kişinin ırkı, dini, vatandaşlığı, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncesi sebebiyle işkenceye ve kötü muameleye maruz kalacağına dair kuvvetli şüphe” (5237 sayılı Kanun mülga 18. madde) oluşması gerekirken 6706 kanunun yürürlüğe girmesiyle birlikte geri vermenin reddedilebilmesi (adli iş birliği taleplerinin reddi) için yukarıda sayılan sebeplerle işkenceye ve kötü muameleye maruz kalacağına dair inandırıcı nedenlerin varlığı yeterli sayılmış ve hukuki korumanın daha işlevsel hale gelmesi sağlanmıştır.

Yine 6706 sayılı kanunda 5237 sayılı Kanun'un mülga 18. maddesinden farklı olarak “Talepte bulunan devlette savunma hakkına ilişkin temel güvencelerin bulunmaması” durumunda adli iş birliği talebi reddedileceği düzenlenmiştir. Dolayısıyla mevzuatımızda 2016 yılında yapılan değişiklikle birlikte Ceza Hukuku kapsamında geri göndermeme ilkesinin kapsamı genişletilmiş ve ilkenin uygulaması daha işlevsel hale gelmiştir.

Geri Gönderme İlkesi, mevzuatımızda yukarıda bahsedilen yasal düzenlemelerde farklı isimler altında güvence altına alınmış. İlkenin tanımı 2013 yılında yayınlanan Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununda yapılmıştır. İlke; 11.04.2013 Tarihinde Resmi Gazete 'de yayınlanarak yürürlüğe giren 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun Geri Gönderme Yasağı Başlıklı 4. maddesinde “*Bu Kanun kapsamındaki hiç kimse, işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye tabi tutulacağı veya ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatının veya hürriyetinin tehdit altında bulunacağı bir yere gönderilemez*” şeklindeki düzenlemeyle geri göndermeme ilkesi düzenlenmiştir.¹²⁷ Geri göndermeme ilkesi, sadece YUKK Geri Gönderme Yasağı başlıklı 4. maddesinde ele alınmamıştır. Ayrıca, aynı kanunun İkincil Koruma başlıklı 63. maddesinde;

“Mülteci veya şartlı mülteci olarak nitelendirilemeyen, ancak menşe ülkesine veya ikamet ülkesine geri gönderildiği takdirde;

a) Ölüm cezasına mahkûm olacak veya ölüm cezası infaz edilecek,

¹²⁷ Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 11 Nisan 2013, T. C. Resmî Gazete, 28615.

- b) İşkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye maruz kalacak,
- c) Uluslararası veya ülke genelindeki silahlı çatışma durumlarında, ayırım gözetmeyen şiddet hareketleri nedeniyle şahsına yönelik ciddi tehditle karşılaşacak, olması nedeniyle menşe ülkesinin veya ikamet ülkesinin korumasından yararlanamayan veya söz konusu tehdit nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancı ya da vatansız kişiye, statü belirleme işlemleri sonrasında ikincil koruma statüsü verilir.”

denilmiştir.

Görüldüğü üzere, YUKK m.63 ile de mülteci yahut şartlı mülteci sıfatına haiz olmayan bireylerin de geri göndermeme ilkesi kapsamında korunması amaçlanmıştır.

YUKK’da Geri Gönderme Yasağı” olarak nitelendirilen geri göndermeme ilkesi mutlak bir ilke olmayıp istisnaları bulunmaktadır.¹²⁸ Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik ile geri gönderme yasağının kapsamı düzenlenmiştir. Adı geçen yönetmeliğin 4. maddesinin 1. fıkrasında “*Geri gönderme yasağı, Kanun kapsamına giren yabancıların tamamı için uygulanır.*” Hükmü yer almaktadır.¹²⁹ Yönetmelik maddesinde bahsi geçen “yabancı” tanımı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nda “*Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile vatandaşlık bağı bulunmayan kişi*” olarak tanımlanmıştır.¹³⁰ Dolayısıyla ulusal mevzuatımızda geri gönderme yasağı, ülkemizde bulunan ve Türk vatandaşı olmayan herkes için uygulanacağı, bu hususta bir sınırlandırma yapılmayacağı hüküm altına alınmıştır.

Türkiye’de kalma hakkı bulunmayan yabancıların sınır dışı edilmeden önce valilikçe geri gönderilme yasağı kapsamında değerlendirmeye tabi tutulmaları gerekmektedir. Yapılan araştırma neticesinde geri gönderme yasağı kapsamında kalan yabancıların sınır dışı edilmeleri yasaklanmıştır. Bu kapsamda;

“Türkiye’de kalma hakkı bulunmayan yabancıların, sınır dışı edilmeden veya ülkeden gönderilmeden önce;

- a) Sınır dışı edilecekleri yahut gönderilecekleri yerde işkenceye, insanlık dışı veyahut onur kırıcı ceza veya muameleye tabi tutulup tutulmayacağı,
- b) Irkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatının veya hürriyetinin tehdit altında bulunup bulunmayacağı, hususları valilik tarafından resen araştırılır.”¹³¹

¹²⁸ Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 11 Nisan 2013, T. C. Resmî Gazete, 28615.

¹²⁹ Bkz: Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik Resmi gazete tarihi: 17.03.2016

¹³⁰ Bkz: Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 11 Nisan 2013, T. C. Resmî Gazete, 28615

¹³¹ Bkz: Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik Resmi gazete tarihi: 17.03.2016

Türkiye’de kalma hakkı bulunmayan yabancıların ne şekilde sınır dışı edilecekleri 6458 sayılı Kanun’un 53. maddesinde açıklanmıştır. Söz konusu yasa metninde, hakkında sınır dışı kararı verilen kişinin sınır dışı kararına karşı 7 gün içinde idari yargı yoluna başvurabileceği belirtilmiştir. Ayrıca yargı yoluna başvuran kişinin mahkeme kararı sonuçlanıncaya kadar sınır dışı edilmesi aynı kanun maddesiyle yasaklanmıştır.¹³²

Valilik tarafından verilen sınır dışı kararına karşı yargı yoluna başvurulması durumunda mahkeme, geri gönderme yasağı kapsamında etkin bir araştırma yapıp yapılmadığını inceleyecektir. Bu doğrultuda yabancıyı gönderileceği ülkede işkence ve kötü muameleyle maruz kalacağına ilişkin ilgili kişi tarafından sunulan bilgi ve belgeler titizlikle incelenmelidir. Bununla birlikte verilecek kararda gönderilecek ülke için hazırlanmış Uluslararası İnsan Hakları Örgütlerinin raporları göz önünde bulundurulmalıdır.

Anayasa Mahkemesi’nin geri gönderme yasağına ilişkin vermiş olduğu 30.5.2019 tarihli kararında;

“Sınır dışı etme işlemi sonucunda yabancıyı gönderileceği ülkede kötü muamele yasağının ihlal edileceğinin iddia edilmesi hâlinde idari ve yargısal makamlar tarafından söz konusu ülkede gerçek bir ihlal riskinin bulunup bulunmadığı ayrıntılı şekilde araştırılmalıdır. Anılan usul güvencelerinin bir gereği olarak idari makamlar tarafından alınan sınır dışı kararlarının bağımsız bir yargı organı tarafından denetlenmesi, bu denetim süresince sınır dışı kararlarının icra edilmemesi ve yargılama sürecine tarafların etkili katılımının sağlanması gerekir.”

ifadesine yer vermiştir.¹³³

Söz konusu kararda, sınır dışı işlemi yapılmadan önce Valilik tarafından resen yapılacak araştırmanın ayrıntılı şekilde yapılması, sınır dışı kararlarına karşı yargı yolunun açık olması ve yargı merci tarafından karar verilinceye kadar sınır dışı işleminin icra edilmemesi gerektiği belirtilmiştir.

Yukarıda yer verilen ulusal mevzuat hükümleri dikkate alındığında Türk Hukukunda geri gönderme yasağı, taraf olduğumuz uluslararası sözleşmelere uyumlu olacak şekilde düzenlendiğini söyleyebiliriz. Ulusal mevzuat hükümleri yabancıların işkenceye veya kötü muameleyle maruz kalabileceği ülkelere geri gönderilmesini

¹³² 6458 sayılı kanun madde 53

¹³³ <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2016/22418> R.G. Tarih ve Sayı: 9/7/2019 - 30826

engelleyecek nitelikte olsa da uygulamada söz konusu ilkenin etkin şekilde işletilmediği örneklerle karşılaşılabilir.

İdari makamlar tarafından geri gönderilecek ülkenin yeterli ve etkin araştırılmaması, yargısal denetimin etkili yapılmaması gibi durumlarda söz konusu hukuki korumadan yararlanamayan yabancılar Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yapabilmektedirler. Son yıllarda Anayasa Mahkemesi tarafından bireysel başvuru üzerine verilen pilot kararlarla idareye ve mahkemelere yol göstermektedir. Hatta yukarıda verilen kararda olduğu gibi yasama organını harekete geçirerek kanun hükümlerinin Anayasa'ya ve taraf olduğumuz Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne uyumlu hale getirilmesini sağlayabilmektedir.

2.4. Suriyeli Mültecilerin Geri Göndermeme Kapsamında Değerlendirilmesi

15 Mart 2011 tarihinde Arap Baharı adı verilen eylemler ile baş gösteren Suriye Krizi'nde, Nisan'da kıvılcımları atılan çatışmalar ile kriz bir iç savaşa doğru evrilmiş ve bu karmaşa ortamının tabii bir sonucu olarak ülkede güven ve huzur kalmamıştır. Bunun neticesinde de can ve mal güvenliği bir yana, temel gereksinimlere bile erişimi güçleşen Suriyeliler tek çözümü vatanlarını terk etmekte görmüşlerdir.¹³⁴ Yaşanan bu kriz ile birlikte Suriye'den Türkiye'ye kitlesel göç başlamış ve süreç içerisinde sayısı milyonları bulan Suriyeli mülteciler Türkiye'ye yerleşmiştir.

2011'den itibaren Türkiye'ye gelen Suriyeliler ilk başlarda mülteci kamplarına yerleştirilmiştir. Suriyeli mültecilerin kamplara kabul ediliyor olsalar dahi hem gerek ulusal hem de uluslararası hukuk mevzuatı kapsamında mülteci olarak değerlendirilmezler.¹³⁵ Uluslararası bir koruma statüsü sayılan sığınmacı kavramı 1991'de Irak'ta Saddam Hüseyin yönetiminden kaçmaya çalışan 500 bin Kürdü tanımlamak için kullanılmış olsa da Suriyelilerin günümüzdeki durumunu nitelendirmek için yeterli bir kavram olarak görülmemektedir.¹³⁶ Bu konuda Suriyeliler, ilk başta belli kesimlerce 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi'nde ve 1967 tarihli Ek Protokol'de herhangi

¹³⁴ Ayşe Şebnem Tunç, s. 29.

¹³⁵ Elif Uzun, s.33.

¹³⁶ Dilek Dulkadir, s. 31.

bir karşılığı olmayan bir adlandırma olarak “devlet misafiri” şeklinde isimlendirilen yeni bir kavramla bağdaştırılmıştır.¹³⁷

Türkiye’de yaşamaya başlayan Suriyeliler konusunda yaşanan en önemli problemlerden biri, Suriyelilerin yasal statülerinin belirsizliğidir. Türkiye’ye gelen Suriyeli vatandaşların Türkiye’nin coğrafi kısıtlama uygulaması sebebiyle mülteci statüsü kazanmaları mümkün değildir. Çünkü Türk iç hukuk düzenlemelerine göre, Türkiye Avrupa ülkeleri dışında gelen 3. ülke vatandaşlarını mülteci olarak kabul edemez. Ancak, “şartlı mülteci statüsü” ile geçici olarak kalmalarına müsaade edebilir.¹³⁸ Suriye’de mevcut olan iç kriz sebebiyle Türkiye’den sığınma talep edenler şartlı mülteci statüsü altında ele alınmıştır. Fakat bu kişilerin şartlı mülteci statüsünü alabilmeleri için öncesinde bireysel koruma başvurusu yapma şartı aranmaktadır. Fakat bir savaştan kaçıyor olmanın yarattığı kaotik ortam sebebiyle Suriyelilerin toplu olarak Türkiye’ye geliyor olması karşısında her bir kişinin bireysel olarak ele alınması ve uluslararası koruma taleplerinin değerlendirilmesi mümkün olmamıştır. Bu nedenle bu kişiler Türkiye’nin Ekim 2011 yılından itibaren uyguladığı “açık kapı politikası” sayesinde ülkeye toplu olarak girebilmiş ve geçici koruma kapsamında değerlendirilebilmişlerdir.¹³⁹ Türkiye’nin uyguladığı bu politikanın Avrupa Konseyine üye ülkelerin dışından gelen kişilere “geçici sığınma” statüsünün tanınarak “BMMYK tarafından sağlanan yardımlardan faydalanmak için yapıldığı düşünülmektedir.”¹⁴⁰

Suriyelilerin halihazırdaki durumlarını tanımlama amacıyla özel olarak hazırlanan ilk yasal düzenleme, İçişleri Bakanlığı’nca Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından yürürlüğe koyulan 30 Mart 2012 tarihli ve 62 sayılı “Türkiye’ye Toplu Sığınma Amacıyla Gelen Suriye Arap Cumhuriyeti Vatandaşlarının ve Suriye Arap Cumhuriyeti’nde İkamet Eden Vatansız Kişilerin Kabulüne ve Barındırılmasına İlişkin Yönerge”dir. Bahsi geçen yönergenin temelini, kitlesel sığınma söz konusu olduğunda baş gösteren acil koruma talebini karşılamak amacıyla, sığınma talep edilen ülkeye güvenli ulaşım, geri göndermeme ilkesinin dikkate alınması ve insanın sadece insan

¹³⁷ Elif Uzun, s.33.

¹³⁸ Kutluhan Bozkurt, s. 65.

¹³⁹ Ali Kemal Nurdoğan-Mustafa Öztürk, “Geçici Koruma Statüsü ile Türkiye’de Bulunan Suriyelilerin Vatandaşlık Hakkı”, *Süleyman Demiral Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 23, Sayı: 3, 2018, (ss. 1163-1172) s. 1166.

¹⁴⁰ Dilek Dulkadir, s. 31.

olmasından kaynaklı temel yaşam koşullarına olanak tanınması olarak değerlendirilen “Geçici koruma” devreye sokulmaktadır. “Geçici koruma” statüsünün acil durumlarda ve özellikle kitlesel göç hareketlerinde başvurulabilecek ve adından da anlaşılacağı üzere kalıcı bir çözüm olmadığı açıktır. YUKK’un¹⁴¹ 91/1 maddesine göre, “ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak Türkiye sınırlarına gelen veya sınırlarını geçen yabancılara ‘geçici koruma’ sağlanabileceği” kabul edilmiştir.¹⁴²

30.03.2012 tarihinde içişleri Bakanlığı’nca yayınlanan yönergede geçici korumaya ilişkin üç temel ilkeden söz edilmiştir.

- 1- Türkiye topraklarına serbestçe kabul edilme,
- 2- Geri gönderilmeme,
- 3- Temel ihtiyaçlarının karşılanması ilkesi.¹⁴³

Türk iç hukukunda düzenlenen bu ilkeler kapsamında, Suriye’den Türkiye’ye kitlesel olarak gelen Suriye vatandaşlarına geçici koruma sağlanmaktadır. Geçici koruma statüsünün ortadan kalkması ile ilgili ise dört alternatif bulunmaktadır. Buna göre;

- 1- Kendi ülkesine dönüş
- 2- Üçüncü bir ülkeye yerleşme
- 3- İkamet ya da çalışma gibi farklı bir statüye geçiş
- 4- Mülteci veya diğer uluslararası koruma statülerinden birine geçiş.

Dolayısıyla, Suriye’den Türkiye’ye gelen insanlara bireysel ya da toplu olarak uluslararası koruma sağlayan diğer hukuki statülerden birisine tabi tutulabilirler. Hangi statünün uygulanacağı yapılacak başvurularda somut olayın özelliklerine göre değerlendirilecektir.¹⁴⁴

Ulusal mevzuat çerçevesinde Suriyeli vatandaşların geri gönderilmeme ilkesi kapsamında değerlendirilecek olunursa, Suriyeliler uluslararası mülteci tanımına göre mültecidir ve Türkiye’de geçici koruma altındadırlar. Mevzuatımızda da yer verilmiş

¹⁴¹ Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu

¹⁴² Elif Uzun, s.34-35.

¹⁴³ Dilek Dulkadir, s. 31-32.

¹⁴⁴ Süleyman Dost, “Ulusal ve Uluslararası Mevzuat Çerçevesinde Ülkemizdeki Suriyeli Sığınmacıların Hukuki Durumu”, *S.D.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:4, Sayı: 1, 2014, (ss. 27-69). 35.

olan geri gönderilmeme ilkesi uyarınca zulme maruz kalma riski bulunan ÷lkeye hiç kimse gönderilemeyecek olup, bu ilkenin uygulanması da o kişi hakkında alınmış sınır dışı kararından bağımsız olarak değerlendirilecektir. Bu ilke, bireysel risk durumunda uygulanacağı gibi Suriyeli m÷ltecilerin kendi ÷lkelerinde yaşamış olduğu şiddet durumunda da uygulanacaktır. Bu halde savaştan yani şiddet ortamından kaçarak Türkiye’ye sığınan Suriyelilerin ÷lkelerindeki iç savaş bitmeden, zul÷m tehlikesi ortadan kalkmadan tek tek veya toplu olarak sınır dışı edilmeleri hukuka uygun olmayacaktır.¹⁴⁵

¹⁴⁵ Esin Bozovalı, “Türkiye’deki Suriyeli M÷lteciler, “G÷venli Bölge” ve Geri Göndermeme İlkesi”, Anayasa G÷ndemi, <https://anayasagundemi.com/2019/10/21/turkiyedeki-suriyeli-multeciler-guvenli-bolge-ve-geri-gondermeme-ilkesi/>. Erişim Tarihi: 20.02.2022

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. GERİ GÖNDERMEME İLKESİNİN AİHS ÇERÇEVESİNDE UYGULANABİLİRLİLİĞİ VE SURİYELİ MÜLTECİLER

3.1. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra meydana gelen maddi ve manevi yıkımı telafi etmek ve tekrarını engellemek amacıyla 10 Avrupa ülkesi tarafından kurulan Avrupa Konseyi'nin yapısı içinde hazırlanmış, insan hakkı ihlallerinin önüne geçmek amacıyla hazırlanmış uluslararası bir sözleşmedir.¹⁴⁶

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin detaylarına inmeden önce Avrupa Konseyi'nin kuruluşu ve yapısından kısaca bahsedecek olursak;

Avrupa Konseyi, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da meydana gelen maddi ve manevi kayıpları telafi etmek, insan hakları ihlallerinin önüne geçmek, ülkeler arasında güven ve iş birliğini yeniden tesis ederek bir daha dünya savaşı gibi yıkım oluşturacak olayların meydana gelmesine engel olmak amacıyla 1949 yılında 10 Avrupa ülkesi tarafından imzalanan Londra Anlaşması (Avrupa Konseyi Statüsü) ile kurulmuştur.¹⁴⁷

Avrupa Konseyi Statüsü'nün ilk maddesinde Avrupa Konseyi'nin amacı “üyeleri arasında, müşterek malları olan ülke ve prensipleri korumak ve yaymak ve siyasi, iktisadi ilerlemelerini sağlamak maksadıyla daha sıkı bir birlik meydana getirmek” şeklinde açıklanmış, bu amaca nasıl erişileceği ise

“Bu gayeye Konsey organları vasıtasıyla, müşterek menfaatleri ilgilendiren meselelerin incelenmesi, anlaşmalar akdi ve iktisadi, içtimai, kültürel, ilmi, hukuki, idari sahalarda bir müşterek hareket hattının kabulü ve insan hakları ile ana hürriyetlerin korunması ve geliştirilmesi ile varılacaktır”

şeklinde belirtilmiştir.¹⁴⁸

Avrupa Konseyi Statüsü'nde ulusal savunmaya ilişkin hususların örgütün kuruluş amacı dışında kaldığı belirtilerek Avrupa Konseyi'nin sivil bir örgüt olarak kurulduğu açıkça ortaya konulmuştur. Avrupa Konseyinin asıl amacının temel insan

¹⁴⁶ D.J.Harris- M.O'Boyle- E.P.Bates-C.M.Buckley, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku*, Oxford University Press , (Ed.Deniz Bıyıklı) Avrupa Konseyi Program Ofisi, Ankara, 2013, s.1.

¹⁴⁷ https://www.mfa.gov.tr/avrupa-konseyi_.tr.mfa.

¹⁴⁸ Avrupa Konseyi Statüsü Madde. 1

haklarının korunması, demokrasinin güçlendirilmesi, hukukun üstünlüğünün benimsenmesi ve bu ilkelerin üye devletlerce uygulanabilir hale getirilmesi olarak sayılabilir.¹⁴⁹

4 Kasım 1950’de Roma’da imzalanan ve 3 Eylül 1953’te yürürlüğe giren Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde ve devamında yer alan ek protokollerde geri göndermeme yasağı özel olarak düzenlenmemiştir. Buna rağmen geri göndermeme yasağı AİHS kapsamında düzenlenmiş olan haklarla birlikte değerlendirilerek oldukça kapsamlı bir koruma sağlamaktadır. AİHM, sığınma hukukuna ilişkin başvuruları özellikle 2. maddede düzenlenen “yaşam hakkı”, 3. maddede düzenlenen “işkence veya insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele veya ceza yasağı”, 5. maddede düzenlenen “özgürlük ve güvenlik hakkı”, 8. madde düzenlenen “özel ve aile hayatına saygı hakkı” ile 2 Mayıs 1968 tarihinde yürürlüğe giren 4. Protokol’ün 4. maddesinde düzenlenen “toplu sınır dışı yasağı”, 1 Kasım 1988 tarihinde yürürlüğe giren 7. Protokol’ün 1. maddesinde düzenlenen “sınır dışına ilişkin usuli güvenceler” ve tüm bu maddeler ile ilişkili olarak 13. maddede düzenlenen “etkili başvuru hakkı” kapsamında değerlendirmektedir. Mahkemeye yapılan başvurularda kişilerin işkence ve kötü muamele tehdidi altında kalacakları ülkelere gönderilme riski bulunuyorsa Mahkeme İç Tüzük 39. madde gereğince dava sonuçlanıncaya kadar geri gönderilme işlemin durdurulmasına yönelik ihtiyati tedbir kararı dahi verebilmektedir.¹⁵⁰

Temel hak ve özgürlükleri ele alan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, kapsamın aldığı hakları bir mahkeme önünde kişisel başvuru yoluyla yasal güvence altına almıştır. Başarılı bir düzen kurulmasında da son derece etkili olan bu yöntem, Sözleşmenin barındırdığı haklar konusunun da zaman içinde ek protokollerle genişlemesine olanak tanımıştır. Dolayısıyla bu durum, Sözleşmeye taraf olan devletlerin sayısını da etkilemiştir. Belirtilmelidir ki, AİHS’nin içeriği genişletilirken ortaya çıkan ek protokollere üyelik otomatik olarak gerçekleşmemektedir. Bu nedenle göç için önem arz

¹⁴⁹ Rona Aybay- “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Konusunda Bazı Genel Gözlemler ve 14. Protokol”, *Tbb Dergisi*, Sayı:88, 2010, s. 227.

¹⁵⁰ Esin Bozovalı, s. 36.

eden bazı protokollerin ilgili protokolü imzalamayan devletler açısından bağlayıcı olması söz konusu değildir.¹⁵¹

AİHS ile güvence altına alınan insan hakları,¹⁵² evrensel olarak ve herhangi bir koşula bağlanmaksızın tüm ülke vatandaşlarına tanınmıştır. Bununla birlikte, Sözleşmede düzenlenen temel hak ve özgürlüklerin, belirli kişiler açısından sınırlandırıldığı durumlar da olabilmektedir. Bu duruma örnek olarak vatandaşı olduğu ülkeye giriş, ikamet, ülkeden çıkış ve siyasi haklar gibi haklar sınırsız şekilde verilirken yabancılara verilmeyebilir veya bu haklar vatandaşlara kıyasla sınırlı ölçüde verilebilir.¹⁵³

Uluslararası sözleşmeler uluslararası hukukun en önemli kaynağını oluşturmaktadır. Uluslararası sözleşmelerin içeriğine bakıldığında aynı konuda farklı düzenlemelerin yapıldığı görülebilmektedir. Dolayısıyla uluslararası hukukta tek bir düzeninin oluşması yakın tarihte mümkün görünmemektedir. Buna karşın AİHS'nin taraf devletlerde tek bir hukuk düzeni sağlama amacı düşünüldüğünde diğer uluslararası hukuk metinlerinden ayrılmaktadır. Bu durumda AİHS ile kurulan düzenin, genel olarak "uluslararası hukuka" benzer bir düzen olduğundan ziyade, bunun bir "yasa" olarak nitelendirilmesi gerekmektedir.¹⁵⁴

Mültecilerin hukuki durumu, 1951 Sözleşmesinde ayrıntılı şekilde düzenlenmiş olmasına rağmen mülteciler AİHS kapsamında temel insan haklarının korunmasını talep edebilirler. Nitekim AİHS'ye taraf olan devletlerde mülteciler temel haklarını AİHS kapsamında aramaktadır. Bunun en temel sebeplerinden birisi elbette AİHS'nin, 1951 Sözleşmesine kıyasla daha işlevsel bir sözleşme olmasıdır. Buna ek olarak AİHS'ne göre başvuru sahibinin, Sözleşme kapsamındaki hak veya özgürlüklerinden birinin ihlâl edilmesine yönelik tehdidin varlığı, 1951 Sözleşmesi uyarınca ırkı, dini, tâbiyeti, belli

¹⁵¹ İlke Göçmen, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Avrupa Birliği ve Türkiye Göç Hukuku, 1. Baskı, Seçkin Hukuk, Ankara 2015, s. 142.

¹⁵² Bir Avrupa Konseyi anlaşması olan AİHS, alanında ilk kapsamlı düzenlemedir. Bu Sözleşmeyle uluslararası şikâyet usulü getirilmiş, insan haklarını korumayı amaçlayan bir Mahkeme kurulmuştur. Böylelikle insan hakları hukuku açısından yeni bir düzen kurulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Ekşi, N.: "İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Sığınmacı ve Mültecilerin Türkiye'den Sınırdışı Edilmelerini Engelleyen Hâller" (AİHM'de Sığınmacı ve Mülteciler), İstanbul Barosu Dergisi, Cilt 82, Sayı 6, 2008, s. 36.

¹⁵³ Elçin Aktan, "Türk Yabancılar Hukuku ve AİHM İçtihadı Doğrultusunda Geri Göndermeme Yasağı", İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2019, s.113.

¹⁵⁴ Elçin Aktan, s.113-114.

bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasî fikirleri dolayısıyla zulüm göreceği korkusu durumu ile karşılaştırıldığında, AİHS'nin daha geniş bir uygulama alanına sahip olduğu çıkarımı yapılabilir.¹⁵⁵

AİHS'nin etkisi diğer uluslararası sözleşmelere nazaran çok daha fazladır. Öyle ki taraf devletler mevzuatlarını AİHS'ye uyumlu hale getirmeye çalışmaktadırlar. Türkiye'de ise temel hak ve özgürlüklere ilişkin düzenleme olduğundan AİHS kanunların dahi üstünde konumlandırılmıştır. Sözleşmenin uygulanarak yargılamanın yapıldığı AİHM, kuruluşundan sonraki ilk 20 yılda yalnızca 36 yargılama yapmışken, yıllar içinde kapasitesini artırmış, böylelikle 1980'lerin sonunda 169 dava görmüş, 1990-1998 yılları arasında ise toplamda 818 davayı karara bağlamıştır.¹⁵⁶

3.2 AİHS'de Geri Göndermeme İlkesi

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde ve ek protokollerinde “geri göndermeme ilkesi” doğrudan yazılı şekilde hükme alınmamıştır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin geri göndermeme ilkesi doğrultusunda verdiği kararlar incelendiğinde, AİHS'de yer alan birtakım hakların birlikte değerlendirmesi neticesinde geri göndermeme ilkesinin korunduğu görülmektedir.

AİHS'de geri göndermeme ilkesi, yazılı olarak hükme alınmamasına rağmen ilkenin yazılı olarak hükme alındığı diğer sözleşmelere nazaran daha geniş bir koruma sağladığını söylemek mümkündür. Nitekim, AİHS'de geri göndermeme ilkesini amacı ile örtüşen haklar ele alındığında herhangi bir kişi, topluluk, ırk, zaman vs. gibi bir sınırlamanın yapılmadığı görülecektir. Bu sebeple, AİHS'in geri göndermeme ilkesi kapsamında sağladığı koruma oldukça geniş bir kitleyi ve alanı kapsamaktadır.

AİHM kararları incelendiğinde, geri göndermeme ilkesi, AİHS'nin 2. maddesinde yer alan “Yaşam Hakkı”, 3. maddesinde yer alan “İşkence Yasağı”, 5. maddede yer alan “Özgürlük ve Güvenlik Hakkı”, 8. maddede yer alan “Özel ve Aile

¹⁵⁵ Aslı Bayata Canyaş, “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Kapsamındaki Geri Gönderme Yasağının Uygulanma Koşullarının AİHM Kararları Çerçevesinde İrdelenmesi”, *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:5, Sayı:1, 2015, 7(ss. 3-90) s. 79.

¹⁵⁶ European Court of Human Rights, 1994 List of Judgements and Decisions, 1990-94, December 16. 1997; European Court of Human Rights, 1994 List of Judgements and Decisions, 1996- 98, 24.02.1999

Hayatına Saygı Hakkı” maddeleri ile korunmaktadır. Bu maddeler ile ilgili detaylı açıklamalar ve geri göndermeme ilkesi ile ilgili bağlantıları aşağıda açıklanmaktadır.

Madde 2: Yaşam Hakkı

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 2. maddesinde “Yaşam Hakkı” düzenlenmiştir.

Maddede,

“1. Herkesin yaşam hakkı yasayla korunur. Yasanın ölüm cezası ile cezalandırdığı bir suçtan dolayı hakkında mahkemece hükmedilen bu cezanın infaz edilmesi dışında, hiç kimsenin yaşamına kasten son verilemez.

2. Ölüm, aşağıdaki durumlardan birinde mutlak zorunlu olanı aşmayacak bir güç kullanımı sonucunda meydana gelmişse, bu maddenin ihlaline neden olmuş sayılmaz:

- a) Bir kimsenin yasa dışı şiddete karşı korunmasının sağlanması
- b) Bir kimsenin usulüne uygun olarak yakalanmasını gerçekleştirme veya usulüne uygun olarak tutulu bulunan bir kişinin kaçmasını önleme;
- c) Bir ayaklanma veya isyanın yasaya uygun olarak bastırılması”

şeklinde düzenleme yapılmıştır.

Yaşam hakkı, mutlak korunan bir hak olup AİHS’in 15. maddesi gereği askıya alınamamaktadır. Bu sebeple, yaşam hakkına müdahale edilemez ve müdahale edilmesi halinde bu müdahalenin haklı bir müdahale olduğuna dair hiçbir gerekçe ortaya konamaz.¹⁵⁷

Yaşam hakkı ile devletlere negatif ve pozitif sorumluluklar yüklenmektedir. Devletin, bireye yönelik olarak öldürmeme yükümlülüğü negatif sorumluluğu; bireyin yaşam hakkına kast eden ihlallerin olması hallerinde bireyi koruması ve önlemler alması da pozitif sorumluluğu olarak adlandırılmaktadır.¹⁵⁸

AİHS, Yaşam Hakkı ile bireyi mülteci, sığınmacı yahut başkaca bir hukuki statü ile ayırtırmamış ve tüm insanlığın en temel hakkı olan yaşam hakkının tüm devletlerce korunması gerektiğini düzenlemiştir.

Geri göndermeme ilkesi ile AİHS’de düzenlenen “Yaşam Hakkı” kapsamında değerlendirildiğinde, bireyin temel hakkı olarak nitelendirebileceğimiz yaşam hakkının ihlal edilmesi olasılığında bireyin korunmasının amaçlandığı görülecektir.

¹⁵⁷ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 2. Madde Rehberi, 31 Aralık 2018, s. 274.

¹⁵⁸ Ayşe Özkan Duvan, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 2. Maddesi Çerçevesinde Yaşam Hakkının Korunmasında Devletin Yükümlülüğü”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 24, Sayı: 2, 2018, (ss.660-681) s.667.

AİHM’de geri göndermeme ilkesi kapsamında değerlendirilen kararlarda, 2. Maddenin gerekçe olarak esas alındığı, Yaşam Hakkı’nın ihlal edilmesi ihtimallerin olması halinde geri göndermeme ilkesi çerçevesinde karar verildiği görülmektedir.

Madde 3: İşkence Yasağı

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 3. maddesinde “İşkence Yasağı” düzenlenmektedir. Maddede, “*Hiç kimse işkenceye veya insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele veya cezaya tabi tutulamaz.*” Denilmektedir.

İşkence yasağı, mutlak bir hak olup hiçbir gerekçe ile meşrulaştırılamaz. Bu sebeple, işkence yasağı ile ilgili bu düzenleme, AİHS’nin 15. maddesi gereği askıya alınamamaktadır.¹⁵⁹ AİHS’de yer alan İşkence Yasağı, sadece fiziksel bir şiddet yahut işkenceyi kapsamamakta olup psikolojik bir şiddet yahut işkenceyi de kapsamaktadır.

İlgili madde her ne kadar geri göndermeme ilkesi ile ilgili doğrudan bir kural teşkil etmese de aslında geri göndermeme ilkesinin salt amacı ile AİHS’nin 3. maddesinde yer alan amacın benzerlik teşkil ettiği görülmektedir.¹⁶⁰

Geri göndermeme ilkesi, sadece mültecileri değil tüm bireyleri kapsayan bir ilke olduğu gibi AİHS’de düzenlenen “İşkence Yasağı” maddesi ile de devletlere, vatandaş yahut vatandaş olmayan birey ayrımı yapmaksızın tüm bireyleri işkence, insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamelelerden koruma sorumluluğu yüklenmiştir.

Madde 5: Özgürlük ve Güvenlik Hakkı

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 5. maddesinde “Özgürlük ve Güvenlik Hakkı” düzenlenmektedir.

Maddede,

“1. Herkes özgürlük ve güvenlik hakkına sahiptir. Aşağıda belirtilen haller dışında ve yasanın öngördüğü usule uygun olmadan hiç kimse özgürlüğünden yoksun bırakılamaz:

¹⁵⁹ 18.01.1978 tarihli ve 5310/71 başvuru numaralı Ireland v. the UK davası s.65: Sözleşme, işkence ve insanlık dışı veya onur kırıcı muamele veya cezaları, mağdurun davranışından bağımsız olarak, mutlak surette yasaklar. Sözleşme’nin ve 1 ve 4 No.’lu Protokollerin (P1, P4) ağırlıklı maddelerinin çoğunun aksine, 3. Madde (madde 3) istisnalara yer vermediği gibi, 15. Madde 2. Fıkra (madde 15-2) hükmü uyarınca, toplum yaşamını tehdit eden genel bir tehlike halinde bile, bu yasaktan vazgeçilmesi söz konusu olamaz.

¹⁶⁰ Aslı Bayata Canyaş, s.75.

- a) Kişinin, yetkili bir mahkeme tarafından verilmiş mahkûmiyet kararı sonrasında yasaya uygun olarak tutulması;
 - b) Kişinin, bir mahkeme tarafından yasaya uygun olarak verilen bir karara uymaması sebebiyle veya yasanın öngördüğü bir yükümlülüğün uygulanmasını sağlamak amacıyla yasaya uygun olarak yakalanması veya tutulması;
 - c) Kişinin bir suç işlediğinden şüphelenmek için inandırıcı sebeplerin bulunduğu veya suç işlemesine ya da suçu işledikten sonra kaçmasına engel olma zorunluluğu kanaatini doğuran makul gerekçelerin varlığı halinde, yetkili adli merci önüne çıkarılmak üzere yakalanması ve tutulması;
 - d) Bir küçüğün gözetim altında eğitimi için usulüne uygun olarak verilmiş bir karar gereği tutulması veya yetkili merci önüne çıkarılmak üzere yasaya uygun olarak tutulması;
 - e) Bulaşıcı hastalıkların yayılmasını engellemek amacıyla, hastalığı yayabilecek kişilerin, akıl hastalarının, alkol veya uyuşturucu madde bağımlılarının veya serserilerin yasaya uygun olarak tutulması;
 - f) Kişinin, usulüne aykırı surette ülke topraklarına girmekten alıkonması veya hakkında derdest bir sınır dışı ya da iade işleminin olması nedeniyle yasaya uygun olarak yakalanması veya tutulması;
2. Yakalanan her kişiye, yakalanma nedenlerinin ve kendisine yöneltilen her türlü suçlamanın en kısa sürede ve anladığı bir dilde bildirilmesi zorunludur.
3. İşbu maddenin 1.c fıkrasında öngörülen koşullar uyarınca yakalanan veya tutulan herkesin derhal bir yargıç veya yasayla adli görev yapmaya yetkili kılınmış sair bir kamu görevlisinin önüne çıkarılması zorunlu olup, bu kişi makul bir süre içinde yargılanma ya da yargılama süresince serbest bırakılma hakkına sahiptir. Salıverilme, ilgilinin duruşmada hazır bulunmasını sağlayacak bir teminat şartına bağlanabilir.
4. Yakalama veya tutulma yoluyla özgürlüğünden yoksun kılınan herkes, tutulma işleminin yasaya uygunluğu hakkında kısa bir süre içinde karar verilmesi ve, eğer tutulma yasaya aykırı ise, serbest bırakılması için bir mahkemeye başvurma hakkına sahiptir.
5. Bu madde hükümlerine aykırı bir yakalama veya tutma işleminin mağduru olan herkes tazminat hakkına sahiptir.”

denilmektedir.

Özgürlük ve Güvenlik Hakkı, bireyin keyfi yahut gerekçelendirilmemiş sebeplerle özgürlüğünden men edilmesini engelleme, bireyin yaşamının ve özgürlüğünün güvence altına alınması amaçlarını düzenlemektedir.¹⁶¹

5. Madde, AİHS'in 15. maddesi gereğince mutlak bir hak olmamakla birlikte özüne müdahale edilmeyecek bir hak olarak nitelendirilmektedir. Bu madde ile devletlere negatif ve pozitif sorumluluk yüklenmektedir. Devlet, bireyin özgürlüğünü ve güvenliğini tehdit altına alacak her türlü eylemden kaçma yükümlülüğü ile negatif sorumluluğa sahip iken bireyin özgürlüğünün ve güvenliğinin engellenmesi ihtimallerine karşı önlem alma yükümlülüğü ile pozitif sorumluluğa sahiptir.

¹⁶¹ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 5. Madde Rehberi, 30 Nisan 2021, s.12

Geri göndermeme ilkesi, AİHS'in 5. maddesi çerçevesinde değerlendirmek gerekirse öncelikle maddenin 1. Fıkrasının f bendinde yer alan “*Kişinin, usulüne aykırı surette ülke topraklarına girmekten alıkonması veya hakkında derdest bir sınır dışı ya da iade işleminin olması nedeniyle yasaya uygun olarak yakalanması veya tutulması*” cümlesinin incelenmesi gerekmektedir. Bu fıkra ile bir kişinin sığınacağı ülkenin topraklarına hukuka aykırı bir şekilde girmesi sonucunda verilmiş ya da kişi hakkında başka sebeple verilmiş haklı bir sınır dışı etme kararının bulunması durumunda sığınacağı ülke, özgürlük ve güvenlik hakkının özüne dokunmadan, kişinin özgürlüğünü kısıtlayabilecektir.¹⁶² Nitekim, burada devlet tarafından özgürlüğünün kısıtlanmasına ilişkin eylemlerin gerçekleştirilmesi sırasında, kişinin özgürlük ve güvenlik hakkının özünü ihlal edilip edilmediğinin değerlendirilmesi AİHM tarafından gerçekleştirilmektedir.

Örneğin Amuur-Fransa davası¹⁶³, iltica talebinde bulunan kişilerin havaalanının transit bölgesinde hiçbir haklı gerekçe gösterilmeksizin makul olmayan bir süre bekletilmesine ilişkindir. AİHM, başvuru sahiplerinin, 20 gün süre ile sıkı havaalanının transit bölgesinde tutulması, sıkı bir polis denetime tabi olması ve hiçbir sosyal haktan yararlanamaması gibi eylemlerin başvuru sahiplerinin fiile özgürlüklerinden mahrum edildiğine sebep olduğu kanaatine varmış ve ihlal kararı vermiştir.¹⁶⁴

Madde 8: Özel ve Aile Hayatına Saygı Hakkı

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 8. maddesinde “Özel ve Aile Hayatına Saygı Hakkı” düzenlenmektedir.

Maddede;

“1. Herkes özel ve aile hayatına, konutuna ve yazışmasına saygı gösterilmesi hakkına sahiptir.

3. Bu hakkın kullanılmasına bir kamu makamının müdahalesi, ancak müdahalenin yasayla öngörülmüş ve demokratik bir toplumda ulusal güvenlik, kamu güvenliği, ülkenin ekonomik refahı, düzenin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli bir tedbir olması durumunda söz konusu olabilir.”

denilmektedir.

¹⁶² Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 2. Madde Rehberi, 31 Aralık 2018, s.353.

¹⁶³ Amuur Fransa Davası, 25 Haziran 1996 Tarihli Karar, Hükümler ve Kararlara İlişkin Reports, 1996-III, No. 11, s. 847-848, paragraf 41 ve 43.

¹⁶⁴ Gilles Dutertre, *AİHM Kararlarından Örnekler*, Avrupa Konseyi Yayınları, 2003, s. 66

Özel ve Aile Hayatına Saygı Hakkı ile bireyin özel hayatına, aile hayatına, konutuna ve haberleşme özgürlüğüne keyfi olarak müdahale edilmesini engellemek amaçlanmıştır. Bu temel amaç ile devletlere sadece negatif sorumluluk yüklenmiştir. Ancak devletlerin sorumluluğu negatif sorumluluk ile sona ermemektedir. Devletlerin pozitif sorumlulukları da bulunmaktadır. Pozitif sorumluluk ile devletlerine yüklenen ise bireyin bu haklarının güvence altına alınmasını sağlayacak eylemlerin gerçekleştirilmesidir.¹⁶⁵

Geri göndermeme ilkesinin korunması açısından yukarıda sayılan tüm maddeler önem arz etmektedir. Ancak AİHS'in 2. ve 3. maddeleri AB Vasıf Yönergesi 'nde tamamlayıcı koruma mekanizması olarak yer almaktadır.¹⁶⁶ Bu sebeplerle, geri göndermeme ilkesinin korunması açısından Yaşam Hakkı ve İşkence Yasağı 'nın önemi oldukça fazladır.

Nitekim, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Geri Gönderme Kararlarına ilişkin mahkeme kararları incelendiğinde, mahkeme tarafından Yaşam Hakkı ve İşkence Yasağının birlikte gerekçe olarak esas alındığı görülecektir.¹⁶⁷ AİHM, istisnai olarak başvurunun gönderileceği yerde AİHS 5. maddesine ya da 8. maddesine açıkça aykırılık teşkil edecek bir muamele var ise geri göndermeme ilkesine yönelik değerlendirmesini bu maddeler kapsamında da yapmaktadır.¹⁶⁸

Örneğin, Bahaddar/Hollanda davasında¹⁶⁹, başvuru sahibi, gönderileceği ülkede ölüm cezası ile karşı karşıya kalacağını ve bu durumun yaşam hakkını ihlal edeceğini iddia etmiştir. Mahkeme tarafından, kişinin gönderileceği ülkede ölüm cezası ile karşı karşıya kalması ihtimali ile AİHS'in 2. ve 3. maddelerinin ihlal edilmiş olacağı kanaatine varılmıştır.¹⁷⁰

¹⁶⁵ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 8. Madde Rehberi, 30 Nisan 2019, s.8.

¹⁶⁶ J. Mc Adam, Complementary Protection in International Refugee Law, Oxford Scholarship Online, 2012, s. 146.

¹⁶⁷ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihat Rehberi-Göç, 2020, s. 16

¹⁶⁸ Othman (Abu Qata) v. Birleşik Krallık, Başvuru No. 8139/09, Karar Tarihi: 17.01.2012, s. 231-233,258; Soering v. Birleşik Krallık, Başvuru No. 14038/88, Karar Tarihi: 07.07.1989, s. 113; Al-Saadoon and Mufdhi v. Birleşik Krallık, Başvuru No. 61498/08, Karar Tarihi: 02.03.2010, s.149.

¹⁶⁹Bahaddar/ Hollanda Davası, AİHM, Başvuru No: 25894/94, Karar Tarihi: 19.02.1998

¹⁷⁰ Didem Aytekin, s. 141.

Sonuç olarak, AİHS’de her ne kadar Geri Göndermeme İlkesi bağlamında yazılı bir kural bulunmasa da AİHS’de yer alan maddeler ve AİHM kararları neticesinde Geri Göndermeme İlkesinin kapsamlı olarak korunduğu görülmektedir.

3.3.Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Suriyeli Mültecilere Uygulanabilirliği

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin detaylıca incelenmesi¹⁷¹ neticesinde, Sözleşme’nin hiçbir birey, topluluk, ırk, zaman ve coğrafya sınırlaması yapmaksızın tüm insanlığın haklarını koruma altına alma amacı taşıdığı görülecektir. Sözleşmenin tarafı olan devletler, egemenlik alanı içerisinde bulunan her bireyin AİHS’de yer alan temel hak ve özgürlüklerden faydalanmasını sağlama sorumluluğu içerisindedir. Burada önemle belirtilmesi gerekir ki, bireyin AİHS’de yer alan korumadan sağlanabilmesi için taraf devlet vatandaşı olması gerekmeksizin sadece bireye karşı ihlalin taraf devlet tarafından gerçekleştirilmesi yeterli olacaktır.¹⁷² AİHS, sahip olduğu bu özelliklerle mültecilere bakımından da temel hakların korunmasında büyük bir öneme sahip olmuştur.

Ayrıca, AİHS’in tüm bireylere sağladığı korumadan yararlanabilmenin en önemli aracı bir yargılama merciine sahip olmasıdır. AİHM, AİHS’de koruma altına alınan hakların ihlal edilmesi/ihlal edilmesi iddiaları kapsamında başvurulabilecek bir yargı merciidir.¹⁷³ Bireyler, AİHS kapsamında temel hak ve özgürlüklerine ilişkin düzenlenen haklara ilişkin bir ihlalin gerçekleşmesi halinde, AİHM’e başvurumaktadırlar. AİHS, mülteciler bakımından temel hakların korunmasına yönelik olarak büyük bir öneme sahip olması nedeni ile AİHM’de hakları ihlal edilen mülteciler tarafından sıklıkla başvuru olan bir yargı yolu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bilindiği üzere, Suriye’de 2011 yılında başlayan ve sonrasında dış güçlerinde dahil olduğu iç savaş nedeni ile “Suriyeli mülteciler” tüm dünyanın gündem konusu olmuştur. Suriyeli mülteciler, vatanlarında yaşanan iç savaş nedeni ile hak ve

¹⁷¹ Bknz:Bölüm 3.1.

¹⁷² Macit Akman, s. 81.

¹⁷³Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

https://tr.wikipedia.org/wiki/Avrupa_%C4%B0nsan_Haklar%C4%B1_Mahkemesi. Erişim Tarihi: 20.02.2022

özgürlüklerinin korunması için devletlerden sığınma taleplerinde bulunmuşlardır. Suriyeli mülteciler, sığınma talebinde bulundukları devletlerin eylemleri sebebi ile temel hak ve özgürlüklerinin engellenmesi ile karşı karşıya kalmıştır. Bu aşamada Suriyeli mülteciler, koruma mekanizması olarak adlandırabileceğimiz AİHS'in sağladığı güvencelere sığınmışlardır. AİHS, tüm bireyleri koruma amacı taşıması ve herhangi bir sınırlama içermemesi nedeni ile Suriyeli mülteciler için de bir koruma mekanizması oluşturmuştur.

Suriyeli mülteciler, egemenliği altında olan devletlerin kendilerine yönelik olarak gerçekleştirmiş olduğu ve temel hak ve özgürlüklerine müdahale içeren eylemlere karşı birçok kez AİHM yargı yoluna başvurmuşlardır. AİHM, AİHS kapsamında korunan tüm bireylere karşı bir koruma sağladığı gibi Suriyeli mültecilere de herhangi bir ayırım gözetmeksizin bir koruma sağlamıştır.

AİHM'in Suriyeli mültecilerin başvurusu neticesinde vermiş olduğu kararlara ilişkin birçok örnek bulunmaktadır. Bu kararlardan bir tanesi L.m. ve Diğerleri/Rusya kararıdır. Karar,¹⁷⁴ Bahse konu kararda başvuruçulardan ikisi Suriye vatandaşı olup yasa dışı yollardan taraf devlete giriş yapmışlar, sonrasında yakalanmışlar ve sığınma talebinde bulunmuşlardır. Başvuruçular, Suriye'de devam eden iç karışıklığın artık bir savaşa dönüştüğünü, Suriye'ye dönmeleri halinde ölme tehlikesi ile karşı karşıya kalacaklarını ve taraf devletin kendilerini sınır dışı etmeleri halinde AİHS'in ilgili maddelerinin ihlal edileceğini iddia etmişlerdir. AİHM, başvuruçuların iddiaları neticesinde taraf devlet Rusya tarafından, başvuruçuların sınır dışı edilmesinin AİHS kapsamında ilgili maddelerin ihlale neden olduğu kanaatine varmıştır.

AİHM tarafından mültecilerin başvurusu neticesinde verilmiş bir diğer örnek kararı kısaca inceleyelim. Abdolkhani ve Karimnia/ Türkiye davasında, başvuruçular, İran vatandaşı olup taraf devlet Türkiye'ye yasa dışı yollardan giriş yapmışlar ve sığınma talebinde bulunmuşlardır. Taraf devlet, yasa dışı yollardan giriş yapan başvuruçuları sınır dışı etme kararı almıştır. Başvuruçular ise vatanlarına geri gönderilmeleri halinde idam edileceklerini, sınır dışı etme kararı verilmeden önce tutuklu olduklarını ve tutuklu olmalarına ilişkin hiçbir gerekçe belirtilmediğini ve bu sebeplerle, taraf devlet Türkiye

¹⁷⁴ İlgili karar yazımızın Geri Göndermeme İlkesine İlişkin AİHM Kararları başlıklı Bölüm 3.4'de detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

tarafından özgürlük ve güvenlik haklarının ihlal edildiğini iddia etmiştir. AİHM, başvurucuların iddiaları neticesinde taraf devlet Türkiye tarafından, başvurucuların sınır dışı edilmesinin ve taraf devlet tarafından tutuklu kaldıkları süre zarfında başvurucuların haklarından mahrum edilmesinin AİHS kapsamında ilgili maddelerin ihlale neden olduğu kanaatine varmıştır.¹⁷⁵

Benzer olayların vuku bulduğu bu iki kararda, başvurucuların farklı ülke vatandaşları olmasına rağmen benzer olayların yaşanması nedeni ile aynı gerekçeler ile ihlal kararları verilmiştir. Görüldüğü üzere, AİHS kapsamında yer alan temel hak ve özgürlüklerin Suriyeli mültecilere de hiçbir ayırım ve farklılık gözetilmeksizin uygulandığı açıktır.

Sonuç olarak, AİHS'in herhangi bir ayırım gözetmeksizin tüm bireylerin temel hak ve özgürlüklerini koruma amacı güttüğü ve bu amacın bir sonucu olarak AİHS tarafından korunan haklar ile mültecilere de bir koruma sağlandığı görülmektedir.

3.4 Geri Göndermeme İlkesine İlişkin Avrupa İnsan Hakları

Mahkemesi Kararları

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde Geri Göndermeme İlkesi kapsamında değerlendirilen maddeler, çalışmanın önceki bölümlerinde ele alınmıştır. Bu bölümde ise Geri Göndermeme İlkesi kapsamında AİHM tarafından verilmiş olan kararların hangi gerekçeler ile değerlendirildiği ele alınacaktır.

L.M ve Diğerleri/Rusya Davası¹⁷⁶

Suriye'de yaşayan vatansız bir Filistinli olan L.M. ile iki Suriye vatandaşı A.A. ve M.A. tarafından Rusya Federasyonu'na karşı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 2., 3., 5. ve 13. maddelerinin ihlal edildiği gerekçesi ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvurmuşlardır. 9 Şubat 2013 tarihinde taraf devlete giriş yapmış, 14 Nisan 2014 tarihinde yakalanmış, A.A. 21 Nisan 2013 tarihinde taraf devlete giriş

¹⁷⁵ Eda Bozbeyoğlu, s. 73.

¹⁷⁶ L.M. ve Diğerleri/ RUSYA Davası, Başvuru No. 40081/14, 40088/14 ve 40127/14, 15.10.2015 Türkçe Çeviri, Adalet Bakanlığı Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü İnsan Hakları Daire Başkanlığı, 2015.

yapmış, 15 Nisan 2014 tarihinde yakalanmış ve M.A. 21 Nisan 2013 tarihinde taraf devlete giriş yapmış, 15 Nisan 2014 tarihinde yakalanmıştır.¹⁷⁷ Başvurucular, AİHM'e başvurmaları sırasında, Federal Göçmenlik Bürosunca işletilen bir tutulma merkezinde bulunmaktadır.¹⁷⁸

Başvurucular, Rusya Federasyonu tarafından Suriye'ye iade edilmeleri halinde AİHS'in 2. ve 3. maddelerinin ihlal edileceğinin ve Rusya'da tutulmaları halinde de AİHS'in 3. ve 5. maddelerinin ihlal edileceğini iddia etmişlerdir. Ayrıca başvurucular, bahse konu ihlallerle ilgili olarak etkili bir iç hukuk yolunun bulunmadığı gerekçesi ile AİHS'in 13. maddesine yönelik bir ihlal olduğunu da iddia etmişlerdir.¹⁷⁹

Başvurucuların Suriye'ye Geri Gönderilmesi ile İlgili AİHS'in 2. 3. ve 13. Maddelerinin İhlal Edildiği İddiasına Yönelik Değerlendirme;

Taraf Devletin İddiaları ve Savunmaları:

Taraf devlet yapmış olduğu savunmalarda özetle; öncelikle başvurucuların iç hukuk yollarını tüketmediklerini, başvurucuların yakalanmasından sonra herhangi bir sığınma talebinde bulunmadıklarını, başvurucuların ülkelerine dönmelerine engel olan hususların soyut beyanlardan ibaret olduğunu ve beyanlarını destekleyici herhangi bir gerekçelerinin olmadığını iddia etmişlerdir. Bu sayılan nedenlerle, başvurucular tarafından AİHS'in 2 ve 3. maddelerinin ihlaline ilişkin öne sürülen iddiaların, iç hukuk yollarının tüketilmediği ve açıkça somut dayanaktan yoksun oldukları gerekçesiyle reddedilmesi gerektiğini savunmuşlardır.

Başvurucuların İddiaları ve Savunmaları:

Başvurucular yapmış olduğu savunmalarda özetle; Suriye'ye iade edilmeleri halinde sürekli olarak öldürülme korkusu ve tehdidi ile yaşayacaklarını, Suriye'de devam etmekte olan çatışma ortamı sebebiyle bu korkularının daha da fazla olduklarını beyan etmişlerdir. Başvurucular, Suriye'de devam eden çatışma ortamına ve Suriye'ye

¹⁷⁷ L.M. ve Diğerleri/ RUSYA Davası, s. 8-9.

¹⁷⁸ L.M. ve Diğerleri/ RUSYA Davası, s.6.

¹⁷⁹ AİHS m.13: "Bu Sözleşme'de tanınmış olan hak ve özgürlükleri ihlal edilen herkes, söz konusu ihlal resmi yetkisi dâhilinde hareket eden kişiler tarafından gerçekleştirilmiş olsa dahi, ulusal bir merci önünde etkili bir hukuk yoluna başvurma hakkına sahiptir."

geri gönderilmesi durumunda karşılaşılabilecekleri tehlikelere ilişkin detaylı bilgi ve belge sunmuşlardır.

Başvuruculardan L.M, vatansız olduğunu bu sebeple korunmaya daha çok ihtiyacı olduğunu, diğer başvurucular A.A ve M.A ise 2013 yılından itibaren Suriye’de devam eden çatışmaların artık bir savaşa dönüştüğünü, ailelerinin muhalif güçler tarafından katledildiğini, Suriye’ye geri dönmeleri halinde kendilerinin de aileleri gibi muhalif güçler tarafından öldürüleceklerini beyan etmişlerdir.

Taraf devlet tarafından ileri sürülen iç hukuk yollarının tüketilmediği iddialarına yönelik olarak; taraf devletin kendi içerisindeki sisteme yeterince erişim sağlayamadıklarını, Rusça bilmediklerini ve dil konusunda kendilerine yardımcı olacak bir tercüman imkanının sağlanmadığını, hiçbir adli ve sosyal yardımdan yararlanamadıklarını iddia etmişler ve bu sebepleri gerekçe göstererek erişim sağlayabildikleri tüm etkili iç hukuk yollarının tüketildiğini savunmuşlardır.

Taraf devlet tarafından ileri sürülen sığınma talebinde bulunmadıklarını iddialarına yönelik olarak; mülteci veya geçici sığınma başvurularının taraf devlette Bölge Mahkemesi’nde 27 Mayıs 2014 tarihinde görülen duruşma öncesinde yapıldığının ancak bu durumun geri göndermeme hususunda güvence sağlamadığının bölge mahkemesi tarafından savunulduğunu beyan etmişlerdir.

Mahkemenin Değerlendirmesi:

Mahkeme öncelikle, taraf devlet tarafından ileri sürülen, “başvurucuların iç hukuk yollarını tüketmedikleri” iddiasını ele almış ve değerlendirmiştir.¹⁸⁰ Mahkeme, başvurunun taraf devletlerden geri gönderilmeye çabalanması durumunda, bir hukuk yolunun otomatik durdurucu etkisinin olması halinde etkili bir hukuk yolu olabileceğini kaydetmiştir. Ancak bir hukuk yoluna başvurulması halinde bu başvuru, sürecin durdurulmasına engel olmayacak ise bu yolun etkili bir hukuk yolu olmadığı mahkemece kaydedilmiştir.

¹⁸⁰ L.M. ve Diğerleri/ RUSYA Davası, s.99.

Nitekim, Gayratbek Saliyev/Rusya Kararında¹⁸¹ Mahkeme, taraf devletin bireylerin iadesi kapsamında otomatik durdurucu etkisine sahip olmayan yolların etkili bir hukuk yolu olmadığı kanaatine varmıştır.¹⁸²

Ayrıca Mahkeme, taraf devlet tarafından ileri sürülen, “başvurucuların iç hukuk yollarını tüketmedikleri” iddiasını değerlendirirken; başvurucuların, iddia ve savunmalarını taraf devlette görülen davada etkili bir şekilde ileri sunamadıkları, yasal temsilcilerinin olmaması sebebiyle büyük hak kayıplarına uğradıkları, tutulma merkezinde bulunmaları sebebiyle davayı takip edemediklerini iddialarını da göz önünde tutmuştur.

Mahkeme esasa ilişkin incelemeye geçtiğinde, başvuru konusu olayın AİHS’in 2. ve 3. maddesi ile birlikte değerlendirilmesi gerektiğini kaydetmiştir. Mahkeme tarafından AİHS’in 2. ve 3. maddelerine dayanarak inceleme gerçekleştirilirken Mahkemenin esas aldığı hususlar kararda belirtilmiştir. Bu hususlar;

- a) Başvuranların ölüm ve/veya kötü muamele gerçek riskiyle karşılaşacaklarına inanılmasını gerektirecek sağlam gerekçelerin varlığı ve bu gerekçelerin ulusal mahkemelerce değerlendirilmesi
- b) Konuya ilişkin yeterli belgelere dayanarak kötü muameleye maruz kalma gerçek riskine ilişkin iddiaları değerlendirme görevi
- c) Kötü muamele riski veya yaşam tehlikesi

şeklindedir.

Mahkeme başvuru konusu olayı, yukarıda belirtilen hususlar kapsamında incelemiş ve değerlendirmiştir. Gerçekleştirilen bu incelemeler neticesinde; başvurucuların, Suriye’ye geri gönderilmesi halinde AİHS’in 2. ve 3. maddesinin ihlal edileceği kanaatine varmıştır.¹⁸³ Mahkeme ayrıca, AİHS’in 13. maddesinin ihlali iddiasını 2. ve 3. maddelerin ihlali kapsamında değerlendirmiş ve ayrıca bir ihlal olarak nitelendirmemiştir.¹⁸⁴

¹⁸¹ Gayratbek Saliyev/Rusya kararı, No. 39093/13, s. 41, 17 Nisan 2014

¹⁸² L.M. ve Diğerleri/ RUSYA Davası, s.100.

¹⁸³ L.M. ve Diğerleri/ RUSYA Davası, s.126.

¹⁸⁴ L.M. ve Diğerleri/ RUSYA Davası, s.127.

Başvurucuların Tutulma Koşulları Sebebi ile AİHS'in 3. Maddesinin İhlal Edildiği İddiasına Yönelik Değerlendirme:

Başvurucuların İddiaları:

Başvurucular, taraf devlette tutulma merkezinde bulundukları zaman zarfında; tutulma merkezinde görev alan personeller tarafından fiziksel ve psikolojik şiddete maruz kaldıklarını, sağlık tedavisinden yararlanamadıklarını, mahremiyet alanlarının bulunmadıklarını iddia etmişler ve AİHS'in 3. maddesinin ihlal edildiğini savunmuşlardır.¹⁸⁵

Taraf Devletin İddiaları:

Taraf devlet, tutulma merkezinde bulunan asgari şartları ileri sürerek başvurucuların iddialarının gerçek olmadığını, başvurucuların insani şartlarda yaşamaları için gereken tüm özelliklerin mevcut olduğunu iddia etmiştir.

Mahkemenin Değerlendirmesi:

Mahkeme, daha öncesinde taraf devlette bulunan tutulma merkezlerindeki tutulma şartlarının AİHS'in 3. maddesinin ihlaline yönelik olduğuna ilişkin karar vermiştir. Vermiş olduğu bu kararlarda¹⁸⁶ mevcut olmayan açık hava imkanını, yetersiz hijyen koşullarını, tutulma merkezindeki aşırı kalabalıklaşmayı esas almıştır. Ancak başvuru konusu olayda, taraflarca sunulan belge ve bilgiler incelenmiş ve tutulma koşullarının AİHS'in 3. maddesini ihlal etmediği kanaatine varmıştır.¹⁸⁷

Başvurucuların AİHS'in 5. Maddesinin İhlal Edildiği İddiasına Yönelik Değerlendirme:

Başvurucuların İddiaları:

Başvurucular, AİHS'in 5. maddesinin aşağıda yer alan kısımları ile ilgili bir ihlal gerçekleştiğini iddia etmiştir.

“1. Herkes özgürlük ve güvenlik hakkına sahiptir. Aşağıda belirtilen haller dışında ve yasanın öngördüğü usule uygun olmadan hiç kimse özgürlüğünden yoksun bırakılamaz: “

¹⁸⁵ L.M. ve Diğerleri/ RUSYA Davası, s.129.

¹⁸⁶ Bknz. Kim / Rusya, No. 44260/13, s. 32, 17 Temmuz 2014

¹⁸⁷ L.M. ve Diğerleri/ RUSYA Davası, s.136.

“... (f) Kişinin, usulüne aykırı surette ülke topraklarına girmekten alıkonması veya hakkında derdest bir sınır dışı ya da iade işleminin olması nedeniyle yasaya uygun olarak yakalanması veya tutulması”

“4. Yakalama veya tutulma yoluyla özgürlüğünden yoksun kılınan herkes, tutulma işleminin yasaya uygunluğu hakkında kısa bir süre içinde karar verilmesi ve eğer tutulma yasaya aykırı ise, serbest bırakılması için bir mahkemeye başvurma hakkına sahiptir. ...”

Başvurucular, tutulmalarına ilişkin herhangi bir adli incelemeye erişimlerinin olmadığını ve bu sebeple AİHS m.5/4’ün ihlal edildiğini iddia etmişlerdir.¹⁸⁸

Başvurucular, mahkeme kararlarında tutulma süresi için herhangi bir azami süre öngörülmediğini, alıkoyma işleminin süresini belirleyen herhangi bir düzenleme olmadığını ve fazlası ile uzun süren alıkoyma işlemlerinin cezalandırıcı nitelikte olduğunu ve bu sebeplerle AİHS m.5/1-f’nin ihlal edildiğini iddia etmişlerdir.

Mahkemenin Değerlendirmesi:

Mahkeme, daha öncesinde taraf devlette bir başvurunun sınır dışı edilmek amacı ile alıkonmasının adli incelemeye tabi tutulması için dava açma olanağı sağlayan herhangi bir hüküm bulunmaması sebebiyle AİHS m.5/4’ün ihlal edildiğine ilişkin karar¹⁸⁹vermiştir.

Nitekim mahkeme, başvuruya konu olayda da aynı gerekçeler ile taraf devlet tarafından AİHS m.5/4’ün ihlal edildiği kanaatine varmıştır.¹⁹⁰

Mahkeme, daha öncesinde vermiş olduğu kararlarda¹⁹¹, bireyleri özgürlüğünden yoksun bırakma önleminin sadece haklı gerekçeler ile sürdürülebileceğini, özgürlükten yoksun bırakma önleminin keyfilikten uzak olması gerektiğini, alıkoyma süresinin makul bir süre olması gerektiğini, alıkoyma eyleminin gerçekleştiği yer koşullarının uygun olması gerektiğini kaydetmiştir.

Nitekim mahkeme, başvuruya konu olayda da aynı gerekçeler ile taraf devlet tarafından AİHS m.5/1-f’in ihlal edildiği kanaatine varmıştır.¹⁹²

¹⁸⁸ L.M. ve Diğerleri/ RUSYA Davası, s.140.

¹⁸⁹ Bknz: Akram Karimov / Rusya, no. 62892/12

¹⁹⁰ L.M. ve Diğerleri/ RUSYA Davası, s.142.

¹⁹¹ Bknz: Gebremedhin [Gaberamadhien] / Fransa, no.25389/05, s. 74.

¹⁹² L.M. ve Diğerleri/ RUSYA Davası, s.152.

Sonuç olarak, Başvurucuların Suriye'ye geri gönderilmesine ilişkin kararların AİHS'in 2. ve 3. maddelerin ihlaline sebep olacağının, taraf devlet tarafından AİHS'in m.5/1-f ve m.5/4'ün ihlal edildiğinin kanaatine varılmıştır.

Keshmiri/Türkiye Davası¹⁹³

İran vatandaşı olan Başvurucu, taraf devletçe sınır dışı edilmesi halinde AİHS'in 2., 3. ve 13. maddeleri kapsamında bir ihlal gerçekleşeceği iddiası ile AİHM'e başvurmuştur.

Başvurucu, sahte bir pasaport ile taraf devlete giriş yapmış olup başvurucunun taraf devlete ne zaman giriş yaptığı bilinmemektedir. Başvurucu 1 Haziran 2008'de taraf devletin kolluk kuvvetleri tarafından yakalanmıştır. Polis denetiminde tutulmasının ardından taraf devlete yasa dışı yollardan girme ve pasaport sahteciliği yapması nedeniyle tutuklanmış ve Muğla Cezaevine gönderilmiştir. Akabinde İran'a geri gönderilmek üzere Van'a nakledilmiştir. Ancak başvuru, AİHM İç Tüzüğü'nün 39. maddesi kapsamında ihtiyati tedbir alınmasına ilişkin talepte bulunmuş, bu sebeple Kırklareli Yabancılar Misafirhanesi'ne gönderilmiştir.

Başvurucunun İddiaları:

Başvurucu, İran'a geri gönderilmesi halinde sürekli olarak öldürülme korkusu ve tehdidi ile yaşayacağını, eski bir PMOI üyesi olduğundan İran'da ölüm cezası ile karşı karşıya kalacağını ve bu hususların AİHS'in 2. ve 3. maddelerinin ihlaline sebep olacağını iddia etmiştir. Ayrıca başvuru, AİHS'in 2. ve 3. maddeleri kapsamındaki şikayetlerine yönelik olarak etkili bir iç hukuk yolunun olmadığı bahsi ile AİHS'in 13. maddesinin de ihlal edildiğini iddia etmiştir.

Taraf Devletin İddiaları:

¹⁹³ KESHMIRI/TÜRKİYE Başvuru No. 36370/08, 13.04.2010, Türkçe Çeviri, Dışişleri Bakanlığı Avrupa Konseyi ve İnsan Hakları Genel Müdür Yardımcılığı, Dış İşleri Bakanlığı 2010.

Taraf devlet, başvurucunun bir terör örgütü olan PMOI'nın bir üyesi olduğunu, bu sebeple başvurucunun ulusal ve kamu güvenliği için bir tehdit olduğunu, ayrıca başvurucunun geçerli bir sığınma talebinde bulunmadığını iddia etmiştir.

Mahkemenin Değerlendirmesi:

Mahkeme, eski bir PMOI üyesi olan başvurucunun İran'a geri gönderilmesinin AİHS'in 3. maddesine aykırılık teşkil edeceğini, başvurucunun geri gönderildiği yerde kötü bir muameleye maruz bırakılma ihtimalinin olduğunu, ayrıca başvuruçuların şikayetlerine ilişkin etkili bir iç hukuk yolu bulunmadığı sonucuna varmıştır.

Mahkeme gerekli değerlendirmeler neticesinde, başvurucunun geri gönderilmesi halinde AİHS'in 3. maddesinin ihlal edileceği ve AİHS'in 13. maddesinin ihlal edildiği kanaatine varmıştır.

Sonuç olarak, AİHM tarafından Geri Göndermeme İlkesi kapsamında verilen kararları irdelediğimizde;

Bireyin geri gönderilmesi halinde karşılaşılabilecek tüm ihtimallerin büyük bir titizlik ile incelendiği,

Bireyin hayat ve özgürlüğünün korunmasına yönelik tüm tedbirlerin alınıp alınmadığı hususun gözetildiği,

Daha öncesinde vermiş olduğu ve somut olayla benzerlik gösteren kararlara bağlı kaldığı, bu bağlının mahkemenin objektifliğini ortaya koyduğu, görülecektir.

SONUÇ

Tunus'ta başlayarak diğer Arap ülkelerine yayılan ve “Arap Baharı” olarak adlandırılan halk ayaklanmaları 2011 yılında Suriye'ye sıçramış, insan hakları ihlalleri, ifade özgürlüğü, Rejimin uyguladığı baskılar, ekonomik kriz gibi iç ve dış pek çok sebeple gün geçtikçe büyümüş ve adeta bir iç savaşa dönüşmüştür.

Suriye'de yaşanan iç savaş sebebiyle milyonlarca Suriyeli can güvenliğini sağlamak için Türkiye, Lübnan, Ürdün gibi komşu ülkelere göç etmek zorunda kalmıştır. Savaştan kaçan Suriyeli mültecileri kabul eden ülkeler ilk dönemde bu durumun geçici olacağını düşünerek kapasitelerinin çok üzerinde mülteciyi ülkelere kabul etmişlerdir. Ancak sürecin tahmin edilenin aksine uzaması ve daha da derinleşmesiyle birlikte mülteciler kabul edildikleri ülkelerde çok büyük sorunlara sebep olmuştur.

Yaşanan göç dalgasından etkilenen ülkelerin başında Türkiye gelmektedir. Türkiye, Suriye'de yaşanan iç karışıklığın geçici olduğunu, belirli süre sonra durumun düzeleceğini düşünerek Suriyeli mülteciler için sınır illerinde kamplar kurmuş ve gelen Suriyelileri bu kamplara yerleştirmiştir. Ancak bir süre sonra kampların sayısı yetersiz kalmış ve Suriyeliler önce çevre illere daha sonra da tüm ülkeye yayılmışlardır.

Ülkemizde bulunan Suriyeli sayısının gün geçtikçe artmasıyla birlikte Suriyelilere yönelik rahatsızlıklar giderek çoğalmıştır. Önceleri dini ve insani duygularla toplumun genelinde misafir olarak görülen Suriyeliler, sigortasız işlerde çalıştırılmaları, kültürel farklılıkların zamanla ön plana çıkması, Türk erkeklerinin ikinci eş olarak Suriyeli kadınlarla evlenmesi, toplumun demografik yapısının bozulacağı endişesi, kadınlara karşı cinsel taciz ve sarkıntılık gibi suçlara karışmaları, toplumdaki Suriyelilere yapılan ekonomik yardımlar ve ücretsiz verilen kamu hizmetleri algısı gibi sebeplerle artık geri gönderilmesi gereken kişiler olarak görülmeye başlanmıştır. Toplumdaki rahatsızlıkların artmasıyla birlikte Suriyelilerin geri gönderilmesi meselesi siyasi tartışmaların arasında yerini almıştır. Öyle ki siyasi partilerin seçim propagandalarında dahi önemli bir yer tutar hale gelmiştir.

Suriyelilerin hangi şartlarda geri gönderilebileceği incelendiğinde 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi başta olmak üzere pek çok uluslararası sözleşme ve belgede düzenlenmiş olan geri gönderme yasağı karşımıza çıkmaktadır. 1951 tarihli Cenevre

Sözleşmesinde “*Hiçbir Taraf Devlet, bir mülteciyi, ırkı, dini, tabiiyeti belirli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatı ya da özgürlüğü tehlike altında olacak ülkelerin sınırlarına, her ne şekilde olursa olsun geri göndermeyecek veya iade etmeyecektir.*” şeklindeki düzenlemeyle geri göndermeme ilkesi benimsenmiştir.

Her ne kadar Birleşmiş Milletler bünyesinde imzalanan Cenevre Sözleşmesi’nde kişilerin ayrımcılığa ve kötü muameleye maruz kalacağı ülkeye geri gönderilemeyeceği düzenlenmişse de taraf devletlerin sözleşmeye koydukları coğrafi çekinceler ve “*bulunduğu ülkenin güvenliği bakımından tehlikeli sayılmak için ciddi sebepler bulunan ya da ciddi bir adi suçtan dolayı kesinleşen hüküm sonucu mahkûm olup bu yüzden söz konusu ülkenin halkı açısından bir tehlike oluşturan*” mültecilerin istisna tutulması ilkenin uygulanmasını zorlaştırmıştır.¹⁹⁴

1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi’ne karşın Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde geri göndermeme ilkesi doğrudan düzenlenmemiştir. Ancak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin geri göndermeme ilkesine ilişkin yapılan başvurular üzerine verdiği kararlara bakıldığında AİHS’de yer alan “Yaşam Hakkı”, “İşkence Yasağı”, “Özgürlük ve Güvenlik Hakkı”, “Özel ve Aile Hayatına Saygı Hakkı” birlikte değerlendirildiğinde geri göndermeme ilkesinin kapsamlı şekilde korunduğu görülmektedir. Hatta geri göndermeme ilkesinin yazılı olarak düzenlendiği diğer uluslararası sözleşmelere nazaran mültecilere daha geniş bir koruma sağladığını söyleyebiliriz. Sağlanan korumanın kapsamının bu denli geniş olması diğer uluslararası sözleşmelerden farklı olarak AİHS’de herhangi bir kısıtlama bulunmamasıyla açıklanabilir.

AİHS’in kişi, topluluk, ırk, zaman ve coğrafya sınırlaması yapmaksızın tüm insanlığın haklarını koruma altına alma amacı taşıdığı düşünüldüğünde Suriyeli mültecilerin Avrupa Parlamentosu’na üye ülkelerin birinde bulunuyor olması sözleşmenin sağladığı haklardan faydalanmaları için yeterlidir. Zira AİHS’de yer alan haklardan AP’ye üye ülkelerde bulunan herkes yararlanabilmektedir. Bu durumda Suriye devleti AP üyesi olmasa da AP üyesi ülkelerde bulunan Suriyeli mülteciler AİHS’de yer alan haklardan AP üyesi ülke vatandaşları gibi yararlanabilmektedir.

¹⁹⁴ Cenevre Sözleşmesi madde 33/2

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin mültecilere ilişkin geri göndermeme kapsamında vermiş olduğu kararlara bakıldığında hemen hepsinde mültecilerin geri gönderilmesi halinde karşılaşıcağı tüm ihtimallerin taraf devletlerce büyük bir titizlik ile incelenmesi gerektiğine dikkat çekilmiş, gönderildiğı ülkede yaşam hakkının ihlal edileceğı veya işkence ve kötü muameleye maruz kalacağına ilişkin risk tespit edilmesine rağmen mültecinin ülkesine geri gönderilmesinin sözleşmeye aykırılık oluşturacağı belirtilmiştir.

Ülkemizde bulunan Suriyeli mültecilerin geri gönderilip gönderilemeyeceğine ilişkin pek çok görüş bulunmaktadır. Konuya ilişkin AIHM kararları incelendiğinde Suriye'de AIHS kapsamında korunan haklara ilişkin tehditler devam ettiğı sürece Suriyeli mültecilerin ülkelerine gönderilmesi mümkün görünmemektedir. Ancak Suriye devletinin temel insan haklarına ilişkin güvenceler vermesi ve bu hususta asgari standartları sağlayacak yapısal değişiklikler yapması halinde Suriyeli mültecilerin ülkelerine gönderilmeleri mümkün olabilecektir.

Sonuç olarak Türkiye'de bulunan Suriyeli mültecilerin ülkelerine geri gönderilmeleri Suriye'de yaşanan iç savaş devam ettiğı sürece, temel hak ve özgürlüklere ilişkin yapısal düzenlemeler yapılmadığı müddetçe mümkün görünmemektedir.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel Yusuf, “Göçmenlerin Kültürel Entegrasyonu”, (içinde) *Türkiye’de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler: Tespitler ve Öneriler* (ed. Adem Esen& Mehmet Duman), WALD, 2019, (ss.13-36).
- Ağır Osman- Sezik Murat, “Suriye’den Türkiye’ye Yaşanan Göç Dalgasından Kaynaklanan Güvenlik Sorunları”, *Birey ve Toplum Dergisi*, Cilt:5, Sayı:9, 2015, (ss.95-123).
- Akman Macit, “İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi’nin Geri Göndermeme İlkesi Bağlamında Mültecilere Uygulanabilirliği, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep 2017.
- Aksar Yusuf, *Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk I*, 3. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2015.
- Aktan Elçin, “Türk Yabancılar Hukuku ve AİHM İçtihadı Doğrultusunda Geri Göndermeme Yasağı”, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2019.
- Amerika İnsan Hakları Sözleşmesi “Pact of San Jose, Kosta Rika”, 1969.
- Amuur Fransa Davası, 25 Haziran 1996 Tarihli Karar, Hükümler ve Kararlara İlişkin Reports, 1996-III, No. 11, s. 847-848, paragraf 41 ve 43.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi https://tr.wikipedia.org/wiki/Avrupa_%C4%B0nsan_Haklar%C4%B1_Mahkemesi. Erişim Tarihi: 20.02.2022
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihat Rehberi-Göç, 2020.
- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 2. Madde Rehberi, 31 Aralık 2018.
- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 5. Madde Rehberi, 30 Nisan 2021.
- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 8. Madde Rehberi, 30 Nisan 2019.
- Aybay Rona, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Konusunda Bazı Genel Gözlemler ve 14. Protokol”, *Tbb Dergisi*, Sayı:88, 2010.
- Aytekin Didem, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Geri Göndermeme İlkesi”, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler

Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2020.

Bahaddar/ Hollanda Davası, AİHM, Başvuru No: 25894/94, Karar Tarihi: 19.02.1998

Bardakçı Tosun Serpil, “Avrupa’ya Göç Suriyeli Mülteciler İçin Bir Umut Mu?”, *International Social Sciences Studies Journal*, Cilt: 4, Sayı: 28, 2018, (ss.6426-6431).

Barkın Ersan, “1951 Tarihli Mülteciliğin Önlenmesi Sözleşmesi”, *Ankara Barosu Dergisi*, Sayı:1, 2014, (ss. 331-360).

Bayata Canyaş Aslı, “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Kapsamındaki Geri Gönderme Yasağının Uygulanma Koşullarının AİHM Kararları Çerçevesinde İrdelenmesi”, *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:5, Sayı:1, 2015, 7(ss. 3-90).

BM-İnsan Hakları Komitesi, Genel Yorum No. 20, 10 Mart 1992. İnternet erişimi: UN Human Rights Committee General Comment No. 20, International Human Rights Instruments, U.N. Doc. HRI/GEN/I/Rev.7, s. 150-3, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G04/413/02/PDF/G0441302.pdf?OpenElement> Erişim Tarihi: 13.10.2021

BMMYK, “Suçluların İadesi ve Uluslararası Mülteci Koruması Hakkında Bilgi Notu”, <https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=55fa5e334>. Erişim Tarihi: 25.12.2021

Bozbeyoğlu Eda, “Mülteciler ve İnsan Hakları”, *Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*, Cilt:2, Sayı:1, 2015, (ss. 60-80).

Bozkurt Kutluhan, “Suriye İç Savaşının yarattığı Mültecilik Akınının Türkiye ve Avrupa Birliği’ne Yansımaları”, *Türk Siyaset Bilimleri Dergisi*, Cilt:1, Sayı: 1, 2018.

Bozovalı Esin, “Geri Göndermeme İlkesi ve Sığınma Hakkı: Türkiye’nin Batı Sınırındaki Düzensiz Göçe Yönelik Uygulamaların AİHM Kararları Işığında Değerlendirilmesi”, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019.

Bozovalı Esin, “Türkiye’deki Suriyeli Mülteciler, “Güvenli Bölge” ve Geri Göndermeme İlkesi”, Anayasa Gündemi, <https://anayasagundemi.com/2019/10/21/turkiyedeki-suriyeli-multeciler-guvenli-bolge-ve-geri-gondermeme-ilkesi/>. Erişim Tarihi: 20.02.2022

- Çağlar M. Turan - Fuat Aksu, “Suriye Krizinde Aktörler, Uyuşmayan Talepler ve Çatışan Çözümler”, *International Journal of Social Inquiry*, Cilt: 12, Sayı: 2, 2019, (ss.507-544).
- Çelikel Aysel- Gelgel Günseli Öztekin, *Yabancılar Hukuku*, 16. Baskı, Beta Yayınevi, İstanbul 2010.
- Çiçekli Bülent, *Uluslararası Hukukta Mülteciler ve Sığınmacılar*, Seçkin Yayınları, İstanbul 2009.
- Demir O. Ömer- Soyupek Yusuf, “Mülteci Krizi Denkleminde AB ve Türkiye: İlkeler, Çıkarlar ve Kaygılar” Göç Çalışmaları Merkezi- Global Politika ve Strateji Yayınları, Ankara 2015.
- Doğan Koray, *Göçmen Kaçakçılığı Suçu*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2008.
- Dost Süleyman, “Ulusal ve Uluslararası Mevzuat Çerçevesinde Ülkemizdeki Suriyeli Sığınmacıların Hukuki Durumu”, *S.D.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:4, Sayı: 1, 2014, (ss. 27-69).
- Dulkadir Dilek, “Türkiye’deki Suriyeli Sığınmacı Krizi ve Suriyelilerin İç Hukuktaki Statüleri”, *Doğu Anadolu Sosyal Bilimlerde Eğilimler Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, 2017, (ss.21-36).
- Duran Hasan- Özdemir Çağatay, “Türk Dış Politikasına Yansımalarıyla Arap Baharı”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 2, 2012.
- Dutertre Gilles, *AIHM Kararlarından Örnekler*, Avrupa Konseyi Yayınları, 2003.
- Ekşi Nuray “İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Sığınmacı ve Mültecilerin Türkiye’den Sınır dışı Edilmelerini Engelleyen Hâller” (AIHM’de Sığınmacı ve Mülteciler), İstanbul Barosu Dergisi, Cilt 82, Sayı 6, 2008.
- Erdoğan M. Murat, “Türkiye’deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum Araştırması”, *Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi*, 2014, (ss. 1-49).
- Esin Sinem, “Kaçmanın İmkânsız Hâli: Suriyeli Mülteciler”, *Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu Araştırmaları Araştırma Enstitüsü Bülteni (DİSKAR)*, Sayı: 4, 2015.
- Eşsiz Sultan, “Mülteci Hukuku ve Türkiye’deki Suriyelerin Durumu” Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karabük 2017.
- European Court of Human Rights, 1994 List of Judgements and Decisions, 1990-94, December 16. 1997; European Court of Human Rights, 1994 List of Judgements and Decisions, 1996- 98, 24.02.1999

Gayratbek Saliyev/Rusya kararı, No. 39093/13, s. 41, 17 Nisan 2014

Giddens Anthony, *Sosyoloji*, (Haz: C. Güzel), Kırmızı Yayınları, İstanbul 2012.

Goodwin Gill- Mc Adam, a.g.e., s. 203, Aktaran: Gökhan Taneri, “Uluslararası Hukukta Mülteci ve Sığınmacıların Geri Gönderilmemesi (Non-Refoulement) İlkesi”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2012.

Göçmen İlke, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Avrupa Birliği ve Türkiye Göç Hukuku, 1. Baskı, Seçkin Hukuk, Ankara 2015.

Güçtürk Yavuz, *Sürgün ile Savaş Arasında Suriyeli Mülteciler*, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA), Ankara, 2014, <http://setav.org/tr/5-soru-surgun-ile-savas-arasinda-suriyeli-multeciler/yorum/18059>, Erişim Tarihi: 10.10. 2021

Güler Ayşegül, “Göç Olgusunun Çok Boyutlu Etkileri ve Türkiye’ye Yansımaları”, *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:10, Sayı:2, 2021, (ss.218-239).

Harris D. J.- M. O’Boyle- E.P. Bates- C.M.Buckley, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku*, Oxford Universty Press , (Ed.Deniz Bıyıklı) *Avrupa Konseyi Program Ofisi*, Ankara, 2013.

Hatton J. Hatton.Williamson G.. Jeffrey (2004), “Refugees, Asylum Seekers and Policy in Europe”

<http://www.economics.adelaide.edu.au/events/archive/2005/Refugees-asylum-seekers-and-policyin-Europe.pdf>. Erişim Tarihi: 05.01.2021

https://www.mfa.gov.tr/avrupa-konseji_.tr.mfa.

IMF, “Syria Arab Republic: Selected Issues”, IMF Country Report, 2016.

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi (İHEB), Madde 14. <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf>. Erişim: 21.08.2021.

İnsani Yardım Vakfı (2016), “Suriye Acil Yardım Raporu (Mayıs 2011–Mayıs 2012)”, <http://www.ihh.org.tr/uploads/2012/suriye-raporu-tr.pdf>. , Erişim Tarihi: 22.12.2021

Kanat Selim- Zenginoğlu Samet, “Avrupa Birliği’nin Suriyeli Mültecilere Yönelik Yaklaşım ve Politikaları”, *Route Educational and Social Science Journal*, Cilt:4, Sayı:3, 2017, (ss.20-32).

Karaca H. Akif, “Uluslararası Koruma ve Geçici Koruma Statüleri Altındaki Yabancıların Sınır Dışı Edilmeleri”, *B.U.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 37, Sayı: 2, 2018, (ss. 141-166).

Kaypak Şafak- Bimay Muzaffer, “Suriye Savaşı Nedeniyle Yaşanan Göçün Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Etkileri: Batman Örneği”, *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, Cilt: 6 Sayı:1, 2016, (ss.84-110).

KESHMIRI/TÜRKİYE Başvuru No. 36370/08, 13.04.2010, Türkçe Çeviri, Dışişleri Bakanlığı Avrupa Konseyi ve İnsan Hakları Genel Müdür Yardımcılığı, Dış İşleri Bakanlığı 2010.

Kim / Rusya, No. 44260/13, s. 32, 17 Temmuz 2014

L.M. ve Diğerleri/ RUSYA Davası, Başvuru No. 40081/14, 40088/14 ve 40127/14, 15.10.2015 Türkçe Çeviri, Adalet Bakanlığı Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü İnsan Hakları Daire Başkanlığı, 2015.

Levent Hediye, “Suriye Krizinin Dinamikleri ve Aktörlerin Değerlendirilmesi”, *Ortadoğu Araştırmaları Merkezi*, Cilt:4, Sayı: 44, 2012, (ss.30-43).

McAdam Jane, *Complementary Protection in International Refugee Law*, Oxford Scholarship Online, 2012.

Mülteciler Derneği, https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/?gclid=CjwKCAiA_omPBhBBEiwAcg7smfHsRcAMRIZF7iPZUCiEqMFzk16I-XQHgOh1_6QsKO9i5qJ9bOn4WRoCRdoQAvD_BwE, Erişim Tarihi: 25.10.2021

Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme, TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, <http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/45516--Multecilerin-Hukuki-Durumuna-Dair-Sozlesme.pdf>. Erişim Tarihi: 10.09.2021.resources/170224_Mediterranean_Update.pdf. Erişim Tarihi: 25.15.2021

Nagendra Singh, “India and International Law: Ancient and Medieval” B.S.Chimni(Ed.),*International Refuee Law:A Reader*, Sage Publications,Yeni Delhi 2000, s.82 Aktaran Lami Bertan Tokuzlu, Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü Avrupa Birliği Hukuku Anabilim Dalı “Nonrefoulement Principle in a Changing European Legal Environment with Particular Emphasis on Turkey, a Candidate Country at the External Borders of the EU” Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2006.

Nurdoğan Ali Kemal- Öztürk Mustafa, “Geçici koruma Statüsü ile Türkiye’de Bulunan Suriyelilerin Vatandaşlık Hakkı”, *Süleyman Demiral Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*”, Cilt: 23, Sayı: 3, 2018, (ss. 1163-1172).

- Nurdoğan Ali Kemal, Dur Ali İhsan Burak, Öztürk Mustafa, “Türkiye'nin Mülteci Sorunu ve Suriye Krizinin Mülteci Sorununa Etkileri”, *İş ve Hayat*, Cilt:2, Sayı:4, 2019, (ss.217-238).
- Orhan Oytun- Senyücel Gündoğar Sabiha, “Suriyeli Sığınmacıların Türkiye’ye Etkileri Raporu”, *ORSAM- TESEV*, Rapor No: 195, Ankara 2015.
- Othman (Abu Qata) v. Birleşik Krallık, Başvuru No. 8139/09, Karar Tarihi: 17.01.2012, s. 231-233,258; Soering v. Birleşik Krallık, Başvuru No. 14038/88, Karar Tarihi: 07.07.1989, s. 113; Al-Saadoon and Mufdhi v. Birleşik Krallık, Başvuru No. 61498/08, Karar Tarihi: 02.03.2010.
- Özdemir Çağatay, “Suriye’de İç Savaşın Nedenleri: Otokratik Yönetim mi, Bölgesel ve Küresel Güçler mi?”, *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2016, (ss.81-102).
- Özgen Eralp, *Suçluların Geri Verilmesi*, Ajans-Türk Matbaası, Ankara 1962.
- Özkan Duvan Ayşe, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 2. maddesi Çerçevesinde Yaşam Hakkının Korunmasında Devletin Yükümlülüğü”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 24, Sayı: 2, 2018, (ss.660-681).
- Özkerim Güner Neslihan, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Mültecilerin Haklarının Korunmasındaki Rolü”, *Göç Araştırmaları Dergisi*, Cilt:2, Sayı:2, 2016, (ss. 212-241).
- Pazarcı Hüseyin, *Uluslararası Hukuk*, 17. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara 2018.
- Peker Bülent - Sancar Mithat, *Mülteciler ve İltica Hakkı, Yaşamın Kısındakilere Hoşgeldin Diyebilmek*, İnsan Hakları Derneği İktisadi İşletmesi Yayını, Ankara 2005.
- Samur Hakan- Cihangir Murat, “Suriye Krizi Hakkında Suriyelilerin Düşünceleri: Aktörler, Sorumlular ve Çözüm Yolları”, *Göç Araştırmaları Dergisi*, Cilt:5, sayı: 2, 2019, (ss. 216-240).
- Seyaz Adnan- İba Gürsoy Sezin, *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*, (içinde) “Uluslararası Hukukta Mülteci Kavramının Gelişimi”, Beta Yayın, İstanbul 2016.
- Şimşek Doğuş, “Suriyeli Mültecilerin Avrupa’ya Yayılımı: Analitik ve Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme”, *Adam Akademi*, Cilt:9, Sayı:2, 2019, (ss.491-516).
- Taneri Gökhan, “Uluslararası Hukukta Mülteci ve Sığınmacıların Geri Gönderilmemesi (Non-Refoulement) İlkesi”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2012.

Tokuzlu Lami Bertan, “Avrupa Birliği Adaylık Sürecinde Türkiye ve Geri Gönderme Yasağı” *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Genelkurmay Askeri Tarih Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Sayı:11, 2008.

Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA), Ankara 2014, <https://www.setav.org/5-soru-surgun-ile-savas-arasinda-suriyeli-multeciler/>. Erişim Tarihi: 12.12.2021.

Töner Şen Semir, “Uluslararası Hukuk Bakış Açısı ile Göçmen ve Mülteci Haklarına Kısa Bir Bakış”, *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: XVI, Sayı:1, 2019, (s.133-154).

TUİÇ Akademi, “*Uluslararası Göç Kavramı ve Uluslararası Göç Örgütü*”, 2021, <https://www.tuicakademi.org/uluslararasi-goc-kavrami-ve-uluslararasi-goc-orgutu/>. Erişim Tarihi: 21.02.2022.

Tuncel Gökhan- Ekici Süleyman, “Göçün Siyasal Etkisi: Suriyeli Göçmenlerin Türkiye Siyasetine Etkisi”, *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:9, Sayı:2, 2019, (ss.48-72).

Tunç Ayşe Şebnem, “Mülteci Davranışı “Mülteci Davranışı ve Toplumsal Etkileri: Türkiye’deki Suriyelilere İlişkin Bir Değerlendirme”, *TESAM Akademi Dergisi*, 2015, Cilt:2 Sayı:2, (ss. 29-63).

Uluslararası Göç Örgütü- IOM Mediterranean Update: Migrant Flows Europe: Arrivals and Fatalities, 22 February 2017, <http://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/>

UNGA, “Protocol Relating to the Status of Refugees”, (A/RES/21/2198), 16.12.1966

UNHCR, “2012 Yılı Küresel Eğilimler Raporu”, http://www.unhcr.org/tr/wpcontent/uploads/sites/14/2017/02/kuresel_egilimler.pdf. Erişim Tarihi: 20 Kasım 2016.

Uzun Elif, “Geri Göndermeme (Non-Refoulement) İlkesinin Uluslararası Hukuktaki Konumu Üzerine Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt: 8, Sayı: 30, 2012, (ss.25-58).

Ümit Ceyda, “Mülteci Hukukuna Genel Bakış ve İltica – Sığınma Konularında Türkiye’deki Uygulama”, http://www.yayin.adalet.gov.tr/8_sayi_icerik/Ceyda_UMIT.htm. Erişim tarihi: 11.01.2022.

www.goc.gov.tr. Erişim Tarihi: 2015

www.unhcr.org.tr. Erişim Tarihi: 15.10.2021

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 11 Nisan 2013, T. C. Resmî Gazete, 28615.

Yıldırım Mat Tülay- Özdan Selman, “AB ile Türkiye arasındaki Geri Kabul Anlaşması’nın İnsan Hakları Açısından Değerlendirilmesi”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 24, Sayı: 1, 2018, (ss. 36-49).

Yılmaz Abdullahim, “Mülteci Hukuku Açısından Uluslararası Hukukta “Geri Göndermeme” (Non-Refoulement) İlkesi”, *Mülteci Hakları Koordinasyonu*, <https://multecihaklari.org/?p=99>. Erişim Tarihi: 11.01.2022

Yılmaz Abdurrahman, “Uluslararası Göç: Çeşitleri, Nedenleri ve Etkileri”, *International Periodical For The Languages Literature and History of Turkish or Turkic*, Cilt: 9, Sayı:2, 2014, (ss. 1685-1704).

ÖZGEÇMİŞ

Yusuf Çolak, ilk ve orta öğrenimini Erzurum’da gördü. Lise eğitimine Ankara Hasanoğlu Atatürk Anadolu Öğretmen Lisesi’nde devam etti. 2014 yılında Polis Akademisi’nden mezun oldu. 4 yıl boyunca Emniyet Teşkilatında görev yaptı. Bu süreçte, Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nden mezun oldu. 2018 yılında Karabük Üniversitesi Uluslararası Politik Ekonomi Anabilim Dalında Yüksek Lisans Programına başladı. Serbest Avukat olarak çalışmaya devam etmektedir.

